

МОНГОЛ УЛСЫН САНГИЙН САЙДЫН ТУШААЛ

2014 оны 12 сарын 23 өдөр

Дугаар 249

Улаанбаатар хот

Заавар шинэчлэн батлах тухай

Нягтлан бодох бүртгэлийн тухай хуулийн 15 дугаар зүйлийн 15.2.3 дахь хэсгийг үндэслэн ТУШААХ нь:

Нэг. "Аж ахуйн нэгжийн нягтлан бодох бүртгэлийн заавар"-ыг нэгдүгээр, "Нягтлан бодох бүртгэлийн дансны жишиг жагсаалт"-ыг хоёрдугаар хавсралтаар тус тус баталсугай.

Хоёр. Тус заавар, жагсаалтыг 2015 оны 01 дүгээр сарын 01-ний өдрөөс эхлэн аж ахуйн нэгжийн санхүүгийн үйл ажиллагаанд нэвтрүүлэх зохион байгуулалтын арга хэмжээ авахыг аймаг, нийслэл, дүүргийн Засаг даргын Тамгын газрын Санхүү, төрийн сангийн хэлтсийн дарга нарт үүрэг болгосугай.

Гурав. Энэ тушаалын хэрэгжилтэнд мэргэжил, арга зүйн туслалцаа үзүүлж, хяналт тавьж ажиллахыг Нягтлан бодох бүртгэлийн бодлогын газар /Х.Пүрэвсүрэн/-т даалгасугай.

Дөрөв. Энэ тушаал гарсантай холбогдуулан Санхүү, эдийн засгийн сайдын 2000 оны 116 тоот тушаалыг хүчингүй болсонд тооцсугай.

САЙД

Ж.ЭРДЭНЭБАТ

Сангийн сайдын 2014 оны 62 дүгээр
сарын 28-ны өдрийн 279 тоот
тушаалын нэгдүгээр хавсралт

АЖ АХУЙН НЭГЖИЙН НЯГТЛАН
БОДОХ БҮРТГЭЛИЙН ЗААВАР

Улаанбаатар хот
2014 он

ГАРЧИГ	
НЭГДҮГЭЭР БҮЛЭГ. ЕРӨНХИЙ ЗҮЙЛ	3
1.1 Нягтлан бодох бүртгэлийн бодлогын өөрчлөлт, алдааны залруулга	4
ХОЁРДУГААР БҮЛЭГ. ХӨРӨНГӨ	5
2.1. ЭРГЭЛТИЙН ХӨРӨНГӨ	5
2.1.1. Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө	5
2.1.2. Авлага	6
2.1.3. Бусад санхүүгийн хөрөнгө	10
2.1.4. Бараа материал	14
2.1.5. Урьдчилж төлсөн зардал / тооцоо	17
2.1.6. Борлуулах зорилгоор эзэмшиж буй эргэлтийн бус хөрөнгө	18
2.2. ЭРГЭЛТИЙН БУС ХӨРӨНГӨ	21
2.2.1. Үндсэн хөрөнгө	21
2.2.2. Биет бус хөрөнгө	27
2.2.3. Биологийн хөрөнгө	30
2.2.4. Урт хугацаат хөрөнгө оруулалт	31
2.2.5. Хайгуул ба үнэлгээний хөрөнгө	35
2.2.6. Хөрөнгө оруулалтын зориулалттай үл хөдлөх хөрөнгө	37
ГУРАВДУГААР БҮЛЭГ. ӨР ТӨЛБӨР	39
ДӨРӨВДҮГЭЭР БҮЛЭГ. ЭЗДИЙН ӨМЧ	44
4.1. ЭЗДИЙН ӨМЧ	44
ТАВДУГААР БҮЛЭГ. ОРЛОГО БА ОЛЗ	52
5.1. ОРЛОГО	52
ЗУРГААДУГААР БҮЛЭГ. ЗАРДАЛ БА ГАРЗ	65
6.1. ЗАРДАЛ	65
ДОЛООДУГААР БҮЛЭГ. БУСАД	69
7.1. ОРЛОГЫН АЛБАН ТАТВАР	69
7.2. ТҮРЭЭС	72

НЭГДҮГЭЭР БҮЛЭГ. ЕРӨНХИЙ ЗҮЙЛ

Аж ахуйн нэгжийн үйл ажиллагааг нягтлан бодох бүртгэлд тусгаж, санхүүгийн тайлан, тодруулгыг үнэн зөв бэлтгэхэд энэхүү зааврын зорилго оршино. Энэхүү зааврыг Санхүүгийн тайлагналын олон улсын стандарт (цаашид СТОУС гэх бөгөөд энэ нь хүчин төгөлдөр СТОУС, ИББОУС болон тэдгээрийн хэрэглээний тайлбаруудаас бүрдэнэ) болон Монгол Улсын Нягтлан бодох бүртгэлийн тухай хууль, холбогдох бусад хууль, тогтоомжинд нийцүүлэн боловсруулсан болно.

Энэ зааварт нягтлан бодох бүртгэлийн үндсэн зарчмыг тусгаж, дансдын нийтлэг бичилтүүдийг үзүүлсэн. Энэ зааварт тусгагдаагүй зүйлсийг бүртгэхдээ холбогдох СТОУС-ын заалтыг дагаж мөрдөнө.

Монгол Улсын нутаг дэвсгэр дээр үйл ажиллагаа явуулж байгаа аж ахуйн нэгж нь энэхүү дансны жишиг жагсаалт, зааварт үндэслэн СТОУС болон Монгол Улсад мөрдөгдөж буй хууль, дүрэм, журамд бүрэн нийцсэн нягтлан бодох бүртгэлийн бодлого, журам, дансны дэлгэрэнгүй жагсаалтыг боловсруулж, мөрдөнө.

Нягтлан бодох бүртгэлийг удирдан зохион байгуулах үүрэг, хариуцлагыг аж ахуйн нэгжийн удирдлага хүлээнэ.

Аж ахуйн нэгж нь нягтлан бодох бүртгэлээ аккрузл сууриар хөтлөнө.

Нягтлан бодох бүртгэлийн үзүүдэлтийн нэгж нь Монгол Улсын үндэсний мөнгөн тэмдэгт төгрөг, мөнгөөр илэрхийлэгдсэн байна.

Аж ахуйн нэгжийг татан буулгах, үйл ажиллагааг нь зогсоох нөхцөл байдал үүссэнээс бусад тохиолдолд санхүүгийн тайланг тасралтгүй байх зарчмаар бэлтгэнэ.

Даатгал, үнэт цаасны зах зээлийн мэргэжлийн байгууллага, банк болон түүнтэй адилтгах санхүүгийн байгууллагуудын нягтлан бодох бүртгэлийг хөтлөх зааврыг холбогдох СТОУС-ын шаардлага болон энэхүү зааварт нийцүүлэн эрх бүхий байгууллагаас тусгайлан баталж, мөрдүүлнэ.

1.1. Нягтлан бодох бүртгэлийн бодлогын өөрчлөлт, алдааны залруулга

Нягтлан бодох бүртгэлийн бодлого- Санхүүгийн тайлан бэлтгэх, толилуулахад тууштай мөрдөгдөх тухайн байгууллагын баталсан зүй тогтол болон тогтсон дэг журмын суурь юм.

Нягтлан бодох бүртгэлийн бодлогын өөрчлөлт- СТОУС-д өөрөөр заагаагүй бол нягтлан бодох бүртгэлийн бодлогын өөрчлөлтийг буцаан өөрчлөх зарчмын дагуу тусгана.

Буцаан үйлчлэх горим гэж нягтлан бодох бүртгэлийн шинэ бодлогыг анхнаас нь хэрэглэж байсан мэтээр хамгийн эхний тайлант үеэс хойш гарсан бүх ажил гүйлгээ, үйл явдлыг шинэ бүртгэлийн бодлогоор нөхөж орлуулан, бүртгэхийг хэлнэ.

Нягтлан бодох бүртгэлийн тооцооллын өөрчлөлт- Хөрөнгөөс хүлээгдэж буй ирээдүйн үр өгөөж болон өр төлбөрийн явц нь тухайн санхүүгийн нөхцөл байдалд үнэлгээ хийсний үр дүнд хөрөнгө, өр төлбөрийн дансдын үлдэгдэл болон хөрөнгийн хэрэглээний зарцуулалтын дүн өөрчлөгдөхийг нягтлан бодох бүртгэлийн тооцооллын өөрчлөлт гэнэ.

Нягтлан бодох бүртгэлийн тооцооллын өөрчлөлтийг ирээдүйн тайлант үеүдэд хүлээн зөвшөөрнө.

Шинэ нягтлан бодох бүртгэлийн бодлогыг хэрэгжүүлж эхэлсэн өдрөөс хойшхи цаг хугацаанд ажил гүйлгээ болон өөр бусад үйл явдлын тооцооллын өөрчлөлтийн нөлөөг гарсан тайлант хугацаа эсвэл ирээдүйн тайлант хугацаанд хүлээн зөвшөөрч бүртгэхийг хүлээгдэж буй хандлага гэнэ.

Нягтлан бодох бүртгэлийн алдааны залруулга- Санхүүгийн тайлангийн үзүүлэлтүүдийг хүлээн зөвшөөрөх, үнэлэх, толилуулах, тодруулахтай холбоотойгоор алдаа гарч болно.

Нягтлан бодох бүртгэлийн алдааг боломжит хэмжээнд тухайн тайлант үед илрүүлж, санхүүгийн тайланг баталж, хэвлэн нийтлэхээс өмнө залруулна.

СТОУС-д өөрөөр заагаагүй тохиолдолд өмнөх тайлант үеүдэд хамаарах нягтлан бодох бүртгэлийн алдааг илрүүлсэн тайлант үед нь буцаан үйлчлэх горимоор залруулна.

ХОЁРДУГААР БҮЛЭГ. ХӨРӨНГӨ

2.1. ЭРГЭЛТИЙН ХӨРӨНГӨ

ШУУД ХОЛБОГДОХ СТАНДАРТУУД

НББОУС 1	Санхүүгийн тайлангийн толилуулга
НББОУС 2	Бараа материал
НББОУС 7	Мөнгөн гүйлгээний тайлан
НББОУС 8	Нягтлан бодох бүртгэлийн бодлого, нягтлан бодох бүртгэлийн тооцооллын өөрчлөлт ба алдаа
НББОУС 17	Түрээс
НББОУС 18	Орлого
НББОУС 21	Гадаад валютын ханшийн өөрчлөлтийн үр нөлөө
НББОУС 32	Санхүүгийн хэрэглүүр: Толилуулга
НББОУС 36	Хөрөнгийн үнэ цэнийн бууралт
НББОУС 39	Санхүүгийн хэрэглүүр: Хүлээн зөвшөөрөлт ба хэмжилт
СТОУС 5	Борлуулах зорилгоор эзэмшиж буй эргэлтийн бус хөрөнгө ба зогсоосон үйл ажиллагаа
СТОУС 7	Санхүүгийн хэрэглүүр: Тодруулга
СТОУС 9	Санхүүгийн хэрэглүүр
СТОУС 13	Бодит үнэ цэнийн хэмжилт

2.1.1. МӨНГӨ, ТҮҮНТЭЙ АДИЛТГАХ ХӨРӨНГӨ

А. ТОДОРХОЙЛОЛТ

Мөнгө нь касс дах бэлэн мөнгө, банкин дах харилцах дансанд байгаа мөнгө, хугацаагүй хадгаламж, 3 сар хүртэл хугацаагаар хязгаарласан тусгай зориулалт бүхий мөнгөн сангаас бүрдэнэ.

Мөнгөтэй адилтгах хөрөнгөнд үнэ цэнийг нь өөрчлөх өчүүхэн бага эрсдлийг мэдэрдэг, мөнгөний тодорхой дүнд чөлөөтэй хувирдаг, хөрвөх чадвар сайтай богино хугацаатай хөрөнгө оруулалт хамаарна.

Тусгай зориулалт бүхий мөнгөн санд жижиг мөнгөн сан, цалин ба ногдол ашгийн сан зэрэг орно.

Жижиг мөнгөн сан гэж үнийн дүн багатай, жижиг зардлуудыг төлөхөд зориулагдсан тодорхой хязгаартай мөнгөн санг хэлнэ.

Б. ХҮЛЭЭН ЗӨВШӨӨРӨЛТ

Аж ахуйн нэгж нь мөнгө, түүнтэй адилгах хөрөнгийг эзэмшиж, захиран зарцуулах эрх үүссэн нөхцөлд хүлээн зөвшөөрнө.

В. ХЭМЖИЛТ БА ҮНЭЛГЭЭ

Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгийг нэрлэсэн үнээр бүртгэнэ. Мөнгөтэй адилтгах хөрөнгийг ихэвчлэн богино хугацаат өр төлбөрийг барагдуулах зорилгоор эзэмших ба бодит шинжээрээ мөнгөтэй адилтгах хөрөнгө болж чадахгүй өмчийн хөрөнгө оруулалтыг мөнгөтэй адилтгах хөрөнгө гэж үзэхгүй. Мөнгөтэй адилтгах хөрөнгө нь 3 сарын дотор мөнгөнд хөрвөх чадвартай, ямар нэг нөхцөлөөр хязгаарлагдаагүй байна.

Жижиг мөнгөн сан- Аж ахуйн нэгж нь жижиг мөнгөн сангийн зарлагын гүйлгээг санг нөхөн дүүргэх өдөр бүртгэнэ.

Гадаад валютаар хийгдсэн ажил гүйлгээ-Гадаад валютаар илэрхийлэгдсэн мөнгө ба түүнтэй адилтгах хөрөнгийг тухайн үеийн Монгол банкны албан ханшаар тооцон төгрөгт шилжүүлэн хүлээн зөвшөөрөх ба төгрөг, валютаар давхар бүртгэнэ. Тайлагналын өдөр гадаад валютыг тухайн өдрийн албан ханшаар дахин үнэлэх ба ханшийн тэгшитгэлээр үүссэн зөрүүг тайлант хугацааны олз, гарзаар хүлээн зөвшөөрнө.

Г. БҮРТГЭЛ

Мөнгөн орлого нь гол төлөв аж ахуйн нэгжийн бизнесийн үйл ажиллагааны орлого, төлбөрөөс бүрдэнэ.

Бараа, бэлэн бүтээгдэхүүн, үзүүлсэн ажил үйлчилгээний борлуулалтаас орсон мөнгөн орлогыг:

Дт	Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө
Кт	Борлуулалтын орлого/Дансны авлага

Банкнаас авсан зээлийг:

Дт	Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө
Кт	Богино/Урт хугацаат зээл

Бусад үйл ажиллагаанаас орсон мөнгөн орлогыг:

Дт	Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө
Кт	Бусад орлого / Холбогдох дансд

Мөнгөн зарлага нь бараа, материал худалдан авсан болон бусад байгууллага, хүмүүсээс авсан төрөл бүрийн үйлчилгээний төлбөр байна.

Дт	Бараа материал/ Холбогдох зардлын данс/ Дансны өглөг
Кт	Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө

Татвар, НДШ-ийн өглөг, цалингийн өглөгийг төлсөн үед:

Дт	Татвар/ НДШ/ Цалин/-ийн өглөг
Кт	Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө

Жижиг мөнгөн сан байгуулахад:

Дт	Жижиг мөнгөн сан
Кт	Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө

Уг санг зарлагын баримтуудыг үндэслэн нөхөн дүүргэхэд:

Дт	Холбогдох зардлын дансд
Кт	Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө

Жижиг мөнгөн сангийн хэмжээ тогтоосон хэмжээнээс илүү байвал:

Дт	Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө
Кт	Жижиг мөнгөн сан

2.1.2. АВЛАГА

А. ТОДОРХОЙЛОЛТ

Авлага гэж зээлээр борлуулсан бараа, бүтээгдэхүүн, үзүүлсэн ажил үйлчилгээнийхээ төлбөрийг худалдан авагч, бусад харилцагч этгээдээс нэхэмжлэн авах мөнгөн дүнг хэлнэ.

Дансны авлага нь аж ахуйн нэгжийн үндсэн үйл ажиллагааны явцад борлуулсан бараа, бүтээгдэхүүн, үзүүлсэн ажил үйлчилгээний төлөө худалдан авагч болон холбоотой талаас авах мөнгөн дүн юм.

Авлагын бичиг гэдэг нь тодорхой хэмжээний мөнгийг тогтоосон хугацааны дараа үл маргах журмаар авна гэдгийг батласан албан ёсны баримт юм. Мөнгөний цаг хугацааны үнэ цэнээс шалтгаалан авлагын бичиг нь хүүний элемент агуулах бөгөөд хүүтэй ба хүүгүй гэж ангилдаг. Хүүтэй авлагын бичиг нь хүүний тогтоосон түвшинтэй байдаг бол хүүгүй авлагын бичиг нь үүнийг тусдаа тогтоохын оронд нэрлэсэн үнийн нэг хэсэг болгон хүүг оруулсан байдаг.

Дансны авлагын барьцаалал гэдэг нь авлагын өмчлөгч (барьцаалагч) нь авлагаа дэнчин болгосон гэдгийг тодорхойлсон амлалтын бичиг гаргасанаар зээлдүүлэгч байгууллага (барьцаанд авагч)-аас мөнгө зээлдэн авахын хэлнэ.

Дансны авлагын борлуулалт/факторинг гэдэг нь бизнесийн байгууллагаас авлагыг шимтгэлтэйгээр худалдан авч, дараа нь худалдан авагчаас шууд цуглуулалт хийдэг санхүүгийн компани буюу банк юм. Факторингийн ажил гүйлгээнд авлагыг баталгаатай эсвэл баталгаагүй борлуулж болно.

Б. ХҮЛЭЭН ЗӨВШӨӨРӨЛТ

Зээлээр үзүүлсэн ажил үйлчилгээ, нийлүүлсэн бараа, бүтээгдэхүүний төлбөрийг нэхэмжлэн авах мөнгөн дүнг авлага дансанд бүртгэнэ. Өөрөөр хэлбэл орлого гэж хүлээн зөвшөөрсөн боловч төлөгдөөгүй байгаа дүнгээр дансны авлагыг хүлээн зөвшөөрч бүртгэнэ.

Орлого гэж хүлээн зөвшөөрөн авлагаар бүртгэгдсэн дүнгийн цуглуулагдах байдлын талаар эргэлзээ үүссэн тохиолдолд уг үл цуглуулагдах дүнг найдваргүй авлагын зардал гэж хүлээн зөвшөөрнө. Аж ахуйн нэгж нь байгууллагынхаа авлага барагдуулалтын хувийн түүх, онцлогт тохируулан найдваргүй авлагын зардлыг хэрхэн тооцож бүртгэх тухай өөрийн нягтлан бодох бүртгэлийн бодлогоороо тодорхойлж мөрдөнө.

В. ХЭМЖИЛТ БА ҮНЭЛГЭЭ

Авлагыг хүлээн авсан болон хүлээн авахаар тооцсон цэвэр боломжит үнэ цэнээр үнэлнэ. Авлагын цэвэр боломжит үнэ цэнэ гэдэг нь төлөгдөх боломжтой авлагын дүнгээр тодорхойлогдох ба гэрээнд заагдсан авлагын нийт дүнгээс авлагын хөнгөлөлт, хорогдуулалт, найдваргүй гэж үзсэн, төлөгдөх боломжгүй авлагыг хассан дүн юм. Гадаад валютаар илэрхийлэгдсэн авлагыг тайлант хугацааны эцэст Монголбанкнаас зарласан албан ханшаар төгрөгт хөрвүүлэн төгрөг, гадаад валютаар давхар бүртгэнэ.

Г. БҮРТГЭЛ

1. Дансны авлага

Зээлээр борлуулсан бараа, бүтээгдэхүүн, үзүүлсэн ажил үйлчилгээг:

Дт	Дансны авлага
Кт	Борлуулалтын орлого

НӨАТ төлөгч аж ахуйн нэгжид борлуулалт хийсэн бол

Дт	Дансны авлага/ Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө
Кт	Борлуулалтын орлого
Кт	НӨАТ-ын өглөг

Худалдан авагчаас төлсөн төлбөрийн хэмжээгээр :

Дт	Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө
Кт	Дансны авлага

2. Найдваргүй авлагын зардал

Найдваргүй авлагын зардлыг бүртгэх үндсэн хоёр арга байдаг.

2.1. Шууд арга.

Энэ арга нь үл цуцлуулагдах хэмжээгээр шууд хөрөнгийн дансаас зардлын дансанд шилжүүлдэг. Өөрөөр хэлбэл өр эзэмшигч хуулийн этгээд дампуурсан, төлбөрийн чадваргүй гэж зарлагдсан, татан буугдсан зэрэг тохиолдолд тухайн иргэн, байгууллагаас авах авлагыг найдваргүй гэж тооцон данснаас хасна. Энэ тохиолдолд хийгдэх журналын бичилт нь дараах байдалтай байна.

Дт	Найдваргүй авлагын зардал
Кт	Дансны авлага

Найдваргүй гэж үзэн данснаас хассан авлага эргэж төлөгдсөн тохиолдолд төлөгдсөн мөнгөн дүнгээр авлагыг сэргээсэн бичилт хийнэ.

Авлагыг сэргээсэн үед:

Дт	Дансны авлага
Кт	Найдваргүй авлагын зардал

Авлага төлөгдсөн үед:

Дт	Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө
Кт	Дансны авлага

2.2 Нөөцийн буюу хасагдуулгын арга

Энэ аргын үед жинхэнэ хэрэгжилтийн зарчим болон орлого зардал зохицох зарчмын дагуу тайлант хугацааны үйл ажиллагаатай уялдуулан найдваргүй авлагын нөөцийг тооцон бүртгэж байдаг. Өөрөөр хэлбэл тайлант хугацааны зээлээрх борлуулалт болон авлагын дансны үлдэгдлээс тодорхой хувь хэмжээгээр найдваргүй авлагын зардлыг тооцон, нөөц байгуулж, авлага найдваргүй болсон үед түүнийг зардал хэлбэрээр бус байгуулсан нөөцийн бууралт гэж үзэн бичилт хийж байдаг. Энэ тохиолдолд хийгдэх журналын бичилт нь дараах байдалтай байна.

Найдваргүй авлагын нөөцийг тооцоолсон үед:

Дт	Найдваргүй авлагын зардал
Кт	Найдваргүй авлагын хасагдуулга

Авлага найдваргүй болох нь батлагдсан үед:

Дт	Найдваргүй авлагын хасагдуулга
Кт	Найдваргүй авлагын зардал

Найдваргүй гэж үзэн данснаас хассан авлага эргэн төлөгдсөн үед:

Дт	Дансны авлага
Кт	Найдваргүй авлагын нөөц

Дт	Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө
Кт	Дансны авлага

3. Дансны авлагын барьцаалал

Барьцаалсан авлагын хэмжээгээр:

- Дт Барьцаалсан авлага
- Кт Дансны авлага/Векселийн авлага

Дансны авлагын барьцаалж авсан зээлийн дүнгээр өрийн бичиг гаргасан бол:

- Дт Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө
- Дт Санхүүжилтийн зардал
- Кт Векселийн өглөг

Барьцаалсан авлагыг цуглуулсан хэмжээгээр (уг авлагыг цуглуулах явцад борлуулалтын хөнгөлөлт үзүүлсэн болон борлуулалтын буцаалттай холбогдсон ажил гүйлгээ гарсан бол):

- Дт Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө
- Дт Борлуулалтын хөнгөлөлт/буцаалт
- Дт Найдваргүй авлагын зардал
- Кт Барьцаалсан авлага

Дансны авлагаа барьцаалж авсан өр болон тухайн сард хүлээн зөвшөөрсөн өрийн бичгийн хүүг төлсөн бол:

- Дт Хүүгийн зардал
- Дт Векселийн өглөг
- Кт Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө

4. Дансны авлагын борлуулалт/факторинг

Факторингийн ажил гүйлгээнд авлагыг баталгаатай эсвэл баталгаагүй борлуулж болно.

4.1 Баталгаагүй шилжүүлэх.

Авлагыг баталгаагүй борлуулах тохиолдолд худалдан авагч нь цуглуулах эрсдлийг хариуцах ба зээлийн аливаа алдагдлыг хүлээнэ.

Дансны авлагыг олзтойгоор худалдсан үед:

- Дт Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө
- Дт Фактораас авах авлага
- Дт Найдваргүй авлага
- Кт Авлагаа борлуулсны олз
- Кт Дансны авлага

Дансны авлагыг гарзтайгаар худалдсан бол:

- Дт Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө
- Дт Фактораас авах авлага
- Дт Найдваргүй авлага
- Дт Авлагаа борлуулсны гарз
- Кт Дансны авлага

4.2 Баталгаатай шилжүүлэх

Энэ тохиолдолд авлага тологч этгээд хугацаанд нь төлбөр гүйцэтгээгүй бол борлуулагч нь авлага худалдан авагчид төлбөр хийх баталгаа өгдөг.

Авлагын баталгаатай шилжүүлэлтийг борлуулалт гэж үзвэл:

- Дт Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө
- Дт Фактораас авах авлага
- Дт Авлагаа борлуулсны гарз
- Кт Дансны авлага

Авлагын баталгаатай шилжүүлэлтийг зээл гэж үзвэл:

Дт	Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө
Дт	Фактораас авах авлага
Дт	Шилжүүлсэн авлагын хөнгөлөлт
Кт	Шилжүүлсэн дансны авлагын өр төлбөр

5. Бусад авлагын бүртгэл

Авахаар тооцоолсон ногдол ашиг, хүүний орлогыг:

Дт	Ногдол ашиг/Хүүний авлага
Кт	Бусад ашиг/Хүүний орлого

Томилолтын зардлыг урьдчилан олгосон үед:

Дт	Ажилтан, албан хаагчдаас авах авлага/дараа тайлангийн тооцоо
Кт	Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө

2.1.3. БУСАД САНХҮҮГИЙН ХӨРӨНГӨ

А. ТОДОРХОЙЛОЛТ

Санхүүгийн хөрөнгө гэж бусад аж ахуйн нэгж, байгууллагаас мөнгө болон бусад санхүүгийн хөрөнгийг авах гэрээний эрхийг хэлнэ.

Бусад санхүүгийн хөрөнгөнд мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө, авлагаас бусад санхүүгийн хөрөнгийг хамруулан ойлгох ба үүнд өрийн хэрэгсэлд оруулсан богино хугацаат хөрөнгө оруулалт, 3 сараас 1 жил хүртэлх хугацаатай хадгаламж, арилжааны зориулалтаар эзэмшиж буй санхүүгийн бусад хөрөнгө багтана.

Богино хугацаат хөрөнгө оруулалт гэж мөнгөтэй адилтгах хөрөнгөөр ангилагдаагүй бөгөөд нэг жил хүртэлх хугацаатай эсвэл арилжааны зориулалттай хөрөнгө оруулалтыг хэлнэ.

Арилжааны зориулалтаар эзэмшиж буй санхүүгийн хөрөнгө гэж ойрын хугацаанд эргүүлэн худалдах үнэт цаас, гэрээ хэлцэл, деривативыг хэлнэ.

Дериватив (санхүүгийн үүсмэл хэрэгсэл) гэж суурь хүчин зүйлээс хамаарч үнэ цэн нь өөрчлөгддөг, ирээдүйд хэрэгжих нөхцөлтэй, анхны хөрөнгө оруулалт бага буюу огт шаарддаггүй гэрээ, хэлцлийг хэлнэ.

Өрийн хэрэгсэл гэж тогтоосон хугацаа дуусмагц үндсэн төлбөрийг эргүүлэн төлөхийг гэрчилсэн гэрээ, хэлцлийг ойлгоно.

Өмчийн хэрэгсэл гэж аж ахуйн нэгжийг өмчлөх эрхийг гэрчилсэн гэрээ, хэлцлийг ойлгоно.

Хорогдуулсан өртөг гэж санхүүгийн хөрөнгийн анх хүлээн зөвшөөрч хэмжсэн дүнгээс буцаан төлсөн үндсэн төлбөрийн төлөлтийг хасч, үр ашигт хүүгийн аргаар тооцоолсон урамшуулал, хөнгөлөлтийн хорогдолыг хасах буюу нэмж, хуримтлуулан тооцсон хүүгийн авлагыг нэмж, үнэ цэнийн бууралтын хасагдуулгыг хассан цэвэр дүнг ойлгоно.

Б. ХҮЛЭЭН ЗӨВШӨӨРӨЛТ

Аж ахуйн нэгж санхүүгийн хөрөнгийг эзэмших эрх үүссэн үед буюу гэрээ, хэлцлийн нэг тал болсон үед санхүүгийн тайланд хүлээн зөвшөөрч, толилуулна.

Санхүүгийн хөрөнгийн хугацаа дуусч, гэрээнд заасан төлбөр бүрэн төлөгдсөн эсвэл тухайн санхүүгийн хөрөнгөнд хамаарах бүх эрсдэл, өгөөжийг бусдад шилжүүлсэн үед санхүүгийн хөрөнгийг данснаас хасна.

В. ХЭМЖИЛТ БА ҮНЭЛГЭЭ

Санхүүгийн хөрөнгийн бодит үнэ цэн нь тухайн одрийн идэвхтэй зах зээлийн жишиг үнэ юм. Хэрвээ санхүүгийн хөрөнгийн зах зээл идэвхитэй биш бол үнэлгээний аргыг ашиглан бодит үнэ цэнийг тогтоох ба ямар арга хэрэглэх талаараа нягтлан бодох бүртгэлийн бодлогын баримт бичигт тусгаж мөрдөнө.

Санхүүгийн хөрөнгийн бодит үнэ цэнийг хэмжих боломжгүй тохиолдолд өртгөөр нь бүртгэнэ. Гэхдээ энэ нь зөвхөн жишиг үнэгүй өмчийн хэрэгсэл ба түүнд суурилсан деривативт хамаарна.

Санхүүгийн хөрөнгийн үнэлгээ, хэмжилт нь түүний ангиллаас шалтгаалах тул үнэт цаасны ангиллыг тодорхойлсны дараа үнэлнэ.

Гэрээнд тусгагдсан мөнгөн төлбөрийг авч, өгөөж хүртэх зорилготой болон тухайн санхүүгийн хөрөнгийн гэрээний нөхцлийн дагуу тодорхой хугацаанд хүүгийн төлбөр хийгдэх ба үндсэн дүнг эргүүлэн төлдөг байх гэсэн хоёр нөхцөл зэрэг хангагдсан тохиолдолд санхүүгийн хэрэгслийг хорогдуулсан өртгөөр хэмжинэ.

Санхүүгийн хөрөнгийг арилжааны зориулалтаар эзэмшиж байгаа эсвэл бодит үнэ цэнээр илэрхийлэх сонголт ашиглан ангилсан тохиолдолд тухайн хөрөнгийг ашиг, алдагдлаарх бодит үнэ цэнээр илэрхийлэх санхүүгийн хөрөнгөөр ангилж, бүртгэнэ. Хэрэв аж ахуйн нэгж бодит үнэ цэнээр илэрхийлэх сонголтыг ашиглан энэ ангилалд санхүүгийн хөрөнгийг ангилах шийдвэр гаргасан бол цаашид уг хөрөнгийн ангиллыг өөрчлөхгүй.

Деривативыг ашиг, алдагдлаарх бодит үнэ цэнээр илэрхийлж, толилуулна.

1. Ашиг алдагдлаарх бодит үнэ цэнээр илэрхийлэх санхүүгийн хөрөнгө

Ашиг алдагдлаарх бодит үнэ цэнээр илэрхийлэх санхүүгийн хөрөнгийг анх удаа хүлээн зөвшөөрөхдөө бодит үнэ цэнээр хэмжиж, бүртгэнэ. Энэ нь тухайн санхүүгийн хөрөнгийг худалдан авахад төлсөн мөнгөн дүнтэй тэнцүү байна. Харин санхүүгийн хөрөнгийг худалдан авахтай шууд холбоотой брокерийн шимтгэл, буцаагдахгүй татвар, үнэт цаасны арилжааны шимтгэл зэргийг тайлант хугацааны орлого, зардалд бүртгэнэ.

Анхны хүлээн зөвшөөрөлтийн дараа энэ ангиллын санхүүгийн хөрөнгийг бодит үнэ цэнээр дахин үнэлэх ба бодит үнэ цэнд гарсан өсөлт, бууралтыг тайлант хугацааны орлого, зардалд бүртгэнэ. Энэ ангиллын өрийн хэрэгслийн хүүгийн орлогыг үр ашигт хүүгийн аргыг ашиглан тооцоолж, тайлант хугацааны орлогоор хүлээн зөвшөөрнө.

2. Бусад дэлгэрэнгүй орлого болох бодит үнэ цэнээр илэрхийлэх санхүүгийн хөрөнгө

Бусад дэлгэрэнгүй орлого болох бодит үнэ цэнээр илэрхийлэх санхүүгийн хөрөнгийг анх удаа хүлээн зөвшөөрөхдөө бодит үнэ цэн дээр холбогдох шууд зардлыг нэмсэн дүнгээр бүртгэнэ. Анхны хүлээн зөвшөөрөлтийн дараа энэ ангиллын санхүүгийн хөрөнгийг бодит үнэ цэнээр дахин үнэлэх ба бодит үнэ цэнд гарсан өсөлт, бууралтыг эздийн өмчийн дансанд бүртгэж, тайлант хугацааны бусад дэлгэрэнгүй орлогоор хүлээн зөвшөөрнө.

Энэ ангиллын өрийн хэрэгслийн хүүгийн орлогыг үр ашигт хүүгийн аргыг ашиглан тооцоолж, тайлант хугацааны орлогоор хүлээн зөвшөөрнө. Хэрэв энэ ангиллын

санхүүгийн хөрөнгийн үнэ цэн буурсан бодитой нотолгоо байгаа бол үнийн бууралтын гарзыг хүлээн зөвшөөрч, бүртгэнэ.

Бусад дэлгэрэнгүй орлого болох бодит үнэ цэнээр илэрхийлэх санхүүгийн хөрөнгийг хорогдуулсан өртгөөр хэмжих санхүүгийн хөрөнгийн нөхцлийн дагуу хорогдуулсан өртгөөр хэмжээгүй тохиолдолд уг хөрөнгө нь бодит үнэ цэнээр хэмжигдсэн байна.

3. Хорогдуулсан өртгөөр илэрхийлэх санхүүгийн хөрөнгө

Хорогдуулсан өртгөөр илэрхийлэх санхүүгийн хөрөнгийг анх удаа хүлээн зөвшөөрөхдөө бодит үнэ цэн дээр холбогдох шууд зардлыг нэмсэн дүнгээр бүртгэнэ. Анхны хүлээн зөвшөөрөлтийн дараа энэ ангиллын санхүүгийн хөрөнгийг санхүүгийн тайланд хорогдуулсан өртгөөр үнэлж, толилуулна. Хэрэв энэ ангиллын санхүүгийн хөрөнгийн үнэ цэн буурсан бодитой нотолгоо байгаа бол үнийн бууралтын гарзыг хүлээн зөвшөөрч, бүртгэнэ.

Хорогдуулсан өртгөөр илэрхийлэх санхүүгийн хөрөнгийн хувьд гэрээнд заасан мөнгөн төлбөрийг авч, өгөөж хүртэхийн тулд хөрөнгийг эзэмших зорилго бүхий бизнесийн загварт нийцэх ба гэрээний дагуу санхүүгийн хэрэгслийн үндсэн дүн ба хүү заасан хугацаанд төлөгддөг байх гэсэн хоёр нөхцөл хангагдсан байна.

Г. БҮРТГЭЛ

1. Ашиг алдагдлаарх бодит үнэ цэнээр илэрхийлэх санхүүгийн хөрөнгө

Санхүүгийн хөрөнгийг худалдан авахад:

Дт Санхүүгийн хөрөнгө
Кт Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө

Санхүүгийн хөрөнгийг бодит үнэ цэнээр тохируулж, бүртгэхдээ тухайн өдрийн дансны үнэ ба бодит үнэ цэнийн зөрүүг үнэлгээний орлого, зардалд хүлээн зөвшөөрч, бүртгэнэ.

Бодит үнэ цэн дансны үнээс доогуур бол:

Дт Санхүүгийн хөрөнгийн үнэлгээний зардал
Кт Санхүүгийн хөрөнгө

Бодит үнэ цэн дансны үнээс хэтэрсэн бол:

Дт Санхүүгийн хөрөнгө
Кт Санхүүгийн хөрөнгийн үнэлгээний орлого

Өрийн хэрэгслийн хүүгийн орлогыг хүлээн зөвшөөрөхдөө:

Дт Хүүгийн авлага / Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө
Кт Хүүгийн орлого

Өмчийн хэрэгслийн ногдол ашгийг хүлээн зөвшөөрөхдөө:

Дт Ногдол ашгийн авлага / Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө
Кт Ногдол ашгийн орлого

Санхүүгийн хөрөнгийн ангиллыг өөрчилсөн бол:

Дт Санхүүгийн хөрөнгийн холбогдох данс
Кт Ашиг, алдагдлаар илэрхийлэх санхүүгийн хөрөнгө

Санхүүгийн хөрөнгийг худалдан борлуулвал худалдсан өдрийн дансны үнэ ба борлуулсан үнийн зөрүүг арилжааны орлого, зардалд хүлээн зөвшөөрч, бүртгэнэ.

Ашигтай бол

Дт	Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө
Кт	Санхүүгийн хөрөнгө
Кт	Санхүүгийн хороонгийн арилжааны олз

Алдагдалтай бол

Дт	Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө
Дт	Санхүүгийн хөрөнгийн арилжааны гарз
Кт	Санхүүгийн хөрөнгө

Үүний зэрэгцээ үнэт цаасны үнэлгээний олз, гарзыг үнэт цаас борлуулсны олз, гарз болгон шилжүүлж, тохируулна.

2. Бусад дэлгэрэнгүй орлого болох бодит үнэ цэнээр илэрхийлэх санхүүгийн хөрөнгө

Санхүүгийн хөрөнгийг худалдан авах, худалдах, ангилал өөрчлөх, өрийн хэрэгслийн хүүг хуримтлуулж, хүлээн авах, өмчийн хэрэгслийн ногдол ашгийг бүртгэх бичилт нь дээр дурдсан ашиг, алдагдлаарх бодит үнэ цэнээр илэрхийлэх санхүүгийн хөрөнгийн нэгэн адил хийгдэнэ.

Санхүүгийн хөрөнгийг бодит үнэ цэнээр тохируулж, бүртгэхдээ тухайн өдрийн дансны үнэ ба бодит үнэ цэнийн зөрүүг өмчийн дансанд бүртгэнэ.

Бодит үнэ цэн дансны үнээс доогуур бол:

Дт	Санхүүгийн хөрөнгийн дахин үнэлгээний нэмэгдэл
Кт	Санхүүгийн хөрөнгө

Бодит үнэ цэн дансны үнээс хэтэрсэн бол:

Дт	Санхүүгийн хөрөнгө
Кт	Санхүүгийн хөрөнгийн дахин үнэлгээний нэмэгдэл

Үнэт цаасыг худалдах үед санхүүгийн хөрөнгийн дахин үнэлгээний нэмэгдэл дансанд хуримтлагдсан үлдэгдлийг арилжааны орлого, зардалд хааж, бүртгэнэ.

Хэрэв санхүүгийн хөрөнгийн дахин үнэлгээний нэмэгдэл кредит үлдэгдэлтэй бол:

Дт	Санхүүгийн хөрөнгийн дахин үнэлгээний нэмэгдэл
Кт	Үнэт цаасны арилжааны орлого

Хэрэв санхүүгийн хөрөнгийн дахин үнэлгээний нэмэгдэл дебит үлдэгдэлтэй бол:

Дт	Үнэт цаасны арилжааны зардал
Кт	Санхүүгийн хөрөнгийн дахин үнэлгээний нэмэгдэл

3. Хорогдуулсан өртгөөр илэрхийлэх санхүүгийн хөрөнгө

Хорогдуулсан өртгөөр илэрхийлэх өрийн хэрэгслийг худалдан авахад нэрлэсэн үнэ бодит үнэ цэнийн зөрүүгээр урамшуулал, хямдруулалт бүртгэж болно.

Урамшуулалтай бол:

Дт	Хорогдуулсан өртгөөр илэрхийлэх санхүүгийн хөрөнгө
Дт	Хорогдуулсан өртгөөр илэрхийлэх санхүүгийн хөрөнгийн урамшуулал
Кт	Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө

Хямдруулалттай бол:

- Дт Хорогдуулсан өртгөөр илэрхийлэх санхүүгийн хөрөнгө
- Кт Хорогдуулсан өртгөөр илэрхийлэх санхүүгийн хөрөнгийн хямдруулалт
- Кт Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө

Санхүүгийн хөрөнгийг анх урамшуулалтай худалдан авсан бол үр ашигт хүүгийн аргаар хорогдуулсан урамшууллын дүнгээр хүүгийн орлогыг бууруулна.

- Дт Хүүгийн орлого
- Кт Хорогдуулсан өртгөөр илэрхийлэх санхүүгийн хөрөнгийн урамшуулал

Санхүүгийн хөрөнгийг анх хөнгөлөлттэй худалдан авсан бол үр ашигт хүүгийн аргаар хорогдуулсан хямдруулалтын дүнгээр хүүгийн орлогыг нэмэгдүүлнэ.

- Дт Хорогдуулсан өртгөөр илэрхийлэх санхүүгийн хөрөнгийн хямдруулалт
- Кт Хүүгийн орлого

Үнэт цаасны хугацаа дуусч үндсэн төлбөр төлөгдөхөд

- Дт Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө
- Кт Санхүүгийн хөрөнгө

Санхүүгийн хөрөнгийн үнэ цэнийн бууралтыг тооцож, хасагдуулга байгуулбал:

- Дт Санхүүгийн хөрөнгийн үнэ цэнийн бууралтын гарз
- Кт Санхүүгийн хөрөнгийн үнэ цэнийн бууралтын хасагдуулга

Хэрэв санхүүгийн хөрөнгийн үнэ цэнийн бууралтын хасагдуулгыг буцаавал:

- Дт Санхүүгийн хөрөнгийн үнэ цэнийн бууралтын хасагдуулга
- Кт Санхүүгийн хөрөнгийн үнэ цэнийн бууралтын буцаалт

2.1.4. БАРАА МАТЕРИАЛ

А. ТОДОРХОЙЛОЛТ

Бараа материалд бизнесийн хэвийн үйл ажиллагааны үед худалдан борлуулах зорилгоор эзэмшиж буй хөрөнгө, үйлдвэрлэлийн дамжлагад байгаа зүйлс болон үйлдвэрлэлийн дамжлага эсвэл үйлчилгээ үзүүлэхэд ашиглах гэж байгаа материал буюу хангамжийн зүйлс хамрагдана.

Цэвэр боломжит үнэ цэн гэж бизнесийн хэвийн үйл ажиллагааны явцад борлуулахаар тооцсон үнээс түүнийг иж бүрдэл болгохоор тооцсон зардал ба борлуулахад шаардагдах зардлыг хассан дүнг хэлнэ.

Бодит үнэ цэн гэж холбоогүй талуудын ажил гүйлгээгээр зохих мэдлэгтэй, арилжаанд оролцоход бэлэн байгаа талуудын хооронд хөрөнгийг солилцох эсвэл өр төлбөрөөр тооцож болох дүнг хэлнэ.

Б. ХҮЛЭЭН ЗӨВШӨӨРӨЛТ

Бараа материалыг борлуулсан буюу солилцсон үед түүний өртгийг холбогдох орлогыг хүлээн зөвшөөрсөн тайлант үеийн өртөг, зардлаархүлээн зөвшөөрнө. Үйлчилгээний байгууллагын хувьд үйлчилгээ үзүүлсэн буюу үйлчилгээний тооцоог нэхэмжилсэн үед холбогдох өртөг, зардлыг хүлээн зөвшөөрнө.

Бараа материалын өртгийг бууруулсан үед гарзыг уг бууруулах бичилтийг хийсэн тайлант үеийн зардал гэж хүлээн зөвшөөрнө.

В. ХЭМЖИЛТ БА ҮНЭЛГЭЭ

Бараа материалыг өртөг ба цэвэр боломжит үнийн аль багаар үнэлнэ. Аж ахуйн нэгж бараа материалын болон үйлдвэрлэлийн өртгийн хуваарилалтыг өөрийн үйл ажиллагааны онцлогт тохируулан сонгож, Нягтлан бодох бүртгэлийн бодлогын баримт бичигтээ тусгаж, тууштай мөрдөнө.

НӨАТ төлөгчөөр бүртгэгдээгүй аж ахуйн нэгж нь худалдан авсан бараа материалд ногдох НӨАТ-ыг бараа, материалын өртөгт оруулан тооцно.

Гадаад валютаар худалдан авсан бараа материал, хангамжийн зүйлийг тухайн өдрийн Монгол банкны албан ханшаар төгрөгт хөрвүүлэн бүртгэнэ.

1. Бараа материалын өртөг

Бараа материалын өртөгт худалдан авалтын өртөг, хувиргалтын зардал болон одоогийн байршил ба нөхцөлд бараа материалыг авчрахтай холбогдож гарсан бүх зардал орно.

Худалдан авалтын ортогт бараа материалыг худалдан авсан үнэ, импортын хураамж болон бусад татвар, тээврийн олон ачиж буулгах зардал, худалдан авахтай шууд холбогдон гарах бусад зардлууд хамаарна. Худалдааны хөнгөлөлт, урамшуулал болон бусад адилтгах зүйлсийг хасч тооцно.

Хувиргалтын зардал нь үйлдвэрлэлийн орчинд гарах бөгөөд түүхий эд материал, дуусаагүй үйлдвэрлэлийн өртгийг бэлэн бүтээгдэхүүн болгон хувиргах зардлыг хэлнэ. Хувиргалтын зардалд шууд хөдөлмөрийн зардал, тогтмол болон хувьсах үйлдвэрлэлийн нэмэгдэл зардлууд багтана. Үйлдвэрлэлийн тогтмол нэмэгдэл зардалд элэгдэл, үйлдвэрийн барилга ба тоног төхөөрөмжийн урсгал засвар, үйлдвэрийн удирдлагын зардал гэх мэт үйлдвэрлэлийн тоо хэмжээнээс хамаарахгүйгээр харьцангуй тогтвортой байдаг үйлдвэрлэлийн шууд бус зардлууд орно. Үйлдвэрлэлийн хувьсах нэмэгдэл зардалд үйлдвэрлэлийн шууд бус зардал болох шууд бус хөдөлмөр, шууд бус материалын зардал гэх мэт үйлдвэрлэлийн тоо хэмжээнээс шууд эсвэл ойролцоогоор дагаж өөрчлөгддөг зардлууд орно.

Бусад зардал гэдэг нь бараа материалыг одоогийн байршил болон нөхцөлд авчрахтай холбогдож гарсан бусад зардлыг бараа материалын өртөгт оруулан тооцно. Бараа материалын өртөгт ордоггүй бөгөөд тайлант үеийн зардал гэж хүлээн зөвшөөрөгддөг дараах зардлууд байдаг. Үүнд:

- Хаягдал материал, хөдөлмөр болон үйлдвэрлэлийн бусад зардлын хэвийн бус дүн
- Үйлдвэрлэлийн нэг дамжлагаас дараагийн шат дамжлагад шилжүүлэх үед зайлшгүй гарах зардлаас бусад хадгалалтын зардал
- Бараа материалыг одоогийн байршил болон нөхцөлд авчрахтай холбогдож гараагүй удирдлагын нэмэгдэл зардал
- Борлуулалтын зардал

2. Биологийн хөрөнгөөс бий болгосон хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүний өртөг

НББОУС 41 Хөдөө аж ахуй-д зааснаар биологийн хөрөнгөөс бий болсон бараа материалыг аж ахуйн нэгж анхны удаа бодит үнэ цэнээс хүлээн авалтын цэг дээрх борлуулалтын зардлыг хасч тооцсон дүнгээр хүлээн зөвшөөрнө. Хөдөө аж ахуйн хөрөнгийг мал аж ахуйн, газар тариалангийн гэж ангилна.

3. Бараа материалын өртгийг тооцох аргууд

Худалдан борлуулсан, үйлдвэрлэл үйлчилгээнд зарцуулсан байгаа бараа материалын өртгийг тооцохдоо дундаж өртгийн арга, эхэлж авсныг эхэлж зарлагадах арга, тусгай тэмдэглэгээний аргаас аль тохиромжтойг сонгож хэрэглэнэ.

3.1. *Жинлэсэн дундаж өртгийн аргын* үед тайлант үеийн эхэнд байсан бараа материал болон тайлант үеийн туршид худалдан авсан эсвэл үйлдвэрлэсэн бараа материалын жинлэсэн дундаж өртгөөр нэгжийн өртгийг тодорхойлно. Тухайн байгууллага нь бараа материалын бүртгэлийн ямар системийг ашиглаж байгаагаас хамааран жинлэсэн дундаж өртгийг худалдан авалт хийсэн тухай бүрт болон тодорхой үе хугацаагаар тооцож байдаг.

3.2. *Эхэлж авсныг эхэлж зарлагадах (ЭАЭЗ).* Энэ аргын үед эхэлж авсан болон эхэлж үйлдвэрлэсэн барааг эхэлж худалдана гэж үздэг тул тайлант үеийн эцэст үлдэх бараа материал нь хамгийн сүүлд худадан авсан үнэ буюу үйлдвэрлэсэн өртгөөрөө илэрхийлэгдэнэ.

3.3. *Тусгай тэмдэглэгээний аргаар* харилцан орлуулах боломжгүй бараа материал болон тусгай төслөөр үйлдвэрлэсэн ба тусгаарласан бүтээгдэхүүн, үйлчилгээний өртгийг тодорхойлно. Өөрөө үйлдвэрлэсэн эсвэл худалдаж авсныг үл харгалзан тусгай зориулалтаар тусгаарласан бараа материалыг үнэлэхэд энэ арга тохиромжтой.

4. Бараа материалын бүртгэлийн систем

Бараа материалын бүртгэлийн үндсэн хоёр систем байдаг. Үүнд:

4.1. *Байнгын систем.* Бараа материалын худалдан авалт болон зарцуулалт хийгдсэн үед уг өөрчлөлтийг тухай бүрт нь “бараа материал” дансанд, зарцуулалтыг “Борлуулсан бүтээгдэхүүний өртөг” дансанд хуримтлуулан бүртгэдэг. Мөн бараа материалын өртөгт орох шаардлагатай тээврийн зардал, даатгалын зардал зэргийг гарсан тухай бүрт нь бараа материал дансанд бүртгэнэ. Бараа материалын бүртгэлийн байнгын систем нь бараа материалыг тоо хэмжээ болон үнийн дүнгийн хувьд нарийвчлан бүртгэхийг шаарддаг.

4.2. *Цаг үеийн систем.* Тус системийг ашиглах үед бараа материалын хөдөлгөөнийг “Бараа материал” дансаар биш, харин тайлангийн хугацаанд хөтлөгдөх түр дансуудыг ашиглан бүртгэлд тусгадаг. Өөрөөр хэлбэл цаг үеийн системийн үед бараа материалыг худалдан авч орлого болгохдоо “Худалдан авалт” дансанд, түүнийг олж бэлтгэхтэй холбоотойгоор гарсан зардлуудыг “Тээвэр бэлтгэл, ажиллагааны зардал” дансанд тус тус бүртгэнэ. Мөн цаг үеийн системийн үед бараа материалыг борлуулахдаа түүний өртөгтэй холбоотой бичилтийг хийхгүй бөгөөд борлуулсан бүтээгдэхүүний өртгийг үечилсэн байдлаар, үе хугацаа бүрийн эцэст тооцож үйл ажиллагааны үр дүнг тайлагнана.

Г. БҮРТГЭЛ

Байнгын систем		Цаг үеийн систем	
Бараа материал худалдан авсан үед			
Дт	Бараа материал	Дт	Худалдан авалт
Кт	Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө/Дансны өглөг	Кт	Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө/Дансны өглөг
Тээвэр, бэлтгэл ажиллагааны зардал төлсөн үед			
Дт	Бараа материал	Дт	Тээвэр бэлтгэл, ажиллагааны зардал
Кт	Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө	Кт	Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө
Бараа материалын буцаалтыг бүртгэх үед			
Дт	Дансны өглөг	Дт	Дансны өглөг
Кт	Бараа материал	Кт	Худалдан авалтын буцаалт
Бараа материалын төлбөрийг хөнгөлөлтийн хугацаанд төлсөн үед			
Дт	Дансны өглөг	Дт	Худалдан авалтын хөнгөлөлт
Кт	Бараа материал	Кт	Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө
Кт	Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө		
Бараа материалыг борлуулсан үед			
Дт	Дансны авлага/ Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө	Дт	Дансны авлага/ Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө
Кт	Борлуулалтын орлого	Кт	Борлуулалтын орлого
Дт	Борлуулсан бүтээгдэхүүний өртөг		
Кт	Бараа материал		

2.1.5. УРЬДЧИЛЖ ТӨЛСӨН ЗАРДАЛ / ТООЦОО

А. ТОДОРХОЙЛОЛТ

Урьдчилж төлсөн зардал/тооцоо гэж хөрөнгө оруулалтын бус зориулалтаар төлсөн мөнгө буюу бэлтгэн нийлүүлэгчид төлсөн боловч бараа, ажил үйлчилгээгээ хараахан аваагүй урьдчилгаа болон урьдчилан төлсөн зардлуудыг хэлнэ.

Урьдчилж төлсөн зардал/тооцоонд хамрагдах зүйл. Тухайн тайлант хугацаанд хамааруулан зардал гэж зөвшөөрч бүртгэхээс өмнө төлбөрийг нь урьдчилж төлсөн даатгал, түрээс, бэлтгэн нийлүүлэгчдэд төлсөн урьдчилгаа, бусад урьдчилгаа төлбөрийг санхүүгийн байдлын тайлангийн хөрөнгийн зүйл ангид хамааруулж, урьдчилж төлсөн зардалд, бараа материал, бусад зүйлсийг худалдан авахаар төлсөн урьдчилгааг урьдчилж төлсөн тооцоонд хамааруулна.

Б. ХҮЛЭЭН ЗӨВШӨӨРӨЛТ

Хууль тогтоомжийн дагуу төлөх татвар, шимтгэл болон байгууллага, хүмүүстэй хийсэн гэрээгээр үйл ажиллагааны зардлыг урьдчилан төлбөл урьдчилж төлсөн зардлаар хүлээн зөвшөөрч, зардал хэрэгжсэн үед урьдчилж төлсөн зардлыг холбогдох тайлант үед зардлаар бүртгэнэ.

В. ХЭМЖИЛТ БА ҮНЭЛГЭЭ

Урьдчилж төлсөн зардал/тооцоог мөнгөөр төлсөн дүнгээр хэмжинэ. Тухайн тайлант хугацаанд хамааруулан зардал гэж зөвшөөрч бүртгэхээс өмнө төлбөрийг нь урьдчилж

төлсөн даатгал, түрээсийн зарлагыг санхүүгийн байдлын тайлангийн хөрөнгийн зүйл ангид хамааруулж, урьдчилж төлсөн зардал гэж бүртгэнэ.

Бараа материал, бусад зүйлсийг худалдан авахаар төлсөн урьдчилгааг урьдчилж төлсөн тооцоонд хамааруулна. Урьдчилж төлсөн зардал/тооцоо нь түүний төлөгдсөн хэмжээгээр илэрхийлэгдэнэ.

Г. БҮРТГЭЛ

1. Урьдчилж гарсан зардал

Бэлтгэн нийлүүлэгчид төлсөн урьдчилгаа ба урьдчилан гарсан зардлыг:

Дт	Урьдчилж төлсөн зардал
Кт	Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө

Урьдчилж төлсөн зардалыг хэрэгжсэн үед тайлант үед зардлаар хүлээн зөвшөөрнө.

Дт	Зардлын холбогдох данс
Кт	Урьдчилж төлсөн зардал

2. Урьдчилж төлсөн тооцоо

Бараа, үйлчилгээг хүлээн аваагүй үед төлбөрийг урьдчилж гүйцэтгэхэд урьдчилгаа тооцоо үүснэ.

Дт	Урьдчилж төлсөн тооцоо
Кт	Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө

Бараа, үйлчилгээг хүлээж авсан үедээ урьдчилгаа тооцоог хааж, хүлээн авсан хөрөнгөө бүртгэнэ.

Дт	Хөрөнгийн дансд/холбогдох зардлын дансд
Кт	Урьдчилж төлсөн тооцоо

2.1.6. БОРЛУУЛАХ ЗОРИЛГООР ЭЗЭМШИЖ БҮЙ ЭРГЭЛТИЙН БУС ХӨРӨНГӨ

А. ТОДОРХОЙЛОЛТ

Борлуулах зорилгоор эзэмшиж буй эргэлтийн бус хөрөнгө гэж эргэлтийн бус хөрөнгийн дансны үнийг үргэлжлүүлэн ашиглах замаар биш борлуулах замаар нөхөж авах зориулалттай хөрөнгийг хэлнэ.

Б. ХҮЛЭЭН ЗӨВШӨӨРӨЛТ

Хөрөнгийг худалдааны хэвийн нөхцлөөр одоогийн байдлаар нь худалдан борлуулах боломжтой бөгөөд хөрөнгийг худалдан авах магадлал өндөр байх үед борлуулах зориулалттай хөрөнгийг хүлээн зөвшөөрч, бүртгэнэ.

В. ХЭМЖИЛТ БА ҮНЭЛГЭЭ

Борлуулах зорилгоор эзэмшиж буй эргэлтийн бус хөрөнгийг дансны үнэ ба бодит үнэ цэнээс борлуулалтын зардлыг хассан дүн хоёрын аль багаар хэмжиж, тайлагнана. Энэ нь борлуулах зорилгоор эзэмшиж байгаа эргэлтийн бус хөрөнгийн дансны үнэ нь анх болон дараагийн тайлант үеүдэд борлуулах зардлыг хассан бодит үнэ цэнээс бага болсон тохиолдолд эдгээрийн зөрүүгээр хөрөнгийн үнэлгээг бууруулан гарзаар бүртгэнэ. Харин хөрөнгийн бодит үнэ цэнээс борлуулалтын зардлыг хассан дүн дараагийн тайлант хугацаанд өссөн бол олзыг хүлээн зөвшөөрнө.

Энэ шалгуурыг хангахын тулд ийм хөрөнгө нь зах зээлд тохиромжтой үнээр идэвхтэй арилжаалагдаж, нэг жилийн дотор зарагдах магадлал өндөртэй байх ёстой. Борлуулах зорилгоор эзэмшиж байгаа эргэлтийн бус хөрөнгийг борлуулсан үед түүний дансны үнэ ба борлуулсан үнийн зөрүүг тайлант хугацааны ашиг, алдагдлаар хүлээн зөвшөөрнө. Борлуулах зорилгоор эзэмшиж байгаа эргэлтийн бус хөрөнгөнд элэгдэл тооцохгүй.

Г. БҮРТГЭЛ

Үндсэн хөрөнгийн бодит үнэ цэнээс борлуулах зардлыг хассан дүн нь дансны үнээс өндөр гарсан тохиолдолд үндсэн хөрөнгийг борлуулах зорилгоор эзэмшиж байгаа эргэлтийн бус хөрөнгийн ангилалд шилжүүлж бүртгэсэн бол дансны үнээр бүртгэнэ:

- Дт Борлуулах зорилгоор эзэмшиж байгаа эргэлтийн бус хөрөнгө
- Дт Хуримтлагдсан элэгдэл
- Кт Үндсэн хөрөнгө

Хэрвээ үндсэн хөрөнгийн ангиллыг өөрчлөн борлуулах зорилгоор эзэмшиж байгаа эргэлтийн бус хөрөнгөнд шилжүүлэх үед үнэ цэн буурсан бол түүнийг үнэ цэнийн бууралтыг гарзаар бүртгэж, БЗЭБЭБХ¹-ийн бодит үнэ цэнийг гаргана.

- Дт Борлуулах зорилгоор эзэмшиж байгаа эргэлтийн бус хөрөнгө
- Дт Хуримтлагдсан элэгдэл
- Дт Үнэ цэнийн бууралтын гарз
- Кт Үндсэн хөрөнгө

Борлуулах зорилгоор эзэмшиж байгаа эргэлтийн бус хөрөнгийг олж бэлтгэвэл:

- Дт Борлуулах зорилгоор эзэмшиж байгаа эргэлтийн бус хөрөнгө
- Кт Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө/ Дансны өглөг

Борлуулах зорилгоор эзэмшиж байгаа эргэлтийн бус хөрөнгийг бодит үнэ цэнээс борлуулалтын зардлыг хассан дүнгээс өндөр үнээр борлуулвал:

- Дт Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө
- Кт Борлуулах зорилгоор эзэмшиж байгаа эргэлтийн бус хөрөнгө
- Кт БЗЭБЭБХ-ийн борлуулсны олз

Борлуулах зорилгоор эзэмшиж байгаа эргэлтийн бус хөрөнгийг бодит үнэ цэнээс борлуулалтын зардлыг хассан дүнгээс доогуур үнээр борлуулвал:

- Дт Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө
- Дт БЗЭБЭБХ-ийн борлуулсны гарз
- Кт Борлуулах зорилгоор эзэмшиж байгаа эргэлтийн бус хөрөнгө

Борлуулах зорилгоор эзэмшиж байгаа эргэлтийн бус хөрөнгийн үнэ цэн өссөн бол:

- Дт Борлуулах зорилгоор эзэмшиж байгаа эргэлтийн бус хөрөнгө
- Кт БЗЭБЭБХ-ийн дахин үнэлгээний нэмэгдэл

Хэрэв борлуулах зорилгоор эзэмшиж байгаа эргэлтийн бус хөрөнгийн үнэ цэн буурсан бол:

- Дт БЗЭБЭБХ-ийн дахин үнэлгээний нэмэгдэл
- Кт Борлуулах зорилгоор эзэмшиж байгаа эргэлтийн бус хөрөнгө

¹ БЗЭБЭБХ- Борлуулах зорилгоор эзэмшиж байгаа эргэлтийн бус хөрөнгө

Борлуулах зорилгоор эзэмшиж байгаа эргэлтийн бус хөрөнгийг борлуулах үед тухайн хөрөнгөнд хамаарах дахин үнэлгээний нэмэгдлийг хуримтлагдсан ашгийн дансанд хаана:

Дт БЗЭБЭХ-ийн дахин үнэлгээний нэмэгдэл

Кт Хуримтлагдсан ашиг

2.2. ЭРГЭЛТИЙН БУС ХӨРӨНГӨ

ШУУД ХОЛБОГДОХ СТАНДАРТУУД

НББОУС 1	Санхүүгийн тайлангийн толилуулга
НББОУС 8	Нягтлан бодох бүртгэлийн бодлого, нягтлан бодох бүртгэлийн тооцооллын өөрчлөлт ба алдаа
НББОУС 16	Үндсэн хөрөнгө
НББОУС 17	Түрээс
НББОУС 27	Тусдаа санхүүгийн тайлан
НББОУС 28	Хараат компани ба хамтарсан үйлдвэр дэх хөрөнгө оруулалт
НББОУС 32	Санхүүгийн хэрэглүүр: Толилуулга
НББОУС 36	Хөрөнгийн үнэ цэнийн бууралт
НББОУС 38	Биет бус хөрөнгө
НББОУС 40	Хөрөнгө оруулалтын зориулалттай үл хөдлөх хөрөнгө
НББОУС 41	Хөдөө аж ахуй
СТОУС 3	Бизнесийн нэгдэл
СТОУС 5	Борлуулах зорилгоор эзэмшиж буй эргэлтийн бус хөрөнгө ба зогсоосон үйл ажиллагаа
СТОУС 6	Ашигт малтмалын хайгуул ба үнэлгээ
СТОУС 10	Нэгтгэсэн санхүүгийн тайлан
СТОУС 11	Хамтын хэлэлцээр
СТОУС 12	Бусад аж ахуйн нэгж дэх хувь оролцооны тодруулга
СТОУС 13	Бодит үнэ цэнийн хэмжилт

2.2.1. ҮНДСЭН ХӨРӨНГӨ

А. ТОДОРХОЙЛОЛТ

Үндсэн хөрөнгө гэж нэгээс дээш тайлангийн хугацаанд ашиглагдахаар хүлээгдэж байгаа бүтээгдэхүүн эсвэл үйлчилгээний үйлдвэрлэлт буюу нийлүүлэлтэнд, бусдад түрээслүүлэх эсвэл захиргааны зориулалтаар ашиглаж байгаа биет хөрөнгийг хэлнэ.

Элэгдэл гэж хөрөнгийн ашиглалтын хугацааны туршад элэгдүүлэх дүнг системтэйгээр хуваарилсан хуваарилалтыг хэлнэ.

Элэгдүүлэх дүн гэж хөрөнгийн өртөг, эсвэл санхүүгийн тайланд өртгийг орлуулах бусад дүнгээс түүний үлдэх өртгийг хассан дүн юм.

Ашиглалтын хугацаа гэж хөрөнгийн ашиглагдах боломжтой хугацаа, эсвэл тухайн хөрөнгийг ашиглаад бий болгох бүтээгдэхүүн, үйлчилгээний тоо хэмжээ, түүнтэй адилтгах зүйлсийн нэгжийг хэлнэ.

Өртөг гэдэг нь хөрөнгийг худалдаж авах, эсвэл барьж байгуулах үеийн бодит үнэ цэн, эсвэл төлсөн мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө, бусад нөхөн төлбөрийн бодит үнэ цэн юм.

Дансны үнэ гэж хуримтлагдсан элэгдэл ба хуримтлагдсан үнэ цэнийн бууралтыг хассан цэвэр дүнг хэлнэ.

Үлдэх өртөг гэж хөрөнгийн ашиглалтын хугацааны эцэст түүнийг данснаас хасахтай холбоотой аливаа зардлыг хассаны дараа түүнээс олж авахаар байгууллагын хүлээж буй цэвэр дүнг хэлнэ.

Үнэ цэнийн бууралтын гарз гэж хөрөнгийн нөхөгдөх дүнгээс давсан дансны үнийн дүнг хэлнэ.

Нөхөгдөх дүн гэж хөрөнгийн бодит үнэ цэнээс борлуулалттай холбоотой зардлыг хассан дүн ба ашиглалтын үнэ цэнийн аль их байгаа дүнг хэлнэ.

Үндсэн хөрөнгөнд хамрагдах зүйлс. Аж ахуйн нэгжийн нэг ба түүнээс дээш жил ашиглана гэж тооцож байгаа газрын сайжруулалт, барилга, байгууламж, машин механизм, ажлын байрны тоног төхөөрөмж, тээврийн хэрэгсэл, тавилга, эд хогшил, сантехникийн төхөөрөмж, компьютер, түүний дагалдах хэрэгсэл, болон бусад үндсэн хөрөнгүүд орно.

Б. ХҮЛЭЭН ЗӨВШӨӨРӨЛТ

Хөрөнгөнд холбогдох эдийн засгийн ирээдүйн өгөөж буюу үйлчилгээний чадавхийг тухайн байгууллага хүртэх магадлалтай ба хөрөнгийн өртөг эсвэл бодит үнэ цэнийг найдвартай хэмжих боломжтой тохиолдолд үндсэн хөрөнгөөр хүлээн зөвшөөрч бүртгэнэ.

Барилга байгууламжийг өөрөө барьж, бий болгож байгаа аж ахуйн нэгж тухайн барилгын гүйцэтгэлийн ажил дуусч үндсэн хөрөнгөнд шилжүүлэх хүртэлх хугацаанд тухайн барилгатай холбоотой гарсан бүх зардлыг хуримтлуулан бүртгэснээр дуусаагүй барилгыг хүлээн зөвшөөрнө.

В. ХЭМЖИЛТ БА ҮНЭЛГЭЭ

Үндсэн хөрөнгийг анх хүлээн зөвшөөрөхдөө өртгөөр нь хэмжинэ.

1. Үндсэн хөрөнгийн өртөгт

Үндсэн хөрөнгийн өртөгт гаалийн татвар, буцаан олгогдохгүй худалдааны татварын дүнг оруулсан худалдааны хөнгөлөлт, буцаалтыг хассаны дараах худалдан авалтын үнэ, удирдлагын зорилгоор үйл ажиллагаа явуулахад бэлэн болгож түүнийг байршуулах болон шаардлагатай нөхцлийг хангахтай холбоотой аливаа шууд зардлууд, тухайн зүйлийг олж эзэмших үед эсвэл түүнийг тодорхой хугацааны туршид бараа материал үйлдвэрлэхээс бусад зорилгоор ашигласны улмаас аж ахуйн нэгжид үүссэн үүрэгт хамаарах болон түүнийг задлах, зайлуулах болон байрлаж байсан талбайг нь сэргээн засварлахад гарах зардлын анхны тооцоолол зэргээс бүрдэнэ.

Шууд хамаарах зардалд үндсэн хөрөнгийг худалдан авах, барьж байгуулахтай шууд холбогдон гарсан ажилчдын зардал, талбай бэлтгэх зардал, анхны хүргэлт, тээвэрлэлт, суурилуулалт ба угсралт, хэвийн ажиллагааг шалгах зардал, мэргэжлийн үйлчилгээний төлбөр зэрэг орно.

2. Дараа үеийн зардал.

Үндсэн хөрөнгийг сайжруулах, өөрчлөх, сэргээн босгох, нөхөн орлуулах, засварлах зэрэг өмчлөлийн хугацаанд гарсан зардал нь хөрөнгийн ашиглах хугацааг уртасгах, хүчин чадлыг нэмэгдүүлэх, хөрөнгийн үр ашиг ба аюулгүй байдлыг дээшлүүлэх, эсвэл бүтээгдэхүүний чанарыг сайжруулж байвал нэмж капиталчлагдсан хэмжээгээр хөрөнгийн анхны өртгийг нэмэгдүүлнэ. Энэ шинжийг агуулаагүй бусад бүх засвар, үйлчилгээний урсгал зардлыг тайлант үеийн зардлаар бүртгэнэ.

3. Үндсэн хөрөнгийн дахин үнэлгээ.

Дахин үнэлгээ хийх давтамж нь дахин үнэлж буй биет бус хөрөнгийн бодит үнэ цэнийн өөрчлөлтөөс шалтгаална. Хэрэв дахин үнэлсэн хөрөнгийн бодит үнэ цэн нь түүний дансны үнээс ихээхэн ялгаатай бол дахин үнэлгээг зайлшгүй хийнэ. Үндсэн хөрөнгийг дахин үнэлэх үед тухайн хөрөнгийн харьяалагдаж байгаа үндсэн хөрөнгийн ангийг бүхэлд нь дахин үнэлэх шаардлагатай. Үндсэн хөрөнгийн анги гэдэг нь ижил шинж чанар болон аж ахуйн нэгжийн үндсэн үйл ажиллагаанд ашиглагдах байдлаар нь ангилсан бүлэглэл юм.

Дахин үнэлгээний үр дүнд хөрөнгийн дансны үнэ нэмэгдсэн байвал өсөлтийг бусад дэлгэрэнгүй орлогын хэсэгт хүлээн зөвшөөрч, өмчийн хэсэгт дахин үнэлгээний нэмэгдэл нэрээр хуримтлуулан бүртгэнэ. Гэхдээ дахин үнэлгээний өсөлтийг тухайн хөрөнгийн дахин үнэлгээний бууралтыг өмнө нь ашиг, алдагдлын хэсэгт хүлээн зөвшөөрсөн бол тэр хөрөнгийн дахин үнэлгээний өсөлтийг мөн адил ашиг, алдагдлын хэсэгт хүлээн зөвшөөрнө.

Хэрэв үндсэн хөрөнгийн дансны үнэ дахин үнэлгээний үр дүнд буурсан байвал энэ бууралтыг ашиг, алдагдлын хэсэгт хүлээн зөвшөөрнө. Гэхдээ дахин үнэлгээний бууралтыг өмнөх дахин үнэлгээний нэмэгдлийн кредит дүнгийн хэмжээгээр бусад дэлгэрэнгүй хэсэгт хүлээн зөвшөөрч болно. Бусад дэлгэрэнгүй орлогын хэсэгт хүлээн зөвшөөрсөн бууралт нь өмчийн хэсэг дэх дахин үнэлгээний нэмэгдэл дансны хуримтлагдсан дүнг бууруулна.

Хэрэв үндсэн хөрөнгийг дахин үнэлсэн бол дахин үнэлгээний өдрөөрх хуримтлагдсан элэгдлийг дор дурдсан аргын аль нэгээр бүртгэнэ.

- Хуримтлагдсан элэгдлийг хөрөнгийн дансны нийт үнийн өөрчлөлттэй хувь тэнцүүлж дахин тооцох ба ингэснээр дахин үнэлгээний дараах хөрөнгийн дансны үнэ нь дахин үнэлсэн дүнтэй тэнцүү болно. Энэ аргыг ихэвчлэн элэгдүүлсэн орлуултын өртгөөс индексийн тусламжтайгаар хөрөнгийг дахин үнэлэх үед хэрэглэдэг.
- Хуримтлагдсан элэгдлийг хөрөнгийн дансны нийт үнээс хасах ба гарсан цэвэр дүнг хөрөнгийн дахин үнэлсэн дүн гарах хүртэл тооцно.

4. Үнэ цэнийн бууралт².

Аж ахуйн нэгж нь үнэ цэн буурсан гэх нотолгоо байгаа бол тухайн хөрөнгийн нөхөгдөх дүнг тооцоолж, дансны үнэтэй харьцуулан, үнэ цэнийн бууралтыг тодорхойлно.

Хөрөнгийн дансны үнэ нь нөхөгдөх дүнгээс хэтэрсэн тохиолдолд үнэ цэнийн бууралтын зардлыг хүлээн зөвшөөрч, бүртгэнэ. Хэрэв үнэ цэнийн буурсан гэх нотолгоо өөрчлөгдсөн бол үнэ цэнийн бууралтыг буцааж болох ба буцаалт нь хуримтлагдсан үнэ цэнийн бууралтаас хэтрэхгүй.

Дахин үнэлгээ хийгдээгүй дансны үнийг бууруулж дахин үнэлсэн хөрөнгийн үнэ цэнийн бууралтын гарзыг тайлант хугацааны алдагдлаар бүртгэнэ. Дансны үнийг нэмэгдүүлж дахин үнэлсэн хөрөнгийн хувьд үнэ цэнийн бууралтын аливаа гарзыг дахин үнэлгээний бууралт гэх ба уг бууралт нь дахин үнэлгээний нэмэгдлийн дүнгээс хэтрэхгүй. Үнэ цэнийн бууралтыг хассаны дараах хөрөнгийн шинэчлэгдсэн дансны үнийг хөрөнгийн ашиглахаар тооцсон үлдэх хугацаанд элэгдүүлнэ.

² Биет, биет бус хөрөнгө болон бусад хөрөнгийн үнэ цэнийн бууралтыг бүртгэхдээ НББОУС 36 "Үнэ цэнийн бууралт"-ыг үндсэн эх сурвалж болгон ашиглана.

Харин дахин үнэлсэн хөрөнгийн үнэ цэнийн бууралтын аливаа буцаалтыг дахин үнэлгээний нэмэгдлээр бүртгэж, дахин үнэлээгүй хөрөнгийн үнэ цэнийн бууралтын гарзын буцаалтыг тайлант хугацааны ашгаар хүлээн зөвшөөрнө.

Үнэ цэнийн буурсан, гарз гарсан эсвэл солилцоогоор өгсөн үндсэн хөрөнгийн үнэ цэнийн бууралтын гарзыг аж ахуйн нэгж гуравдагч талаас хүлээн авах болсон үедээ уг нөхөн төлбөрийг ашиг алдагдлын хэсэгт тусгана.

5. Элэгдэл.

Нөөц нь шавхагддаггүй хөрөнгөөс бусад бүх хөрөнгийг ашиглагдах боломжит хугацааны туршид тухайн хөрөнгийн анхны өртгөөс элэгдэл тооцож, өртөг зардалд системтэйгээр шингээнэ. Элэгдлээрээ анхны өртгөө бүрэн нөхсөн хөрөнгөнд элэгдэл байгуулахгүй.

Аж ахуйн нэгж хөрөнгийн өгөөжийг хэрхэн хүртэхийг харгалзаж үзсэний үндсэн дээр үндсэн хөрөнгийг ашиглах зохистой хугацааг тогтоож, түүнд элэгдэл тооцох тохиромжтой аргыг сонгон нягтлан бодох бүртгэлийн бодлогын баримт бичигт тусган тууштай мөрдөнө. Үндсэн хөрөнгийн үлдэгдэл өртөг, ашиглалтын хугацаа, элэгдүүлэх арга өөрчлөгдвөл нягтлан бодох бүртгэлийн тооцооллын өөрчлөлт гэж үзэн гүйцээх горимоор бүртгэнэ.

Аж ахуйн нэгжийн үндсэн хөрөнгийн элэгдэл байгуулах бодлого нь татварын хуулиар тогтоосон хувь хэмжээнээс зөрүүтэй бол зөрүүг хойшлогдсон татварын хөрөнгө, ор төлбөрөөр бүртгэж тайлагнана. Энэ талаарх дэлгэрэнгүйг орлогын албан татвар хэсгээс харна уу.

5.1. *Элэгдүүлэх дүн.* Элэгдүүлбэл зохих дүнг үндсэн хөрөнгийн анхны өртөг, үндсэн хөрөнгийн өртөгт хамаарах дахин үнэлгээ, нэмэлт өртгийн хэмжээг харгалзсан бусад зүйлийг тооцсон анхны өртгөөс үлдэх өртгийг хассан дүнгээр илэрхийлнэ. Хөрөнгийн элэгдүүлэх дүнг түүний ашиглахаар тооцсон хугацааны туршид системтэйгээр хуваарилна. Үндсэн хөрөнгийн үлдэгдэл өртөг, ашиглалтын хугацаа, элэгдүүлэх арга өөрчлөгдвөл нягтлан бодох бүртгэлийн тооцооллын өөрчлөлт гэж үзээд гүйцээх горимоор бүртгэнэ.

5.2. *Үлдэгдэл өртөг.* Анхны өртгөөс хуримтлагдсан элэгдлийг хасч үлдэгдэл өртгийг тодорхойлно. Үндсэн хөрөнгийн үлдэгдэл өртгийг тухайн хөрөнгийг худалдах буюу ашиглалтаас хасах, шилжүүлэх, мөн дахин үнэлэх үеийн тооцоололд ашиглана. Хуримтлагдсан элэгдлээрээ анхны өртгөө нөхсөн үндсэн хөрөнгөнд дахин элэгдэл тооцохгүй ба үндсэн хөрөнгийн анхны өртөг, хуримтлагдсан элэгдлийн дүнг уг хөрөнгийг ашиглалтаас гаргах хүртэл Санхүүгийн байдлын тайланд толилуулна.

5.3. *Элэгдүүлэх хугацаа.* Аж ахуйн нэгж үндсэн хөрөнгийн элэгдлийг тухайн үндсэн хөрөнгийг ашиглахад бэлэн болсон үеэс түүнийг данснаас хасах хүртэлх хугацаанд тооцох ба элэгдүүлэх хугацааг тухайн аж ахуйн нэгж ашиглахаар төлөвлөж буй хугацаа, үйлдвэрлэх бүтээгдэхүүн, гүйцэтгэх ажил үйлчилгээний тоо хэмжээ, удирдлагын гаргасан шийдвэр, үйлдвэрлэгчээс тогтоосон хугацаа зэрэгт үндэслэн тогтооно.

5.4. *Элэгдэл тооцох арга.* Хөрөнгийн элэгдүүлэх дүнг түүний ашиглахаар тооцсон хугацааных нь туршид системтэйгээр хуваарилахдаа элэгдэх тооцох янз бүрийн аргыг хэрэглэж болно. Эдгээр аргад шулуун шугамын арга, үлдэгдлийг бууруулах арга, бүтээгдэхүүний нэгжийн арга орно. Шулуун шугамын аргаар хөрөнгийн ашиглахаар тооцсон хугацааных нь туршид тогтмол хэмжээтэй элэгдэл тооцдог. Үлдэгдлийг бууруулах аргаар элэгдэл тооцох аргын үед хөрөнгийн ашиглахаар тооцсон хугацааны

туршил байгуулсан элэгдэл нь жилээс жилд буурдаг. Бүтээгдэхүүний нэгжийн аргаар элэгдлийг тооцоход хөрөнгийн хүлээгдэж буй ашиглалт буюу гарцад үндэслэж зардлыг тооцдог.

6. Үндсэн хөрөнгийн солилцоо.

Үндсэн хөрөнгийн зүйлийг ижил бус төрлийн үндсэн хөрөнгийн зүйл эсвэл бусад хөрөнгөөр солих эсвэл хэсэгчлэн солих замаар олж авч болно. Үндсэн хөрөнгийг мөнгөн хөрөнгөөр бус өөр төрлийн хөрөнгөөр солилцон олж авсан бол хүлээн авсан хөрөнгийг бодит үнэ цэнээр бүртгэж, хөрөнгийн солилцооны олз, гарзыг хүлээн зөвшөөрнө. Хэрэв хүлээн авсан хөрөнгийн бодит үнэ цэнийг тодорхойлох боломжгүй тохиолдолд өгсөн хөрөнгийн дансны үнэтэй тэнцүү дүнгээр хүлээн авсан хөрөнгийг хүлээн зөвшөөрнө. Энэ тохиолдолд хөрөнгийн солилцооны олз, гарз үүсэхгүй.

7. Буцалтгүй тусламж, бэлэг хандиваар олж бэлтгэх.

Аж ахуйн нэгж нь үнэ төлбөргүйгээр буюу буцалтгүй тусламж, бэлэг, хандиваар үндсэн хөрөнгийг олж бэлтгэсэн бол хүлээн авсан хөрөнгийг бодит үнэ цэнээр нь хүлээн зовшоорч, тайлант үеийн орлого/хойшлогдсон орлогоор хүлээн зовшоорно³.

8. Ашиглалтаас хасах ба данснаас хасах.

Данснаас хассанаар хүлээгдэж буй эдийн засгийн ирээдүйн өгөөж буюу үйлчилгээний чадавхгүй болсон ба хөрөнгийг ашиглалтаас бүр мөсөн хасах эсвэл данснаас хасах тохиолдолд үндсэн хөрөнгийн тухайн зүйлийг санхүүгийн байдлын тайлангаас хасна. Үндсэн хөрөнгийн зүйлийг ашиглалтаас хасах эсвэл данснаас хасах үед үүсэх олз буюу гарзыг хөрөнгийн дансны ба данснаас хасахад үүссэн цэвэр орлого хоёрын зөрүүгээр тодорхойлно.

Г. БҮРТГЭЛ

1. Үндсэн хөрөнгийг худалдан авах, бэлтгэх

Үндсэн хөрөнгийг худалдан авах, бэлтгэх

Дт Үндсэн хөрөнгө-Тоног төхөөрөмж

Дт Үндсэн хөрөнгө-Тавилга, эд хогшил

Кт Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө/ Дансны өглөг

Хандиваар авсан хөрөнгө авсан үед:

Дт Холбогдох үндсэн хөрөнгө

Кт Бусад орлого- Хандив, тусламжийн орлого

Үндсэн хөрөнгийн засвар, үйлчилгээний зардлыг капиталжуулсан үед

Дт Холбогдох үндсэн хөрөнгө

Кт Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө

Үндсэн хөрөнгийн засвар, үйлчилгээний зардлыг тайлант үеийн зардлаар бүртгэхэд:

Дт Засвар, үйлчилгээний урсгал зардал

Кт Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө

³ НББОУС 20 “Засгийн газрын туслалцаа, буцалтгүй тусламж” –д заасан аргуудаас сонгон хэрэглэж болно.

2. Үндсэн хөрөнгө худалдан борлуулах

Үндсэн хөрөнгийг дансны үлдэгдэл өртгөөс нь доогуур үнээр борлуулсан бол үндсэн хөрөнгө борлуулсны гарзыг:

Дт	Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө/дансны авлага
Дт	Холбогдох хуримтлагдсан элэгдэл
Дт	Үндсэн хөрөнгийг данснаас хассаны гарз
Кт	Холбогдох үндсэн хөрөнгө

Үндсэн хөрөнгийг дансны үлдэгдэл өртгөөс нь илүү үнээр борлуулсан бол үндсэн хөрөнгө борлуулсны олзыг:

Дт	Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө /дансны авлага
Дт	Холбогдох хуримтлагдсан элэгдэл
Кт	Холбогдох үндсэн хөрөнгө
Кт	Үндсэн хөрөнгө данснаас хассаны олз

3. Үндсэн хөрөнгийн солилцоо буюу шилжүүлэлт

Жишээ: А компани 111,000₮-ийн бодит үнэ цэн бүхий 30 ширхэг Х хөрөнгийг Б компанид 91,000₮-ийн бодит үнэ цэн бүхий 20 ширхэг У хөрөнгө дээр 20,000₮-ийг бэлэн нэмж авахаар тохиролцсон. Уг ажил гүйлгээ нь арилжааны зорилготой ба Х, У хөрөнгүүд нь шинж чанарын хувьд ялгаатай. А компанийн 30 ширхэг Х хөрөнгийн дансны үнэ нь 120,000 байсан. Энэ тохиолдолд А-ийн бүртгэл нь:

Дт	У хөрөнгө (111,000-20,000)	91,000	
Дт	Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө	20,000	
Дт	Үндсэн хөрөнгө солилцооны гарз	9,000	
Кт	Х хөрөнгө (20 ширхэг)		120,000

Хэрэв дээрх жишээний хувьд хүлээн авсан болон өгсөн хөрөнгүүдийн бодит үнэ цэн мэдэгдэхгүй байвал:

Дт	У хөрөнгө (30 ширхэг)	100,000	
Дт	Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө	20,000	
Кт	Х хөрөнгө (20 ширхэг)		120,000

Хуримтлагдсан элэгдлийг хөрөнгийн дансны үнийн өөрчлөлттэй хувь тэнцүүлэн дахин тооцохоор сонгосон бол үндсэн хөрөнгийн анхны өртөг болон хуримтлагдсан элэгдлийг хувь тэнцүүлэн өсгөнө.

Дт	Холбогдох үндсэн хөрөнгө
Кт	Холбогдох хуримтлагдсан элэгдэл
Кт	Дахин үнэлгээний нэмэгдэл

Хуримтлагдсан элэгдлийг тэглэж, хөрөнгийг шинээр бүртгэхээр сонгосон бол эхлээд хуримтлагдсан элэгдлийн дансаа хаана

Дт	Холбогдох хуримтлагдсан элэгдэл
Кт	Холбогдох үндсэн хөрөнгө

Дараа нь үндсэн хөрөнгийн өсөлтийг бүртгэнэ

Дт	Холбогдох үндсэн хөрөнгө
Кт	Дахин үнэлгээний нэмэгдэл

4. Үндсэн хөрөнгийн элэгдэл, үнэ цэнийн бууралт

Үндсэн хөрөнгийн элэгдлийг тооцоолсон үед

Дт	Элэгдлийн зардал
Кт	Холбогдох хуримтлагдсан элэгдэл

Үнэ цэнийн бууралтын зардлыг бүртгэхдээ

Дт: Үндсэн хөрөнгийн үнэ цэнийн бууралтын зардал

Кт: Хуримтлагдсан үнэ цэнийн бууралт

Дахин үнэлсэн хөрөнгийн үнэ цэнийн бууралтыг дахин үнэлгээний нэмэгдэл дансруу хаана.

Дт: Дахин үнэлгээний нэмэгдэл

Кт: Хуримтлагдсан үнэ цэнийн бууралт

Хэрэв хөрөнгийн үнэ цэнийн бууралт нь дахин үнэлгээний нэмэгдлээс хэтэрсэн бол хэтэрсэн зөрүүгээр

Дт: Үндсэн хөрөнгийн үнэ цэнийн бууралтын зардал

Кт: Хуримтлагдсан үнэ цэнийн бууралт

5. Дуусаагүй барилга

Барилга, байгууламжийг өөрөө барьж байгуулж байгаа тохиолдолд холбогдох өртгийг Дуусаагүй барилга дансанд хуримтлуулна.

Дт Үндсэн хөрөнгө - Дуусаагүй барилга

Кт Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө

Харин барилгын ажил дуусч, мэргэжлийн байгууллагаас ашиглах зөвшөөрөл авсан бол дуусаагүй барилгаа үндсэн хөрөнгийн данс руу шилжүүлж бүртгэнэ.

Дт Үндсэн хөрөнгө-Барилга байгууламж

Кт Дуусаагүй барилга

2.2.2. БИЕТ БУС ХӨРӨНГӨ

А. ТОДОРХОЙЛОЛТ

Биет бус хөрөнгө гэдэг нь биет шинж чанаргүй, тодорхойлж болохуйц, мөнгөн бус хөрөнгө юм.

Хорогдол гэдэг нь биет бус хөрөнгийн хорогдуулах дүнг түүний ашиглалтын хугацаанд системтэй хуваарилж зардалд шингээсэн хуваарилалт юм.

Хорогдуулах дүн гэдэг нь биет бус хөрөнгийн анхны өртгөөс үлдэх өртгийг хассан дүнг хэлнэ.

Биет бус хөрөнгөнд материаллаг дүнтэй төрөл бүрийн программ хангамж, патент, худалдааны тэмдэг, гүүдвил зэрэг хамарна.

Биет бус хөрөнгөнд хамрагдах зүйлс. Биет бус хөрөнгөнд зохиогчийн эрх, компьютерийн програм хангамж, мэдээллийн сан, цахим хуудас, патент, зохиогчийн эрх, киноны эрх, барааны тэмдэг, тусгай зөвшөөрөл, үйлчилгээний эрх, тодорхой үйлдвэрлэл, үйлчилгээ, ашигт малтмалын хайгуулын болон ашиглалтын чиглэлээр үйл ажиллагаа эрхлэх тусгай зөвшөөрөл, франчайз, газар эзэмших эрх, борлуулалтын эрх, үйлчлүүлэгчдийн жагсаалт, үйлчлүүлэгч болон бэлтгэн нийлүүлэгчидтэй тогтоосон харилцаа холбоо, шинжлэх ухаан, техникийн мэдлэг, системийн боловсруулалт ба хэрэгжүүлэлт, оюуны өмч хамрагдана.

Б. ХҮЛЭЭН ЗӨВШӨӨРӨЛТ

Биет бус хөрөнгө нь доорх шалгуурыг хангаж байвал хүлээн зөвшөөрнө:

- Тодорхойлогдохуйц байх: Биет бус хөрөнгө доорх нөхцлүүдээс хангаж байвал тодорхойлогдохуйц байна гэж үзнэ:
 - Тусад нь авч үзэх боломжтой буюу бусдад түрээсэлж, борлуулж, шилжүүлж, арилжаалж болдог байх.
 - Гэрээ эсвэл бусад хууль эрхийн актын улмаас үүссэн байх.
- Хянагдах боломжтой байх: Банк хөрөнгөнд хяналт тавих чадвартай байх нь чухал. Хөрөнгөөс ирээдүйн үр өгөөж олох боломжтой ба тэр үр өгөөжийг зөвхөн өөрөө хүртэх боломжтой байх үед хяналт тогтсон гэж үзнэ.
- Ирээдүйд эдийн засгийн өгөөж авчрах.
- Өртгийг нь найдвартай хэмжих боломжтой байх.

Дотооддоо бий болгосон биет бус хөрөнгө нь хүлээн зөвшөөрөх шалгуурыг хангаж байгаа эсэхийг үнэлэхийн тулд хөрөнгийг бий болгох үе шатыг дараах байдлаар ангилна:

- судалгааны үе шат
- хөгжүүлэлтийн үе шат

Судалгааны зардлыг гарсан тухай бүрт нь зардлаар хүлээн зөвшөөрнө. Хэрэв биет бус хөрөнгийг бий болгох судалгааны үе шатыг хөгжүүлэлтийн үе шатаас ялгаж чадахгүй байгаа бол зарцуулсан зардлыг зөвхөн судалгааны үе шатанд гарсан гэж үзээд зардлаар хүлээн зөвшөөрнө. Биет бус хөрөнгөөр хүлээн зөвшөөрөх шалгуурыг хангаагүй хөгжүүлэлтийн зардлыг гарсан тухай бүрт зардлаар хүлээн зөвшөөрнө. Биет бус хөрөнгөөр хүлээн зөвшөөрөх шалгуурыг хангасан хөгжүүлэлтийн зардлыг гарсан тухай бүрт биет бус хөрөнгөөр хүлээн зөвшөөрнө.

Г. ХЭМЖИЛТ БА ҮНЭЛГЭЭ

Биет бус хөрөнгийг анх удаад нь өртгөөр хүлээн зөвшөөрнө. Худалдаж авсан биет бус хөрөнгийн өртөг нь хөнгөлөлт ба хямдруулалтыг хасч, импортын болон буцаагдахгүй худалдааны татварыг оруулж тооцсон худалдан авалтын үнэ ба хөрөнгийг тухайн зориулалтаар нь ашиглахад бэлэн болгохтой холбоотой шууд нэмэлт зардлуудын нийлбэрээр тодорхойлогдоно.

Бизнесийн нэгдлийн үр дүнд биет бус хөрөнгө худалдан авсан нөхцөлд биет бус хөрөнгийн өртгийг түүний худалдан авалтын өдрийн бодит үнэ цэнээр илэрхийлнэ.

Хандиваар эсвэл хөрөнгийн солилцоогоор авсан биет бус хөрөнгийг бодит үнэ цэнээр хэмжинэ. Дотооддоо бий болгосон биет бус хөрөнгийн хувьд хөгжүүлэлтийн үе шатанд хамаарах зардлын дүнгээр биет бус хөрөнгийг хэмжинэ.

1. Биет бус хөрөнгийн хорогдол.

Биет бус хөрөнгийн ашиглалтын хугацаа тодорхой бол ашиглалтын хугацаанд хорогдуулна. Биет бус хөрөнгийг тохиромжтой аргаар хорогдуулна. Хэрэв тохиромжтой арга тодорхойлогдохгүй бол шулуун шугамын аргаар хорогдуулна. Биет бус хөрөнгийн ашиглалтын хугацаа тодорхойгүй бол хорогдуулахгүй, үнэ цэнийн бууралтыг үнэлж, бүртгэнэ. НББОУС 36-ын дагуу ашиглалтын хугацаа тодорхойгүй биет бус хөрөнгийн дансны үнийг нөхөгдөх дүнтэй нь харьцуулах замаар үнэ цэнийн бууралтыг жил бүр шалгаж, үнэ цэн буурсан гэх шинж тэмдэг байгаа эсэхийг тодруулна.

2. Биет бус хөрөнгийн ашиглалтын хугацаа.

Гэрээ болон бусад хууль эрх зүйн заалтын дагуу бий болсон биет бус хөрөнгийн ашиглагдах хугацаа нь тухайн гэрээнд заасан хугацаанаас хэтрэх ёсгүй. Хэрэв эрх нь тодорхой хугацаанд шинэчлэгдэж байхаар хязгаартай хугацаатайгаар өгөгдсөн бол зовхон шинэчлэлтийг баталсан үлэмж нөлөө бүхий зардлыг нотолсон нотолгоо байгаа үед хөрөнгийн ашиглагдах хугацааг шинэчилж тогтооно.

Аж ахуйн нэгж нь тодорхойгүй ашиглалтын хугацаатай биет бус хөрөнгийн үнэ цэнийн бууралтыг түүний нөхөгдөх дүнг дансны үнэтэй харьцуулах замаар жил бүр болон тухайн биет бус хөрөнгийн үнэ цэн буурсан гэх ямар нэгэн шинж тэмдэг мэдэгдэх тухай бүрт үнэлнэ. Биет бус хөрөнгийн үнэ цэнийн бууралтыг үнэлэхдээ:

- Дансны үнийг тооцоолно.
- Нөхөгдөх дүнг тодорхойлно. Нөхөгдөх дүнг уг хөрөнгийн ашиглалтын үнэ цэн (хүлээгдэж буй ирээдүйн мөнгөн гүйлгээний өнөөгийн үнэ цэн) ба борлуулалтын цэвэр үнэ (бодит үнэ цэнээс борлуулалтын зардлыг хассан цэвэр дүн)-ийн аль ихээр тодорхойлно.
- Дансны үнэ ба нөхөгдөх дүнгийн аль багаар үнэлнэ. Хэрэв нөхөгдөх дүн нь дансны үнээс бага бол эдгээрийн зөрүүгээр үнэ цэнийн бууралт хүлээн зөвшөөрнө. Ийнхүү хүлээн зөвшөөрсний дараах тайлант хугацаанд хүлээн зөвшөөрч бүртгэсэн үнэ цэнийн бууралтын шалтгаан өөрчлөгдөж, байхгүй болсон гэж үзвэл үүнийг буцаана.

Шаардлагатай гэж үзвэл биет бус хөрөнгийг дахин үнэлж болох ба бүртгэл нь дээр дурьдсан үндсэн хөрөнгийн дахин үнэлгээтэй ижил хийгдэнэ. Бодит үнэ цэнийг дараах нөхцлийг бүгдийг хангасан идэвхтэй зах зээлээс тодорхойлно. Үүнд: зах зээлд нэг төрлийн зүйлсийг арилжаалдаг, арилжаанд оролцоход бэлэн худалдан авагч ба борлуулагч байнга байдаг, худалдах үнийг олон нийт нээлттэй олж авах боломжтой.

Тайлант хугацааны эцэст хөрөнгийн дансны дүн, бодит үнэ цэн хоорондоо материаллаг зөрүүтэй байх үед дахин үнэлгээг хийнэ. Биет бус хөрөнгийн идэвхтэй зах зээлийн үнэлгээг ховор хийдэг тул биет бус хөрөнгийг дахин үнэлэх нь маш ховор.

Д. БҮРТГЭЛ

Биет бус хөрөнгийг худалдан авахад

Дт	Холбогдох биет бус хөрөнгө
Кт	Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө

Биет бус хөрөнгийн хорогдолын зардлыг хүлээн зөвшөөрч, хуримтлуулахад

Дт	Хорогдолын зардал
Кт	Хуримтлагдсан хорогдол

Биет бус хөрөнгийг данснаас хасахад

Дт	Холбогдох хуримтлагдсан хорогдол
Кт	Холбогдох биет бус хөрөнгө

Хэрэв биет бус хөрөнгийг данснаас хасах үед ашиглалтын хугацаа дуусаагүй бөгөөд хорогдуулах өртгийг хараахан бүрэн нөхөөгүй бол хорогдуулаагүй үлдсэн өртгийн дүнг гарзаар бүртгэнэ.

Дт	Биет бус хөрөнгө данснаас хассаны гарз
Кт	Холбогдох биет бус хөрөнгө

Хэрэв биет бус хөрөнгийг бусдад худалдан борлуулж данснаас хассан бол хөрөнгийн дансны үнэ ба орсон мөнгө хоёрын зөрүүгээр олз, гарз үүснэ.

Биет бус хөрөнгийг олзтой борлуулсан бол

Дт	Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө
Дт	Холбогдох хуримтлагдсан хорогдол
Кт	Биет бус хөрөнгө данснаас хассаны олз
Кт	Холбогдох биет бус хөрөнгө

Биет бус хөрөнгийг гарзтай борлуулсан бол

Дт	Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө
Дт	Биет бус хөрөнгө данснаас хассаны гарз
Дт	Холбогдох хуримтлагдсан хорогдол
Кт	Холбогдох биет бус хөрөнгө

2.2.3. БИОЛОГИЙН ХӨРӨНГӨ

А. ТОДОРХОЙЛОЛТ

Хөдөө аж ахуйн үйл ажиллагаа гэж аж ахуйн нэгж биологийн хөрөнгийг борлуулах эсвэл хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүн ба нэмэлт биологийн хөрөнгөнд хувиргах зорилгоор биологийн хувьсал ба биологийн хөрөнгийн хүлээн авалтыг удирдаж явуулахыг хэлнэ.

Биологийн хөрөнгө гэдэг нь амьд амьтан, ургамал юм.

Биологийн хувьсал гэж биологийн хөрөнгөнд тоон болон чанарын өөрчлөлт явагдахад нөлөөлөх өсөлт, хөгшрөлт, үйлдвэрлэл болон нөхөн үржлийн үйл явцуудыг хэлнэ.

Биологийн бүтээгдэхүүний бүлэг гэдэг нь ижил төстэй ургамал, амьтны нэгдэл юм.

Биологийн хөрөнгөнд хамрагдах зүйлс. Хөдөө аж ахуйн үйл ажиллагаа эрхэлдэг аж ахуйн нэгжийн эргэлтийн ба эргэлтийн бус хөрөнгөнд хамаарах өсч үржиж, үр жимс, үр төлөө өгдөг амьд амьтан, ургамал зэрэг нь биологийн хөрөнгөнд хамаарна.

Б. ХҮЛЭЭН ЗӨВШӨӨРӨЛТ

Аж ахуйн нэгж өнгөрсөн үйл явдлын үр дүнд биологийн хөрөнгө, хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүнийг хянаж, уг хөрөнгөтэй холбоотой эдийн засгийн ирээдүйн өгөөжийг хүртэх магадлалтай, уг хөрөнгийн бодит үнэ цэн, өртгийг хэмжих боломжтой тохиолдолд хүлээн зөвшөөрнө.

В. ХЭМЖИЛТ БА ҮНЭЛГЭЭ

Бодит үнэ цэнийг хэмжих боломжгүй байгаагаас бусад бүх тохиолдолд биологийн хөрөнгийг анх хүлээн авах үед болон тайлангийн хугацааны эцэс бүрт борлуулалтын зардлыг хассан бодит үнэ цэнээр хэмжинэ. Аж ахуйн нэгж өмнө нь биологийн хөрөнгийг борлуулалтын зардлыг хассан бодит үнэ цэнээр хэмжиж байсан бол түүнийг борлуулах буюу ашиглалтаас хасах хүртэл уг бодит үнэ цэнээр хэмжих бөгөөд бодит үнэ цэнээр хүлээн зөвшөөрөх үед үүсэх олз ба гарзыг тухайн тайлант үеийн ашиг, алдагдлаар бүртгэнэ.

Биологийн хөрөнгийн бодит үнэ цэнийг найдвартай хэмжих боломжгүй байвал хуримтлагдсан элэгдэл, үнэ цэнийн бууралтын гарзыг хасч тооцсон өртгөөр үнэлнэ.

Г. БҮРТГЭЛ

Биологийн хөрөнгө худалдан авах үед:

- Дт Биологийн хөрөнгө /төл
- Кт Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө/ Өглөг

Биологийн хөрөнгө болох төл хүлээн авах үед бодит үнэ цэнээр нь:

- Дт Биологийн хөрөнгө-төл
- Кт Хэрэгжээгүй бусад ашиг/алдагдал

ХАА-н бүтээгдэхүүн хүлээн авах үед:

- Дт Хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүн
- Дт Борлуулалтын зардлыг хассан бодит үнэ цэнийн гарз
- Кт Дуусаагүй үйлдвэрлэл
- Кт Борлуулалтын зардлыг хассан бодит үнэ цэнийн олз

Тайлант үе бүрийн эцэст биологийн хөрөнгийн бодит үнэ цэнийн өөрчлөлтөөс бий болсон олз, гарзыг бүртгэхдээ:

- Дт Биологийн хөрөнгө
- Кт Борлуулалтын зардлыг хассан бодит үнэ цэнийн өөрчлөлтөөс бий болсон олз

- Дт Борлуулалтын зардлыг хассан бодит үнэ цэнийн өөрчлөлтөөс бий болсон гарз
- Кт Биологийн хөрөнгө

2.2.4. УРТ ХУГАЦААТ ХӨРӨНГӨ ОРУУЛАЛТ

А. ТОДОРХОЙЛОЛТ

Урт хугацаат хөрөнгө оруулалт гэж мөнгөтэй адилтгах хөрөнгө ба богино хугацаатай хөрөнгө оруулалтанд тооцогдохгүй бусад бүх төрлийн хөрөнгө оруулалтыг хэлнэ.

Урт хугацаат хөрөнгө оруулалтанд бусад дэлгэрэнгүй орлого болох бодит үнэ цэнээр илэрхийлэх урт хугацаат санхүүгийн хөрөнгө, хорогдуулсан өртгөөр илэрхийлэх урт хугацаат санхүүгийн хөрөнгө, тусгай зориулалт бүхий урт хугацаат сан зэргийг хамруулна.

Ашиг алдагдлаарх бодит үнэ цэнээр илэрхийлэх санхүүгийн хөрөнгийн дуусгавар хугацааг үл харгалзан уг хөрөнгийг урт хугацаат хөрөнгө оруулалтанд хамруулахгүй.

Охин компани гэж толгой компанийн хяналтанд буй аж ахуйн нэгжийг хэлнэ.

Өгөөж хүртэхийн тулд охин компанийн санхүү ба үйл ажиллагааг бодлогын түвшинд удирдах эрх мэдлийг *хяналт* гэнэ. Хөрөнгө оруулагч охин компанид оруулсан хөрөнгийн хэмжээгээрээ ашиг хүртэх эрх үүссэн бөгөөд охин компани дахь эрх мэдлээрээ дамжуулан ашигт нөлөөлөх боломжтой үед охин компанид хяналтаа тогтоосон гэж үзнэ.

Хөрөнгө оруулагчийн охин компани эсвэл хамтын хөрөнгө оруулалтын аль нь ч биш бөгөөд хөрөнгө оруулагчийн зүгээс мэдэгдэхүйц нөлөө бүхий аж ахуйн нэгжийг *хариат компани* гэнэ.

Аж ахуйн нэгжийн үйл ажиллагааны бодлогын түвшний шийдвэр гаргахад оролцох эрхтэй

боловч хяналт тогтоогоогүй бол мэдэгдэхүйц нөлөө гэнэ.

Хоёр ба түүнээс дээш оролцогч талууд үйл ажиллагаанд тавих хяналтыг гэрээгээр тохиролцож санхүүгийн болон үндсэн үйл ажиллагааны талаар шийдвэр гаргахад хамтын хэлцэл байгуулж, хамтын хяналтандаа байлгах аж ахуйн нэгжийг *хамтарсан үйлдвэр* гэнэ.

Өмчийн арга гэдэг нь хөрөнгө оруулалтыг эхэлж өртгөөр нь хүлээн зөвшөөрч, дараагийн тайлант үед хараат ба хамтын хяналттай компанийн өөрийн хөрөнгөнд гарсан өөрчлөлтийг аж ахуйн нэгжийн эзэмшлийн хувиар тохируулан бүртгэх аргыг хэлнэ.

Өртгийн арга нь хөрөнгө оруулалтыг эхэлж өртгөөр хүлээн зөвшөөрч, бүртгэх арга ба хөрөнгө оруулалтын өртөг үнэ цэнийн бууралтаас бусад тохиолдолд өөрчлөгдөхгүй.

Хяналтын эрхгүй хувь оролцоо гэж охин компанийн хувьцаанаас толгой компанийн эзэмшээгүй хэсгийг ойлгоно.

Урт хугацаат хөрөнгө оруулалтад урт хугацаат өмчийн болон өрийн үнэт цаасаарх хөрөнгө оруулалт, бусад дэлгэрэнгүй орлого болох бодит үнэ цэнээр илэрхийлэх санхүүгийн хөрөнгө болон хорогдуулсан өртгөөр илэрхийлэх санхүүгийн хөрөнгө, тусгай зориулалтаар байгуулсан сангаарх хөрөнгө оруулалт, хувьцааны эрхэнд оруулсан оруулсан хөрөнгө оруулалт зэрэг багтана.

Б. ХҮЛЭЭН ЗӨВШӨӨРӨЛТ

Аж ахуйн нэгж санхүүгийн хөрөнгийг эзэмших эрх үүссэн болон гэрээний нэг тал болсон үед санхүүгийн тайландаа хүлээн зөвшөөрөх ба охин компани, хамтын хяналттай болон хараат компаниас ногдол ашиг авах эрх үүссэн үед ногдол ашгийг хүлээн зөвшөөрч бүртгэнэ.

1. Охин компанид оруулсан хөрөнгө оруулалт

Аж ахуйн нэгж охин компанийн хувьцааны 50, түүнээс дээш хувийг эзэмшиж хяналт тогтоосон бол хяналтаа нотолсны үндсэн дээр, хяналт тогтоосон өдөр охин компанид оруулсан хөрөнгө оруулалтыг хүлээн зөвшөөрч, бүртгэнэ. Толгой компани нь хяналт тогтоогүй гэж үзсэн тусгай нөхцөл байдлаас бусад тохиолдолд шууд болон шууд бусаар охин компанийн саналын эрхийн 50%-иас илүүг эзэмшиж байгаа үед хяналт оршино. Саналын эрхийн 50%-иас бага хувийг эзэмшиж байгаа боловч доорх тохиолдолд хяналт тогтсон гэж үзэж болно:

- Бусад хөрөнгө оруулагчидтай хэлцэл хийсний үндсэн дээр саналын эрхийн талаас илүү хувийг эзэмших;
- Хууль тогтоомж, гэрээ хэлцлийн дагуу компанийн санхүү болон үйл ажиллагааны бодлогыг удирдах эрх мэдэлтэй болох;
- Захирлуудын зөвлөл эсвэл түүнтэй адил төстэй удирдах дээд байгууллагын гишүүдийн дийлэнхийг томилох, халах эрх мэдэлтэй ба үүгээрээ дамжуулан охин компанийг хянах;
- Захирлуудын зөвлөл эсвэл түүнтэй адил төстэй удирдах дээд байгууллагын хурал дээр олонх саналыг гаргах эрх мэдэлтэй ба үүгээрээ дамжуулан охин компанийг хянах;

Охин компанид оруулсан хөрөнгө оруулалтын хувьд охин компани дахь хяналтаа алдсан, хараат компанид оруулсан хөрөнгө оруулалтын хувьд мэдэгдэхүйц нөлөөгөө алдсан, хамтарсан үйлдвэрийн хувьд хамтын хяналтаа алдсан өдрөөр хөрөнгө оруулалтын ангиллыг өөрчилж, харгалзах санхүүгийн хөрөнгөнд бүртгэнэ.

2. Хараат компанид оруулсан хөрөнгө оруулалт

Аж ахуйн нэгж хараат компанийн хувьцааны 20 ба түүнээс дээш хувийг шууд болон шууд бусаар эзэмшиж байгаа бол мэдэгдэхүйц нөлөөтэй байгаагаа нотолсны үндсэн дээр, мэдэгдэхүйц нөлөө үүссэн өдөр хараат компани дахь хөрөнгө оруулалтыг хүлээн зөвшөөрч, бүртгэнэ.

3. Хамтын хяналттай компанид оруулсан хөрөнгө оруулалт

Хамтын хяналттай компанид оруулсан хөрөнгө оруулалтыг хамтын хяналтыг нотолсны үндсэн дээр, хамтын хяналт тогтоосон өдөр хүлээн зөвшөөрч, бүртгэнэ. Гэрээний дагуу хоёр буюу түүнээс олон тооны хамтын хяналттай аж ахуйн нэгж бий болсон, гэрээний үндсэн дээр хамтын хяналтыг тогтоосон зэрэг шинж чанарыг бүх төрлийн хамтын хяналттай аж ахуйн нэгжийн хөрөнгө оруулалтанд ашиглана.

Хамтын хяналт тогтоох талаар гэрээ хэлцэл байгуулаагүй бол хамтын хяналттай компани гэж үзэхгүй.

В. ХЭМЖИЛТ БА ҮНЭЛГЭЭ

Бусад дэлгэрэнгүй орлого болох бодит үнэ цэнээр илэрхийлэх санхүүгийн хөрөнгө болон хорогдуулсан өртгөөр илэрхийлэх санхүүгийн хөрөнгийн хэмжилт, үнэлгээг “Бусад санхүүгийн хөрөнгө”-ийн хэсгээс үзнэ үү.

1. Өмчийн үнэт цаасаарх хөрөнгө оруулалт.

Охин компанийн хөрөнгө оруулалтыг өртөг эсвэл бодит үнэ цэнээр бүртгэнэ. Аж ахуйн нэгж нь санхүүгийн нэгтгэсэн тайлан бэлтгэдэг бол хараат компани ба хамтарсан үйлдвэрт оруулсан хөрөнгө оруулалтыг өмчийн аргаар бүртгэнэ. Тусдаа санхүүгийн тайланд хараат компани ба хамтарсан үйлдвэрт оруулсан хөрөнгө оруулалтыг өртгөөр эсвэл бодит үнэ цэнээр бүртгэж, толилуулна. Охин компани байхгүй тохиолдолд хараат компани дахь хөрөнгө оруулалтыг тусдаа санхүүгийн тайланд өмчийн аргаар бүртгэж болно. Компанийн нэгдэл нь охин компанид хяналтаа тогтоосон өдрөөс эхлэн хяналтаа алдах хүртэл санхүүгийн нэгтгэсэн тайланг бэлтгэнэ. Хэрэв өртгөөр бүртгэсэн охин компани, хараат компани, хамтын хяналттай компанид оруулсан хөрөнгө оруулалтын үнэ цэн буурсан бодитой нотолгоо байгаа бол үнийн бууралтын гарзыг хүлээн зөвшөөрч, бүртгэнэ.

Гадаад дахь аж ахуйн нэгжийн хөрөнгө оруулалтын хувьд ханшийн тэгшитгэл хийж, тохируулан бүртгэх ба ханшийн зөрүүг эздийн өмчийн гадаад валютын хөрвүүлэлтийн нөөц дансанд бүртгэнэ.

2. Өрийн үнэт цаасаарх хөрөнгө оруулалт.

Бонд ба бусад өрийн үнэт цаасны урт хугацаат хөрөнгө оруулалтын хөнгөлөлт, урамшууллын хорогдолоор тохируулсан өртгөөр тайлагнана. Бондоорх хөрөнгө оруулалтын хөнгөлөлт, урамшууллыг хорогдуулахдаа шулуун шугамын арга, үр ашигт хүүний аргыг ашиглаж болно.

3. Хувьцааны эрхэнд оруулсан хөрөнгө оруулалт.

Тогтоосон өдөр, тусгай үнээр санхүүжигч компаниас хөрөнгө оруулагчдад олгосон нэмэлт хувьцаа худалдан авах давуу эрхийг хувьцааны эрх гэнэ. Хувьцааны эрхэд хуваарилсан өртгийг хувьцаагаарх хөрөнгө оруулалтаас тусад нь “Хувьцааны эрхэд оруулсан хөрөнгө оруулалт” дансанд бүртгэнэ. Нийт хөрөнгө оруулалтын өртгийг хувьцаа болон эрхэд

хуваарилахдаа эрхийг гаргасан өдрийн зах зээлийн үнийн мэдээлэлд тулгуурлан пропорционалаар хуваарилна. Хэрэв хөрөнгө оруулагч нь эрхийг хувьцаанаас тусад нь борлуулсан бол хуваарилсан өртөг болон борлуулсан үнийн зөрүүгээр олз, гарзыг бүртгэнэ.

4. Санд оруулсан хөрөнгө оруулалт.

Тодорхой зориулалтаар мөнгөн хөрөнгийг зарцуулахын тулд урт хугацаат сан байгуулсан бол уг санг хязгаарласан мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгийн бодит үнэ цэнээр хүлээн зөвшөөрч, бүртгэнэ.

Г. БҮРТГЭЛ

1. Өмчийн арга

Санхүүжигч компанийн цэвэр ашигт эзлэх хувийн жингийн дүнгээр:

Дт	Урт хугацаат хөрөнгө оруулалт
Кт	Хөрөнгө оруулалтын орлого

Санхүүжигч компанийн цэвэр алдагдалд эзлэх хувийн жингийн дүнгээр:

Дт	Хөрөнгө оруулалтын алдагдал
Кт	Урт хугацаат хөрөнгө оруулалт

Санхүүжигч компаниас ногдол ашиг зарласан болон олгосон үед:

Дт	Ногдол ашгийн авлага / Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө
Кт	Урт хугацаат хөрөнгө оруулалт

2. Өртгийн арга

Санхүүжигчээс ногдол ашиг зарласан болон хүлээн авсан үед:

Дт	Ногдол ашгийн авлага / Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө
Кт	Ногдол ашгийн орлого

3. Өмчийн үнэт цаасаарх хөрөнгө оруулалт:

Худалдан авсан бондын хөрөнгө оруулалтыг худалдан авсан үнээр нь :

Дт	Бондоорх хөрөнгө оруулалт
Кт	Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө

Хүү төлөгдөх хугацааны дундуур худалдан авсан бондын хуримтлагдсан хүүг нэмж төлөхөөр тооцсон бол:

Дт	Бондоорх хөрөнгө оруулалт
Дт	Хүүгийн авлага
Кт	Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө

Бондын урамшуулал болон хөнгөлөлтийг элэгдүүлсэн (хуваарилсан) дүнгээр:

Дт	Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө
Дт	Бондоорх хөрөнгө оруулалтын хөнгөлөлт
Кт	Хүүгийн орлого

4. Хувьцааны эрхэнд оруулсан хөрөнгө оруулалт

Хувьцааг анх худалдан авахад:

Дт	Хувьцаагаарх хөрөнгө оруулалт
Кт	Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө

Хувьцааны эрх хүлээн авахад:

- Дт Хувьцааны эрхэд оруулсан хөрөнгө оруулалт
- Кт Хувьцаагаарх хөрөнгө оруулалт

Хувьцааны эрхээр хувьцаа худалдаж авахад:

- Дт Хувьцаагаарх хөрөнгө оруулалт
- Кт Хувьцааны эрхэнд оруулсан хөрөнгө оруулалт
- Кт Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө

Хувьцааны эрхийг ашигтай борлуулахад:

- Дт Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө
- Кт Хувьцааны эрхэнд оруулсан хөрөнгө оруулалт
- Кт Хувьцааны эрхийг борлуулсны олз

Хувьцааны эрхийн хугацаа дуусч хүчингүй болгоход:

- Дт Хувьцааны эрхийг хүчингүй болголтын гарз
- Кт Хувьцааны эрхэд оруулсан хөрөнгө оруулалт

5. Санд оруулсан хөрөнгө оруулалт

Тусгай зориулалттай байгуулсан сангаар хөрөнгө оруулалт хийхэд:

- Дт Сангаар хийсэн хөрөнгө оруулалт
- Кт Тусгай зориулалттай байгуулсан сан

2.2.5. ХАЙГУУЛ БА ҮНЭЛГЭЭНИЙ ХӨРӨНГӨ

А. ТОДОРХОЙЛОЛТ

Хайгуул ба үнэлгээний хөрөнгө гэж аж ахуйн нэгжийн бүртгэлийн бодлогын дагуу хөрөнгөөр хүлээн зөвшөөрсөн хайгуулын ба үнэлгээний үеийн зардлыг хэлнэ.

Ашигт малтмал гэж геологийн хувьсал, өөрчлөлтийн дүнд газрын гадарга, түүний хэвлийд бүрэлдэн тогтож, чанар нөөц нь тодорхойлогдсон, үйлдвэрлэлийн аргаар олборлоход эдийн засгийн хувьд ашигтай эрдсийн хуримтлалыг хэлнэ.

Б. ХҮЛЭЭН ЗӨВШӨӨРӨЛТ

Аж ахуйн нэгж нь ямар зардлуудыг хайгуул ба үнэлгээний хөрөнгөөр хүлээн зөвшөөрөх талаар заасан нягтлан бодох бүртгэлийн бодлогыг тодорхойлж, тогтвортой мөрдөнө. Ашигт малтмалын ордыг ашиглах, боловсруулахад гарсан зардал болон ерөнхий удирдлагын зардлыг хайгуул, үнэлгээний хөрөнгөнд хүлээн зөвшөөрөхгүй.

В. ХЭМЖИЛТ БА ҮНЭЛГЭЭ

Хайгуул ба үнэлгээний хөрөнгийн анх хүлээн зөвшөөрөх үед өртгөөр нь хэмжих ба харин хүлээн зөвшөөрөлтийн дараа үед өртгийн болон дахин үнэлгээний загварын аль алиныг ашиглана. Байгууллага олж эзэмшсэн хайгуул ба үнэлгээний хөрөнгүүдийг шинж чанараас нь хамааруулан биет эсвэл биет бус хөрөнгө гэж ангилах ба уг ангиллыг тууштай хэрэгжүүлнэ. Хайгуулын тусгай зөвшөөрлийн төлбөрт тусгай зөвшөөрлийн төлбөрөөс гадна хайгуулын тусгай зөвшөөрөлтэй холбоотой үйлчилгээний хөлс, тусгай зөвшөөрөл худалдаж авсан үнэ орно. Хайгуулын тусгай зөвшөөрлийн төлбөрийг Биет бус хөрөнгөнд хуримтлуулан бүртгэх ба байгуулсан хорогдлын дүнгээр Хайгуул үнэлгээний хөрөнгөнд капиталжуулна.

Ашигт малтмалын хайгуулын явцад авсан зээлийн зардлыг НББОУС 23 “Зээлийн зардал”-ын дагуу бүртгэнэ. Бэлтгэл ажиллагаа, хугацаа шаардах хайгуул, үнэлгээний хөрөнгөнд шууд хамааралтай зээлийн зардлыг капиталжуулна.

Хайгуул ба үнэлгээний хөрөнгийн дахин ангилал. Ашигт малтмалын нөөцийг олборлох техник эдийн засгийн үнэлгээ ба арилжааны үр ашиг нь тодорхой болсон үед хайгуул ба үнэлгээний хөрөнгийг цаашид хуучин хэвээр ангилахгүй. Ангиллыг өөрчлөхөөс өмнө хайгуул ба үнэлгээний хөрөнгөд үнийн бууралт байгаа эсэхийг үнэлж, гарсан аливаа үнийн бууралтын алдагдлыг хүлээн зөвшөөрнө.

Ашигт малтмалын нөөцийн техник эдийн засгийн үнэлгээ ба арилжааны үр ашиг нь тодорхой бус болсон нь нотлогдвол Хайгуул, үнэлгээний хөрөнгийг тухайн тайлант үеийн алдагдлаар хүлээн зөвшөөрнө.

Хайгуул, үнэлгээний хөрөнгөнд үнэ цэнийн бууралт байхгүй бол уурхай ашиглаж эхлэх үе шатанд Уурхайн хөрөнгө гэсэн дансанд ангилан бүртгэнэ. Олборлолт эхлэхээс өмнө уурхайг ашиглалтанд бэлтгэхтэй холбогдон гарсан бүхий л зардлыг балансад хөрөнгөөр хүлээн зөвшөөрч, хуримтлуулан бүртгэнэ. Цаашид уурхайг ашиглахад бэлэн болж олборлолт эхлэх үед уурхайг ашиглалтад бэлтгэсэн зардлыг дахин хянан үзэж холбогдох үндсэн хөрөнгө, биет бус хөрөнгө болон бусад хөрөнгөөр ангилан балансад бүртгэнэ. Уурхайг ашиглаж эхлэх үед Уурхайн хөрөнгө гэсэн дансанд ангилан бүртгэсэн хөрөнгийг уурхайн ашиглалтын хугацаанд элэгдүүлнэ. Үйлдвэрлэлийн үе шатанд гарсан зардлуудыг борлуулсан бүтээгдэхүүний өртөгт шингээнэ.

Г. БҮРТГЭЛ

“Хайгуул ба үнэлгээний хөрөнгө” дансанд зардлыг капиталжуулах үед:

Дт Хайгуул ба үнэлгээний хөрөнгө

Кт Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө/Өглөг/Биет ба биет бус хөрөнгө

Биет ба биет бус хөрөнгөнд элэгдэл, хорогдол байгуулах үед:

Дт Хайгуул үнэлгээний хөрөнгө

Кт Хуримтлагдсан элэгдэл/ хорогдол

Ашигт малтмалын ордын техник эдийн засгийн үнэлгээ ба арилжааны үр ашиг тодорхой болсон үед:

Дт Уурхайн хөрөнгө

Кт Хайгуул ба үнэлгээний хөрөнгө

Уурхайн олборлолт хийж эхэлсэн даруйд уурхайн хөрөнгийг борлуулсан бүтээгдэхүүний өртөгт тохиромжтой сууриар хуваарилна.

Дт Борлуулсан бүтээгдэхүүний өртөг

Кт Хуримтлагдсан хорогдол-Уурхайн хөрөнгө

Байгаль орчныг нөхөн сэргээх зардлыг уурхайн ашиглах хугацаанд хувь тэнцүүлэн эсвэл борлуулалттай уялдуулан тооцож жил бүр нөхөн сэргээлтийн нөөцийг байгуулна.

Дт Нөхөн сэргээлтийн нөөцийн зардал

Кт Нөхөн сэргээлтийн нөөц

2.2.6. ХӨРӨНГӨ ОРУУЛАЛТЫН ЗОРИУЛАЛТТАЙ ҮЛ ХӨДЛӨХ ХӨРӨНГӨ

А. ТОДОРХОЙЛОЛТ

Хөрөнгө оруулалтын зориулалттай үл хөдлөх хөрөнгө гэж капиталын үнийг өсгөх, түрээсийн орлого олох зорилгоор эзэмшиж буй хөрөнгийг хэлнэ.

Өмчлөгч нь эзэмшиж байгаа үл хөдлөх хөрөнгө гэж бүтээгдэхүүн, үйлчилгээний үйлдвэрлэл буюу нийлүүлэлт, захиргааны зориулалтаар ашиглахын тулд эзэмшиж буй үл хөдлөх хөрөнгийг хэлнэ.

Хөрөнгө оруулалтын зориулалттай үл хөдлөх хөрөнгөнд хамрагдах зүйлс. Үнийг өсгөх зорилгоор урт хугацаанд эзэмшиж буй газар, одоогоор ирээдүйн ашиглалтыг нь тодорхойлоогүй эзэмшиж буй газар, удаан хугацаагаар түрээслүүлсэн болон түрээслүүлэх зорилгоор эзэмшиж буй барилга, ирээдүйд хөрөнгө оруулалтын зориулалттай үл хөдлөх хөрөнгө гэж ашиглахаар бэлтгэж байгаа үл хөдлөх хөрөнгө багтана. Харин бүтээгдэхүүн, үйлчилгээг нийлүүлэх, захиргааны зориулалтаар ашиглаж байгаа болон бизнесийн хэвийн нөхцөлд худалдан борлуулж байгаа хөрөнгө нь хөрөнгө оруулалтын зориулалттай үл хөдлөх хөрөнгөнд хамаарахгүй.

Б. ХҮЛЭЭН ЗӨВШӨӨРӨЛТ

Хөрөнгө оруулалтын зориулалттай үл хөдлөх хөрөнгөтэй холбоотой эдийн засгийн өгөөжийг аж ахуйн нэгж байгууллага хүртэх магадлалтай, хөрөнгийн өртгийг найдвартай хэмжих боломжтой үед хөрөнгө оруулалтын зориулалттай үл хөдлөх хөрөнгийг хүлээн зөвшөөрч, бүртгэнэ.

В. ХЭМЖИЛТ БА ҮНЭЛГЭЭ

Хөрөнгө оруулалтын зориулалттай үл хөдлөх хөрөнгийг анхны удаад өртгөөр бүртгэх бөгөөд, дараагийн тайлант үед бодит үнэ цэнээр эсвэл өртгийн загварын аль нэгээр бүртгэнэ. Түүнд шууд хамааралтай арилжааны зардлыг хөрөнгийн өртөгт оруулна. Худалдан авсан хөрөнгө оруулалтын зориулалттай хөрөнгийн өртөгт худалдан авсан үнэ, бусад шууд холбоотой зардал багтана. Шууд холбоотой зардалд мэргэжлийн үйлчилгээний зардал, хуулийн үйлчилгээний төлбөр, хөрөнгийг шилжүүлэхэд төлөх татвар, бусад зардал хамрагдана.

Барилгын зарим давхарыг салгаж үнэлэх боломжтой тохиолдолд түүнийг хөрөнгө оруулалтын зориулалттай хөрөнгөөр салгаж бүртгэж болно.

Бодит үнэ цэнийн загварын дагуу хөрөнгийг анхны хэмжилтээс хойш бодит үнэ цэнээр нь бүртгэнэ. Хөрөнгө оруулалтын зориулалттай үл хөдлөх хөрөнгийн бодит үнэ цэнийн өөрчлөлтөөс үүссэн олз, гарзыг үүссэн тайлант хугацаанд нь ашиг, алдагдалд хүлээн зөвшөөрч бүртгэнэ.

Өртгийн загварын дагуу хөрөнгийг анхны хэмжилтийн дараа элэгдүүлсэн өртөг буюу хуримтлагдсан үнэ цэнийн бууралтыг хассан дүнгээр бүртгэнэ. Өртгийн загвараар бүртгэсэн ХОЗҮХХ-ийг өмчлөгч эзэмшсэн үл хөдлөх хөрөнгө болон бараа материалын ангилалд шилжүүлэн бүртгэхдээ дансны үнээр нь шилжүүлнэ.

Данснаас хасах. Хөрөнгө оруулалтын зориулалттай үл хөдлөх хөрөнгийг данснаас хасахад үүсэх олз, гарзыг хөрөнгийн дансны үнэ ба ашиглалтаас хасахад үүссэн цэвэр орлого

хоёрын зөрүүгээр тодорхойлж, тайлант хугацааны ашиг, алдагдалд хүлээн зөвшөөрнө. Мөн үнэ цэн нь буурсан, алдагдсан, арилжаагаар өгсөн хөрөнгө оруулалтын зориулалттай үл хөдлөх хөрөнгийн төлөө гуравдагч талаас хүлээн авах нөхөн төлбөрийг авах нь илэрхий болох үед авлага гэж тооцон ашиг, алдагдалд хүлээн зөвшөөрнө.

Г. БҮРТГЭЛ

Хөрөнгө оруулалтын зориулалттай үл хөдлөх хөрөнгийг бэлтгэсэн бол:

- Дт Хөрөнгө оруулалтын зориулалттай үл хөдлөх хөрөнгө
- Кт Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө

Үндсэн хөрөнгийг хөрөнгө оруулалтын зориулалттай хөрөнгөнд шилжүүлэх, ангиллыг өөрчлөн бүртгэсэн бол:

- Дт Хөрөнгө оруулалтын зориулалттай үл хөдлөх хөрөнгө
- Кт Үндсэн хөрөнгө

Бодит үнэ цэнийн загвар

Хөрөнгө оруулалтын зориулалттай үл хөдлөх хөрөнгийн үнэ өсөхөд

- Дт Хөрөнгө оруулалтын зориулалттай үл хөдлөх хөрөнгө
- Кт Хөрөнгө оруулалтын зориулалттай үл хөдлөх хөрөнгийн үнэ цэнийн өсөлтийн олз

Хөрөнгө оруулалтын зориулалттай үл хөдлөх хөрөнгийн үнэ дахин үнэлгээгээр буурсан бол:

- Дт Хөрөнгө оруулалтын зориулалттай үл хөдлөх хөрөнгийн үнэ цэнийн бууралтын гарз
- Кт Хөрөнгө оруулалтын зориулалттай үл хөдлөх хөрөнгө

Хөрөнгө оруулалтын зориулалттай үл хөдлөх хөрөнгийг дансны үнээс доогуур үнээр худалдан борлуулсан бол:

- Дт Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө
- Дт Худалдан борлуулсны гарз
- Кт Хөрөнгө оруулалтын зориулалттай үл хөдлөх хөрөнгө

Нөхөн төлбөр хүлээн авах нь тодорхой болох үед:

- Дт Авлага
- Кт Хөрөнгө оруулалтын зориулалттай үл хөдлөх хөрөнгө
- Кт Данснаас хассаны олз

ГУРАВДУГААР БҮЛЭГ. ӨР ТӨЛБӨР

ШУУД ХОЛБОГДОХ СТАНДАРТУУД

НББОУС 1	Санхүүгийн тайлангийн толилуулга
НББОУС 8	Нягтлан бодох бүртгэлийн бодлого, нягтлан бодох бүртгэлийн тооцооллын өөрчлөлт ба алдаа
НББОУС 17	Түрээс
НББОУС 19	Ажилчдын тэтгэвэр, тэтгэмж
НББОУС 32	Санхүүгийн хэрэглүүр: Толилуулга
НББОУС 37	Нөөц, Болзошгүй өр төлбөр ба Болзошгүй хөрөнгө
НББОУС 39	Санхүүгийн хэрэглүүр: Хүлээн зөвшөөрөлт ба хэмжилт
СТОУС 7	Санхүүгийн хэрэглүүр: Тодруулга
СТОУС 9	Санхүүгийн хэрэглүүр

А. ТОДОРХОЙЛОЛТ

Өр төлбөр гэдэг нь төлбөрийг барагдуулахад эдийн засгийн өгөөж буюу үйлчилгээний чадавхид бислэлээ олсон байгууллагын нөөц гадагш урсахаар хүлээгдэж байгаа, өнгөрсөн үйл явдлын үр дүнд үүссэн өнөөгийн үүрэг хариуцлага юм.

Өр төлбөрийг төлж барагдуулах хугацаагаар нь богино болон урт хугацаат өр төлбөр гэж 2 ангилж тайлагнана.

Богино хугацаат өр төлбөр гэдэг нь аж ахуйн нэгжийн балансын өдрийн дараах нэг жил ба үйл ажиллагааны хэвийн циклийн аль уртад төлж барагдуулах өр юм.

Урт хугацаат өр төлбөр гэдэг нь бизнесийн үйл ажилллагааны хэвийн цикл эсвэл нэг жилийн аль уртад төлөгдөхгүй буюу 1 жилийн дотор одоо байгаа эргэлтийн хөрөнгөөр барагдахгүй үүрэг хариуцлага юм.

1. Тодорхой өр төлбөр

Өр төлбөр үүсэх ажил гүйлгээ гарч төлөх хэмжээ нь баримтаар нотлогдон дансанд тусгагдсаныг тодорхой өр төлбөр гэнэ. Тодорхой өр төлбөрт хамрагдах зүйлс:

1.1. *Дансны оглог.* Аж ахуйн нэгжийн үндсэн үйл ажиллагааны явцад бэлтгэн нийлүүлэгчдээс худалдан авсан бараа, хангамжийн материал, үйлчилгээний үнийн төлөгдөөгүй үлдэгдэл хамаарна.

1.2. *Өрийн бичиг.* Өрийн бичиг нь төлбөр хийхийг баталсан бичгэн нотолгоо бөгөөд худалдааны, богино хугацаат, урт хугацаат төлбөрөөс тайлант хугацаанд хамаарах хэсэг гэж ангилна.

1.3. *Цалингийн оглог.* Ажилтан, албан хаагчдад өгөх цалин, бусад хэлбэрийн хөдөлмөрийн хөлсний өр төлбөрийн дүн хамаарна. Ажилтан тайлант хугацаанд аж ахуйн нэгжид үйлчилгээ үзүүлсэн тохиолдолд аж ахуйн нэгж нь төлбөл зохих богино хугацааны тэтгэмжийг дискаунтчилаагүй дүнгээр нь зардал байдлаар, уг дүнгээс төлөгдсөн хэсгийг хассан дүнгээр өр төлбөрөөр бүртгэнэ. Харин зардлын дүнгээс илүү төлөгдсөн байвал урьдчилж төлсөн зардлаар бүртгэнэ.

1.4. *Нийгмийн даатгалын шимтгэлийн өглөг.* Ажилтан, албан хаагчдын цалингаас суутгасан болон ажил олгогчоос төлөх нийгмийн даатгалын шимтгэлийн тайлант хугацааны эцэст төлөгдөөгүй үлдэгдлийг тооцон энэ хэсэгт тусгана. Нийгмийн даатгалын шимтгэлд тэтгэврийн даатгал, тэтгэмжийн даатгал, үйлдвэрлэлийн осол, мэргэжлээс шалтгаалах өвчний даатгал, эрүүл мэндийн даатгал, ажилгүйдлийн даатгалын өр төлбөр хамрагдана.

1.5. *Урьдчилж орсон орлого.* Бүтээгдэхүүн, ажил үйлчилгээ үзүүлэхээс өмнө тэдгээрийн үнийг худалдан авагч эсвэл захиалагчаас урьдчилан хүлээн авсан тохиолдолд хүлээн авсан мөнгөний хэмжээгээр богино хугацаат өр үүсгэж “Урьдчилж орсон орлого” дансанд бүртгэнэ.

1.6. *Ногдол ашгийн өглөг.* Аж ахуйн нэгжийн удирдах эрх бүхий байгууллагын шийдвэрээр хувьцаа эзэмшигчдэд төлөхөөр зарласан ногдол ашгийг энэ дансанд бүртгэнэ.

1.7. *Урт хугацаат өр төлбөрийн тайлант хугацаанд хамаарах хэсэг.* Аж ахуйн нэгжийн урт хугацаатай банкны зээл, бондын өр төлбөр, барьцаат өр төлбөрийн санхүүгийн тайлант жилийн дараах нэг жилд төлөгдөх хэсгийг богино хугацаат өр төлбөрт шилжүүлж бүртгэнэ.

1.8. *Бондын өр төлбөр.* Тогтоосон хугацаанд нэрлэсэн үнээр нь Засгийн газар, компани болон бусад байгууллагуудаас өрөө төлөх баталгаа болгож гаргасан өрийн гэрчилгээг бонд гэнэ. Бонд гаргагч нь санхүүжигч, худалдан авагч нь санхүүжүүлэгч болдог ба санхүүжигч нь бондын өр төлбөрийг нэрлэсэн үнээр нь бүртгэх бөгөөд нэрлэсэн үнэ бодит үнэ цэнийн зөрүүг бондын өр төлбөрийн урамшуулал, хөнгөлөлт дансанд бүртгэнэ. Бондын урамшуулал нь санхүүжигчийн хүүний зардлыг тэр хэмжээгээр багасгадаг бол бондын хөнгөлөлт нь хүүний зардлыг нэмэгдүүлнэ. Бондын урамшуулал дансанд жил бүр хасагдуулга тооцох ба бондын төлбөрийн хугацаа дуусахад нэрлэсэн үнэтэйгээ тэнцүү болно. Бондыг хүү төлөх хугацааны дундуур гаргасан бол санхүүжигч нь бондын зах зээлийн үнэ дээр хуримтлагдсан хүүг нэмсэн дүнгээр гаргана. Хуримтлагдсан хүүг сүүлчийн хүү төлөх өдрөөс бондыг гаргасан өдрийн хоорондох хүүг тооцно.

2. Тооцоолсон өр төлбөр

Бизнесийн үйл ажиллагааны эцсийн үр дүнгээс шалтгаалан төлөгдөх дүн нь тодорхой болдог өр төлбөрийг тооцоолсон өр төлбөр гэнэ. Тооцоолсон өр төлбөрт хамрагдах зүйлс:

2.1. *Орлогын албан татвар.* Аж ахуйн нэгж нь татварын тайлангаар тооцоолсон орлогын албан татварын өглөгийг богино хугацаат өр төлбөр гэж ангилна.

2.2. *Бусад бүх төрлийн албан татвар.* Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татвараас бусад бүх төрлийн албан татварын төлөгдөөгүй хэмжээ ба үүнийг нэр төрөл тус бүрээр тооцоог хийж, баталгаажуулсан байна.

2.3. *Ажилтан, албан хаагчдын ээлжийн амралтын цалингийн өр төлбөр.* Амралтын цалингийн зардлыг ажилтны одоогийн цалингийн түвшин, ирээдүйн тооцоолсон цалингийн түвшинг ашиглан хуримтлуулж бүртгэнэ.

3. Нөөц ба болзошгүй өр төлбөр

3.1. *Нөөц.* Нөөц гэж хугацаа, дүн нь тодорхойгүй өр төлбөрийг хэлнэ. Төлбөрийг барагдуулах магадлалтай үед үүнийг хүлээн зөвшөөрч, бүртгэнэ. Нэг жилийн дотор төлөгдөхгүй нөөцийг дискаунтчилна. Нөөцийн төлөгдөх хугацаа, ирээдүйд төлөгдөх дүн тодорхойгүй байдаг нь үүнийг дансны өглөг, хуримтлуулсан өглөг гэх мэт бусад өр төлбөрөөс ялгана. Дансны өглөг нь авсан буюу нийлүүлсэн бараа, үйлчилгээний үнэнд

төлөхөөр нэхэмжилсэн буюу бэлтгэн нийлүүлэгчийн албан ёсоор зөвшөөрсөн өр төлбөр бол харин хуримтлуулсан өр төлбөр нь авсан буюу нийлүүлсэн бараа, үйлчилгээний үнэнд төлөх, хараахан төлөгдөөгүй, нэхэмжлээгүй буюу бэлтгэн нийлүүлэгчийн албан ёсоор зөвшөөрөөгүй, ажилтнуудад төлөх өглөгийг багтаасан өр төлбөр юм. Хэдийгээр заримдаа хуримтлуулсан өглөгийн хугацаа, дүнг тооцоолох боломжтой байдаг боловч тодорхойгүй байдал нь нөөцтэй харьцуулахад бага байдаг.

Нөөцийг дараах тохиолдолд бүртгэнэ:

- Өнгөрсөн үйл явдлын үр дүнд хуулиар хүлээсэн болон үүсмэл үүрэг хүлээсэн;
- Үүргийг биелүүлэхийн тулд төлбөр барагдуулах магадлалтай;
- Өр төлбөрийн дүнг найдвартай тооцоолох боломжтой.

Үүсмэл үүрэг гэж дараах үүргийг хэлнэ:

- Өнгөрсөн практик, бодлого, тайлангаар банк тодорхой үүргийг хүлээж байгаагаа бусад талуудад илэрхийлсэн;
- Үүний үр дүнд банк дээрх үүргээ биелүүлнэ гэсэн итгэл тэдгээр талуудад бий болсон.

Тайлант хугацаа бүрийн эцэст нөөцийн дүнг нягталж, тухайн үеийн хамгийн сайн тооцооллыг харуулсан тохируулгыг хийнэ. Хэрэв эдийн засгийн нөөцийг гадагш шилжүүлэхийн тулд өр төлбөрийг барагдуулах магадлалгүй болсон бол нөөцийг буцааж хаана. Нөөцийг зөвхөн анх бүртгэж байсан үеийн зориулалтаар зарцуулна. Зардлыг харгалзах зориулалтын дагуу байгуулсан нөөцөд хаана. Өөрөөр хэлбэл өөр зориулалтаар байгуулсан нөөцөд хаахгүй.

3.2. *Болзошгүй өр төлбөр.* Бизнесийн үйл ажиллагааны явцад урьд өмнөх хийж гүйцэтгэсэн ажил үйлчилгээнээс хамаарч ирээдүйд гарч болзошгүй гарзаас үүсэх өр төлбөрийг урьдчилан тооцож бүртгэлд тусгахыг болзошгүй өр төлбөр гэнэ.

Болзошгүй өр төлбөр нь:

- Өнгөрсөн үйл явдлын үр дүнд үүссэн бөгөөд ирээдүйн тодорхой бус үйл явдал тохиолдсоноор эсвэл үл тохиолдсоноор оршин байх нь баталгаажих; эсвэл
- Өнгөрсөн үйл явдлын улмаас үүссэн өнөөгийн үүрэг бөгөөд дараах шалтгаанаар бүртгээгүй байгаа:
 - Үүргийг биелүүлэхэд төлбөр хийгдэх магадлал байхгүй; эсвэл
 - Өр төлбөрийн дүнг найдвартай хэмжих боломжгүй.

Б. ХҮЛЭЭН ЗӨВШӨӨРӨЛТ

Хүлээсэн үүргээ биелүүлснээр эдийн засгийн өгөөж буурах магадлалтай бөгөөд дүнг нь бодитой хэмжих боломжтой тохиолдолд өр төлбөрийг санхүүгийн тайланд хүлээн зөвшөөрч, толилуулна.

Ногдол ашгийн өглөгийг ногдол ашиг зарласан үед хүлээн зөвшөөрч, бүртгэнэ.

Ажилтнуудын тэтгэвэр, тэтгэмжтэй холбоотой өр төлбөрийг зохих дотоод журам, гэрээний дагуу СТОУС-ын зарчимд нийцүүлэн тайлант хугацаанд зардал, өглөгөөр тус тус хүлээн зөвшөөрнө (НББОУС 19-ийн дагуу аккрузл сууриар бүртгэнэ).

НББОУС 37-д заасан хүлээн зөвшөөрөлтийн шалгуур хангагдсан нөхцөлд хуулийн байгууллага, шүүхээр шийдвэрлүүлж байгаа зарга маргаан, түүнтэй адилтгах зүйлсэд

байгуулсан нөөцийг хүлээн зөвшөөрч, бүртгэнэ (өнгөрсөн үйл явдлын үр дүнд үүссэн, тайлагналын өдрөөр хүлээж буй үүрэг, эдийн засгийн нөөцийн гадагшлах хөдөлгөөн, өр төлбөрийг барагдуулахын тулд гарах мөнгөн гүйлгээ зэрэг нь хийгдэх магадлалтай бөгөөд дүнг нь найдвартай хэмжих боломжтой байх).

СТОУС 5-д заасан шалгуур хангагдаж байгаа нөхцөлд борлуулах зорилготой өр төлбөрийг борлуулах зориулалттай хөрөнгийн хамт хүлээн зөвшөөрч, бүртгэнэ.

В. ХЭМЖИЛТ БА ҮНЭЛГЭЭ

Өр төлбөрийг хүлээсэн үүргийн дагуу авсан орлогын дүн эсвэл зарим нөхцөлд өр төлбөрийг барагдуулахын тулд төлөхөөр төлөвлөж буй мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгийн дүнгээр бүртгэнэ.

Хойшлогдсон орлого, хуримтлуулан тооцоолсон өр төлбөрийг төлөх буюу төлөгдсөн дүнгээр үнэлж, бүртгэнэ. Бусад өглөгийг гэрээ, хэлцлийн дагуу төлөх дүнгээр бүртгэнэ.

Тэтгэвэр, шагнал (жишээлбэл, тодорхой ойн тэмдэглэлт баярыг тохиолдуулан ажилтнуудад олгож буй шагнал, урамшуулал) гэх мэт урт хугацааны тэтгэмж нь Монгол улсын хууль, тогтоомжийн дагуу заавал төлөх тэтгэмж болох тул НББОУС 19 “Ажилчдын тэтгэвэр, тэтгэмж”-д хамаарна. Ажилтнуудад олгох урт хугацаат тэтгэмж гэж уг тэтгэмжийг ажилтнуудад олгохоор бүртгэсэн тайлант жилийн эцсээс хойш 12 сарын дотор төлөхгүй тэтгэмжийг ойлгоно. Урт хугацаат тэтгэмжийг бүртгэхдээ цаг хугацааны үнэ цэнийн зөрүүг мэдэгдэхүйц их гэж үзэж байгаа тохиолдолд ирээдүйн мөнгөн гүйлгээний өнөөгийн үнэ цэнээр үнэлнэ. НББОУС 19-ын дагуу тэтгэмж ба шагнал, урамшууллыг банкны ажилтнуудын ажлаас гарах магадлалыг харгалзан ирээдүйн хугацаанд хамаарах тэтгэмжийн өглөг буюу шагнал, урамшууллын өглөгийн өнөөгийн үнэ цэнд үндэслэн хүлээн зөвшөөрч, бүртгэсэн урт хугацаат тэтгэмжийн дүнг тайлант хугацаа бүрийн төгсгөлд үнэлж байна.

Тайлант үе бүрийн эцэст гадаад валютаар илэрхийлэгдсэн дансны өглөгийг тухайн өдрийн Монголбанкнаас зарласан албан ханшаар дахин илэрхийлнэ. Гадаад валютын ханшийн тэгшитгэлээс үүссэн зөрүүг тайлант үеийн олз/гарзаар хүлээн зөвшөөрнө.

Г. БҮРТГЭЛ

1. Тодорхой өр төлбөр

Бараа материал, бусад хөрөнгө, үйлчилгээг зээлээр худалдан авахад:

Дт: Бараа материал/Үндсэн хөрөнгө

Кт: Дансны өглөг

Бараа, үйлчилгээний үнийг төлөхөд:

Дт: Дансны өглөг

Кт: Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө

Худалдан авагчаас бараа материал болон үйлчилгээний орлого урьдчилан төлөгдөхөд

Дт: Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө

Кт: Урьдчилж орсон орлого

Урьдчилж төлөгдсөн орлогыг тайлант үед хуваарилж

Дт: Урьдчилж төлөгдсөн орлого

Кт: Борлуулалтын орлого

Бондыг нэрлэсэн үнээр гаргасан үед:

Дт Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө
Кт Бондын өр төлбөр

Бондын хүүг тооцоолсон үед:

Дт Хүүний зардал
Кт Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө/Хүүний өр төлбөр

Хөнгөлөлттэй бонд гаргасан үед:

Дт Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө
Дт Бондын өр төлбөрийн хөнгөлөлт
Кт Бондын өр төлбөр

Урамшуулалттай бонд гаргасан үед:

Дт Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө
Кт Бондын өр төлбөр
Кт Бондын өр төлбөрийн урамшуулал

Бондыг эргэлтээс гаргах үед:

Дт Бондын өр төлбөр
Кт Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө

2. Тооцоолсон өр төлбөр

Татварын хувь хэмжээгээр тооцоолсон тайлант хугацаанд хамаарах татварыг ААНОАТ-ын өглөгт бүртгэнэ.

Дт Албан татвар, төлбөр, хураамжийн зардал
Кт ААНОАТ-ын өглөг

Орлогын албан татварыг төлсөн үед:

Дт ААНОАТ-ын өглөг
Кт Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө

Ээлжийн амралтын цалин, шагнал урамшуулал тооцоолсон бол:

Дт Цалингийн зардал
Кт Амралтын цалингийн өр төлбөр

Шагнал, урамшуулал

Дт Шагнал, урамшууллын зардал
Кт Шагналын өр төлбөр

3. Нөөц ба болзошгүй өр төлбөр

Бараа бүтээгдэхүүнээ баталгаат засварын хугацаатай борлуулдаг аж ахуйн нэгж нь борлуулсан бүтээгдэхүүний хэмжээгээр баталгаат засварын зардлыг урьдчилан тооцож:

Дт Баталгаат засварын зардал
Кт Баталгаат засварын нөөц

Нөөцийг илүү байгуулсан гэж үзэн тохируулах бол:

Дт Баталгаат засварын нөөц
Кт Хуримтлагдсан ашиг

ДӨРӨВДҮГЭЭР БҮЛЭГ. ЭЗДИЙН ӨМЧ

ШУУД ХОЛБОГДОХ СТАНДАРТУУД

НББОУС 1	Санхүүгийн тайлангийн толилуулга
НББОУС 28	Хараат компани дахь хөрөнгө оруулалт
НББОУС 31	Хамтарсан үйлдвэр дэх хувь оролцоо
НББОУС 32	Санхүүгийн хэрэгсэл: Толилуулга
НББОУС 39	Санхүүгийн хэрэгсэл: Хүлээн зөвшөөрөлт, хэмжилт
СТОУС 2	Хувьцаанд суурилсан төлбөр
СТОУС 7	Санхүүгийн хэрэгсэл: Тодруулга
СТОУС 9	Санхүүгийн хэрэгсэл

4.1. ЭЗДИЙН ӨМЧ

А. ТОДОРХОЙЛОЛТ

Эздийн өмч буюу өөрийн хөрөнгө гэж аж ахуйн нэгж нь бүх өр төлбөрийг барагдуулсны дараах хөрөнгө дэх үлдэх хувь оролцоог хэлнэ.

Хувь нийлүүлсэн хөрөнгө гэж аж ахуйн нэгжээс гаргасан нийт давуу эрхийн болон энгийн хувьцааны нэрлэсэн үнийн дүнг гэнэ.

Хувьцаа нь аж ахуйн нэгжид хөрөнгө оруулж, түүнийг үндэслэн санал өгөх, ногдол ашиг авах, аж ахуйн нэгжийг татан буулгахад түүний эд хөрөнгөөс тодорхой хэсгийг өмчлөх эрхийг гэрчилж буй үнэт цаас юм. Хувьцаа нь энгийн болон давуу эрхийн хувьцаа гэсэн хоёр төрөлтэй байна.

Нэмж төлөгдсөн капитал гэж хувьцааны нэрлэсэн үнээс илүү төлөгдсөн дүн юм.

Халаасны хувьцаа гэж тухайн аж ахуйн нэгж эсвэл нэгтгэсэн бүлэг компанийн бусад гишүүдийн эзэмшиж байгаа тухайн аж ахуйн нэгжийн өөрийнх нь өмчийн хэрэглүүр.

Хуримтлагдсан ашиг нь үйл ажиллагаа эхэлсэн үеэс хуримтлагдаж, ногдол ашигт хуваарилах буюу сан байгуулсны дараа үлдэж буй цэвэр ашиг юм.

Нооцийн сан гэж аливаа эрсдэлээс хамгаалахад зориулан хуримтлагдсан ашгаас байгуулсан санг хэлнэ.

Б. ХЭМЖИЛТ БА ҮНЭЛГЭЭ

Өөрийн хөрөнгийн хэмжилт нь ихэвчлэн түүхэн өртөг байна. Мөнгөн бус хэлбэрээр төлбөр хийгдсэн хувьцааг бүртгэлд тусгахдаа хүлээн авсан хөрөнгийг бодит үнээр бүртгэх бөгөөд гаргасан хувьцааг нэрлэсэн үнээр бүртгэнэ.

Хувьцаа эзэмшигчдээс нэмж оруулсан хөрөнгө оруулалтаар эздийн өмчийг нэмэгдүүлж бүртгэнэ.

1. Хувьцаат капитал

1.1. *Захиалгын үндсэн дээр борлуулсан хувьцаа.* Хөрөнгийн нэмэлт эх үүсвэр олж авахын тулд шинэ болон жижиг компаниуд гаргаж буй хувьцаагаа захиалгын үндсэн дээр борлуулдаг. Захиалгаар борлуулалт хийж буй үед хувьцааны үнийг хэсэгчилэн

хүлээн авдаг ба хувьцааны төлбөр бүрэн болон дийлэнх хэсэг нь орж иртэл хувьцааг зах зээл дээр гаргахгүй.

Захиалгын гэрээнд гарын үсэг зурснаар захиалагч нь эргэлтэнд байгаа хувьцаа эзэмшигчтэй адил эрхтэй болно. Ийм учраас захиалгат энгийн хувьцааг төлбөр бүрэн хийгдтэл зах зээлд гаргаагүй ч гэсэн эргэлтэн дэх энгийн хувьцааны тоонд оруулна.

1.2. *Бөөн дүнгээр гаргасан хувьцаа.* Хоёр буюу түүнээс дээш ангиллын үнэт цаасыг хамтад нь худалдсан үед орлогыг тэдгээр үнэт цаасанд хуваарилахдаа шууд хамаарлын болон осон нэмэгдэх аргыг хэрэглэнэ.

- Шууд хамаарлын арга нь үнэт цаасны ангилал тус бүрийн хувьд холбогдох үнэ цэнийг тодорхойлох бодит үнэ цэн буюу бусад найдвартай суурь мэдэгдэж байвал нийт дүнд тус бүрийн эзлэх харьцаанд үндэслэн шууд хамааралтайгаар бөөн дүнг үнэт цаасны ангилал бүрд хуваарилна.
- Өсөн нэмэгдэх аргыг ангилал тус бүрийн үнэт цаасны бодит үнэ цэн тодорхой бус тохиолдолд хэрэглэнэ. Аль нэг ангиллын үнэт цаасны зах зээлийн үнэ мэдэгдэж байвал бөөн дүнгийн орлогоос түүнийг хасч үлдэх дүнг зах зээлийн үнэ нь тодорхойгүй байгаа үнэт цаасанд хуваарилна. Харин аль ч ангиллын үнэт цаасны зах зээлийн үнэ цэн нь тодорхойгүй бол нэг ангиллын үнэт цаасны зах зээлийн үнэ тодорхой болтол хуваарилалтыг түр хойшлуулна.

1.3. *Энгийн ба давуу эрхийн хувьцаа.* Энгийн хувьцаа нь саналын эрхтэй, компани ногдол ашиг зарлах үед ногдол ашиг хүртэх боломжтой хувьцаа юм. Давуу эрхийн хувьцаа нь саналын эрхгүй, ногдол ашгийг энгийн хувьцаа эзэмшигчдээс түрүүнд авах эрхтэй. Давуу эрхийн хувьцааг гаргасан хөрвөх нөхцлөөс нь хамааруулан өөрийн хөрөнгө юмуу эсвэл өр төлбөрөөр бүртгэнэ.

1.4. *Халаасны хувьцаа.* Аж ахуйн нэгж өөрийн өмчийн хэрэглүүрээ эргүүлэн худалдаж авсан бол уг дүнгээр өмчийг бууруулна. Аж ахуйн нэгжийн өөрийн өмчийн хэрэгслийг худалдан авах, худалдах, шинээр гаргах, эргэлтээс гаргах зэрэг тохиолдолд ямар нэгэн орлого, зардал бүртгэхгүй.

Халаасны хувьцааг эргэлтээс гаргах: Хэрэв халаасны хувьцааг өртгөөр бүртгэсэн бол уг өртгийн дүнгээр хувьцаа эзэмшигчдийн өмчийн нэмж төлөгдсөн капитал, хуримтлагдсан ашгийн дүнгийн нийлбэрээс хасна. Хэрэв нэрлэсэн үнийн аргаар халаасны хувьцааг бүртгэсэн бол халаасны хувьцааг тухайн ангиллын хувьцаанаас хасагдах дүн байдлаар нэрлэсэн үнээр тайлагнана. Гэхдээ хоёр аргын хувьд халаасны хувьцааны өртгийн дүнгээр хуримтлагдсан ашгийг хязгаарлана.

1.5. *Хувьцааны жижигрүүлэлт.* Хувьцааны жижигрүүлэлт гэдэг нь компаниуд эргэлтэн дэх хувьцааны тоог нэмэгдүүлснээр нэгж хувьцааны нэрлэсэн болон тогтоосон үнийг бууруулдаг. Хувьцааны жижигрүүлэлтийн үр дүнд хувьцаат капиталын үлдэгдэлд өөрчлөлт орохгүй боловч нэгж хувьцааны нэрлэсэн болон тогтоосон үнэ буурч, эргэлтэн дэх хувьцааны тоо өснө.

2. Тусгай зориулалтын нөөцийн сангууд

Аж ахуйн нэгж нь тухайлсан зүйлд зориулж тусгай зориулалтын нөөцийн санг хуримтлагдсан ашгаас байгуулах ба энэ нь байгууллагын удирдлагын шийдвэрт үндэслэнэ. Тусгай зориулалтын нөөцийн санг хуримтлагдсан ашгаас байгуулах тул зардал хүлээн зөвшөөрөхгүй. Хуримтлагдсан ашгийн үлдэгдэл хүрэлцэхгүй тохиолдолд тусгай зориулалтын нөөцийн сан байгуулж болохгүй.

3. Тайлант үеийн болон өмнөх үеүдийн хуримтлагдсан ашиг, алдагдал

Аж ахуйн нэгж үүсэн байгуулснаас хойш хугацаанд компанид хуримтлагдан үлдсэн ашиг, алдагдлын нийлбэрийг хуримтлагдсан ашиг дансанд бүртгэх ба анх оруулсан хөрөнгийг ашиглан бий болгосон нэмэлт эх үүсвэрийн хэмжээг харуулна.

Хуримтлагдсан ашгийн хязгаарлалт. Хуримтлагдсан ашгийн хязгаарлалт гэдэг нь төсөвлөсөн хэмжээний хөрөнгө нь ногдол ашиг байдлаар хуваарилагдахгүй бөгөөд харин янз бүрийн тусгай зорилгоор ашиглахаар хязгаарласан хөрөнгийг илэрхийлнэ. Тухайлбал, үйлдвэрлэлийг өргөтгөх, хувьцааг хүчингүй болгох, бондыг эргэлтээс гаргах гэх мэт зорилгоор хуримтлагдсан ашгийг төсөвлөдөг.

Ногдол ашиг. Ногдол ашиг нь аж ахуйн нэгж нь хувьцаа эзэмшигчиддээ өмчийн эзэмшлийн хувь хэмжээгээр хуваарилсан ашгийн хуваарилалт юм. Ногдол ашиг нь дараах хэлбэрүүдтэй байна. Үүнд:

- Бэлэн мөнгөөрх ногдол ашиг- Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгөөр олгож байгаа ногдол ашгийг хэлнэ.
- Хөрөнгөөр олгох ногдол ашиг-Мөнгөнөөс бусад тухайлбал, бараа, үл хөдлөх хөрөнгө, хөрөнгө оруулалт зэрэг хөрөнгөөр төлөх ногдол ашгийг хэлнэ.
- Өр төлбөр болгосон ногдол ашиг-Компани одоо ногдол ашиг төлөхийн оронд ногдол ашгийн төлбөрийг тодорхой хугацаагаар хойшлуулсан гэсэн үг бөгөөд тухайн өрийн бичгийг эзэмшигчид нь өрийн бичгийг төлөгдөх өдөр хүртэл нь эзэмших, хугацаа дуусахаас өмнө бусдад худалдаж болно.
- Хувьцаагаар олгох ногдол ашиг-Удирдлага нь эзэмшигчийн өмчийн дүнг хадгалж үлдэхийг хүссэн үед хувьцаагаар ногдол ашиг зарлаж болно. Хувьцаагаар ногдол ашиг зарласан үед хөрөнгө, өр төлбөр, болон хувьцаа эзэмшигчдийн хувь оролцоонд өөрчлөлт орохгүй.

Давуу эрхийн хувьцаа эзэмшигчид нь энгийн хувьцаа эзэмшигчдээс түрүүлж, нэрлэсэн үнийн тогтмол хувиар ногдол авдаг. Давуу эрхийн хувьцаа нь хуримтлалтай, хуримтлалгүй эсвэл оролцоотой эсэхээс хамааран энгийн хувьцаа эзэмшигчдэд хуваарилах ногдол ашигт нөлөөлнө.

В. БҮРТГЭЛ

1. Хувьцаа

Нэрлэсэн үнэтэй хувьцаа

Гаргасан хувьцааны борлогдсон хэсгийн нэрлэсэн үнийн дүнгээр:

Дт	Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө
Кт	Энгийн хувьцаа

Нэрлэсэн үнээс илүү үнээр борлогдсон хувьцааны үнийн зөрүүг :

Дт	Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө
Кт	Нэмж төлөгдсөн капитал
Кт	Энгийн хувьцаа

Хувьцаа гаргалтын зардал

Дт	Мөнгөн хөрөнгө
Дт	Нэмж төлөгдсөн капитал (хувьцаа гаргалтын зардлын дүнгээр)
Кт	Энгийн/давуу эрхийн хувьцаа
Кт	Энгийн хувьцааны нэмж төлөгдсөн капитал

Захиалгаар борлуулсан хувьцаа

Хувьцааны захиалга авсан өдөр:

Дт	Захиалгын авлага
Кт	Захиалгат энгийн хувьцаа
Кт	Нэмж төлөгдсөн капитал

Захиалгын үндсэн дээр хувьцаа гаргасны төлбөрийг хүлээн авсан үед :

Дт	Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө
Кт	Захиалгын авлага

Дт	Захиалгат энгийн хувьцаа
Кт	Энгийн хувьцаа

Боон дүнгээр гаргасан хувьцаа

Хоёр буюу түүнээс дээш ангиллын үнэт цаасыг хамтад нь худалдсан үед орлогыг тэдгээр үнэт цаасанд хувиарлахдаа шууд хамаарлын болон өсөн нэмэгдэх аргыг хэрэглэнэ.

- Шууд хамаарлын арга

Дт	Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө
Кт	Энгийн хувьцаа/ Давуу эрхийн хувьцаа
Кт	Нэмж төлөгдсөн капитал

- Өсөн нэмэгдэх арга

Дт	Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө
Кт	Энгийн хувьцаа
Кт	Давуу эрхийн хувьцаа

Мөнгөн бус хэлбэрээр төлбөр хийгдсэн хувьцаа

Хувьцааны нэрлэсэн үнээр /Энгийн хувьцаа/ дансыг кредитлэнэ. Хувьцааны нэрлэсэн үнээс хэлбэлзсэн хэмжээг Нэмж төлөгдсөн капитал дансанд бүртгэнэ.

Дт	Хөрөнгө/ холбогдох дансд
Кт	Энгийн хувьцаа
Кт	Нэмж төлөгдсөн капитал

Халаасны хувьцаа

а) Өртгийн арга

Аж ахуйн нэгж хувьцаагаа эргүүлэн худалдан авахад “Халаасны хувьцаа” дансанд төлсөн дүнгээр буюу өртгөөр нь бүртгэнэ.

Дт	Халаасны хувьцаа
Кт	Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө

Халаасны хувьцааг өртгөөс нь доогуур үнээр эргүүлэн худалдаж, эргэлтэнд гаргасан бол

Дт	Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө
Дт	Нэмж төлөгдсөн капитал
Кт	Халаасны хувьцаа

Нэмж төлөгдсөн капитал дансны үлдэгдэл хангалттай биш бол:

Дт	Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө
Дт	Нэмж төлөгдсөн капитал
Дт	Хуримтлагдсан ашиг
Кт	Халаасны хувьцаа

Халаасны хувьцааг өртгөөс нь дээгүүр үнээр эргүүлэн худалдаж, эргэлтэнд гаргасан бол

Дт	Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө
----	---------------------------------

Кт	Халаасны хувьцаа
Кт	Нэмж төлөгдсөн капитал

б) Нэрлэсэн үнийн арга

Аж ахуйн нэгж хувьцаагаа эргүүлэн худалдан авахад “Халаасны хувьцаа” дансанд нэрлэсэн үнээр нь бүртгэнэ.

Дт	Халаасны хувьцаа
Дт	Нэмж төлөгдсөн капитал
Кт	Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө

Нэмж төлөгдсөн капитал дансны үлдэгдэл хангалттай биш бол:

Дт	Халаасны хувьцаа
Дт	Нэмж төлөгдсөн капитал
Дт	Хуримтлагдсан ашиг
Кт	Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө

Халаасны хувьцааг нэрлэсэн үнээс доогуур эргүүлэн худалдаж, эргэлтэнд гаргасан бол:

Дт	Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө
Дт	Нэмж төлөгдсөн капитал
Кт	Халаасны хувьцаа

Халаасны хувьцааг нэрлэсэн үнээс дээгүүр эргүүлэн худалдаж, эргэлтэнд гаргасан бол:

Дт	Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө
Дт	Нэмж төлөгдсөн капитал
Кт	Халаасны хувьцаа

Халаасны хувьцааг эргэлтээс гаргах

а) Өртгийн арга

Халаасны хувьцааг эргэлтээс гаргах тохиолдолд энгийн болон халаасны хувьцаа дансыг нэгэн зэрэг бууруулна.

Дт	Энгийн хувьцаа
Дт	Энгийн хувьцаа- Нэмж төлөгдсөн капитал
Дт	Халаасны хувьцаа- Нэмж төлөгдсөн капитал
Кт	Халаасны хувьцаа

б) Нэрлэсэн үнийн арга

Дт	Энгийн хувьцаа
Кт	Халаасны хувьцаа

Давуу эрхийн хувьцаа

Давуу эрхийн хувьцааг гаргасан нөхцлөөс нь хамааран өөрийн хөрөнгө, өр төлбөрөөр бүртгэнэ. Өөрийн хөрөнгө гэж үзвэл:

Дт	Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө
Кт	Давуу эрхтэй хувьцаа-өөрийн хөрөнгө
Кт	Нэмж төлөгдсөн капитал

Өр төлбөр гэж үзвэл:

Дт	Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө
Кт	Давуу эрхийн хувьцаа-өр төлбөр

Нэмж төлөгдсөн капитал

Нэмж төлөгдсөн капитал дансны дебетэд дараах ажил гүйлгээг бүртгэнэ.

- Гаргасан өмчийн хувьцааны өөрчлөлт
- Халаасны хувьцааг нэрлэсэн үнээс бага өртгөөр борлуулах

- Дахин зохион байгуулалтаар алдагдлыг арилгах
- Татан буулгалтын ногдол ашиг зарлах

Нэмж төлөгдсөн капитал дансны кредитэд дараах ажил гүйлгээг бүртгэнэ.

Гаргасан өмчийн хувьцааны урамшуулал

- Халаасны хувьцааг өртгөөс өндөр үнээр борлуулах
- Дахин зохион байгуулалтаар нэмж капитал бий болгох
- Хөрвөгч бонд буюу Давуу эрхийн хувьцааг хөрвүүлэх
- Жижиг хувьцаат ногдол ашиг зарласныг тус тус бүртгэнэ.

2. Тусгай зориулалтын нөөцийн сан

Тусгай зориулалтын нөөцийн санг байгуулахад:

- Дт Хуримтлагдсан ашиг
- Кт Тусгай зориулалтын нөөцийн сан

Тусгай зориулалтын нөөцийн сангаас зориулалтын дагуу хөрөнгө зарцуулахад

- Дт Тусгай зориулалтын нөөцийн сан
- Кт Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө/ холбогдох дансд

Нийгмийн хөгжлийн нөөцийн санг байгуулахад:

- Дт Хуримтлагдсан ашиг
- Кт Нийгмийн хөгжлийн нөөцийн сан

Тодорхой шийдвэр гарч ажилтан, албан хаагчдад тэтгэмж олгох нь тодорхой болж үүрэг хүлээсэн үед:

- Дт Ажилчдын тэтгэмж, шагнал, урамшууллын зардал
- Кт Нийгмийн хөгжлийн нөөцийн сангийн өглөг

Нийгмийн хөгжлийн нөөцийн санд хуваарилсан хөрөнгийг буцаах бол:

- Дт Нийгмийн хөгжлийн нөөцийн сан
- Кт Хуримтлагдсан ашиг

3. Тайлант үеийн болон өмнөх үеүдийн хуримтлагдсан ашиг, алдагдал

Хуримтлагдсан ашгийн дансанд гарах гол ажил гүйлгээний дансны бичилт нь :

Цэвэр ашгийн хэмжээгээр :

- Дт Тайлант үеийн ашиг
- Кт Хуримтлагдсан ашиг

Алдагдлын хэмжээгээр :

- Дт Хуримтлагдсан ашиг
- Кт Тайлант үеийн алдагдал

Хуримтлагдсан ашгийг дараах гүйлгээгээр нэмэгдүүлэх, бууруулах бичилт хийнэ.

Хуримтлагдсан ашиг дансны дебетэд дараах ажил гүйлгээг бүртгэнэ.

- Тайлангийн үеийн цэвэр алдагдал
- Өмнөх үеийн алдагдлын залруулга ба нягтлан бодох бүртгэлийн бодлогын өөрчлөлт
- Мөнгөн буюу өрийн бичгийн ногдол ашиг
- Хувьцаагаар олгох ногдол ашиг
- Хөрөнгөөр ногдол ашиг олголт
- Халаасны хувьцааны зарим ажил гүйлгээ

Хуримтлагдсан ашиг дансны кредитэд дараах ажил гүйлгээг бүртгэнэ.

- Тайлангийн үеийн цэвэр ашиг
- Өмнөх үеийн алдааны залруулга ба нягтлан бодох бүртгэлийн бодлогын өөрчлөлт
- Дахин үнэлгээний бууралт
- Дахин зохион байгуулалтын үр дүнтэй холбогдсон ажил гүйлгээ

Хуримтлагдсан ашгийн хязгаарлалт

Аж ахуй нэгж нь үйлдвэрлэлийг өргөтгөхөд зориулж хуримтлагдсан ашгийн хязгаарлалт хийсэн бол:

Дт	Хуримтлагдсан ашиг
Кт	Хязгаарласан хуримтлагдсан ашиг-Үйлдвэрлэлийг өргөтгөх сан

Үйлдвэрлэлийг өргөтгөх ажил дууссаны дараа үлдэгдлийг хязгаарлах шаардлагагүй гэж үзсэн бол:

Дт	Хязгаарласан хуримтлагдсан ашиг
Кт	Хуримтлагдсан ашиг

Ногдол ашиг

Бэлэн мөнгөөрх ногдол ашгийг зарласан өдөр:

Дт	Хуримтлагдсан ашиг
Кт	Ногдол ашгийн өглөг

Мөнгөн ногдол ашиг олгосон өдөр:

Дт	Ногдол ашгийн өглөг
Кт	Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө

Хөрөнгөөр ногдол ашиг олгохоор зарласан өдөр:

Тухайн хөрөнгийн өртөг нь бодит үнэ цэнээс бага байсан бол

Дт	Үндсэн хөрөнгө/ Бараа материал/Хөрөнгө оруулалт
Кт	Хөрөнгийн дахин үнэлгээний олз

Хуваарилах хөрөнгийн бодит үнэ цэнтэй тэнцүү дүнгээр

Дт	Хуримтлагдсан ашиг
Кт	Хөрөнгөөр олгох ногдол ашгийн өглөг

Хөрөнгөөр ногдол ашиг олгосон өдөр:

Дт	Хөрөнгөөр олгох ногдол ашгийн өглөг
Кт	Үндсэн хөрөнгө/ Бараа материал/Хөрөнгө оруулалт

Өрийн бичгээрх ногдол ашиг зарласан өдөр:

Дт	Хуримтлагдсан ашиг
Кт	Хувьцаа эзэмшигчдэд төлөх өрийн бичиг

Өрийн бичгээрх ногдол ашгийг төлсөн өдөр:

Дт	Хувьцаа эзэмшигчдэд төлөх Өрийн бичиг
Дт	Хүүний зардал
Кт	Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө

Жижиг хэмжээний хувьцаагаар ногдол ашиг олгохоор зарласан өдөр-хувьцааны бодит үнэ цэнээр:

Дт	Хуримтлагдсан ашиг-Хувьцаагаар зарласан ногдол ашиг
Кт	Ногдол ашигт хуваарилагдах энгийн хувьцаагаар

ТАВДУГААР БҮЛЭГ. ОРЛОГО БА ОЛЗ

5.1. ОРЛОГО

ШУУД ХОЛБОГДОХ СТАНДАРТУУД

- НББОУС 11 Барилгын гэрээ
НББОУС 12 Орлогын албан татвар
НББОУС 18 Орлого
НББОУС 21 Гадаад валютын ханшийн өөрчлөлтийн үр нөлөө

А. ТОДОРХОЙЛОЛТ

Орлого гэж тайлант хугацаанд аж ахуйн нэгжийн бизнесийн хэвийн үйл ажиллагааны явцад хөрөнгийг нэмэгдүүлсэн эдийн засгийн өгөөжийн өсөлт буюу өмч эзэмшигчдээс оруулсан хөрөнгөнөөс бусад шалтгаанаарх өмчийн өсөлтийг хэлнэ.

Үйлчилгээ гэж аж ахуйн нэгжийн гэрээгээр хүлээсэн үүргээ хэлэлцэж тохирсон тодорхой үеийн туршид биелүүлэхийг хэлнэ. Үйлчилгээ нь нэг тайлант үед болон нэгээс илүү тайлант үедэд хэрэгжиж болно.

Борлуулалтын орлого нь бараа борлуулах, гадагш ажил үйлчилгээ үзүүлэх үед орж ирэх орлого юм. Аж ахуйн нэгжийн үндсэн үйл ажиллагааны борлуулалттай холбоотойгоор бий болох орлогыг “Борлуулалтын орлого” дансанд бүртгэнэ.

Борлуулалтын хөнгөлөлт нь худалдан авагч зээлээр худалдан авсан бараа, бүтээгдэхүүн ба үйлчилгээний үнийг хөнгөлөлтийн хугацаанд багтааж төлсөн үед үзүүлж буй хөнгөлөлт юм. Жишээ нь: 2/15 нөхцөлөөр зээлээр борлуулалт хийсэн үед худалдан авагч борлуулалт хийснээс хойш 15 хоногт багтааж төлбөрөө төлбөл нэхэмжлэхийн үнийн дүнг 2 хувиар хөнгөлнө. Тухайн худалдан авагчид борлуулалтын хөнгөлөлт үзүүлэх эсэх нь борлуулалт хийсний дараа тодорхой болно.

Борлуулалтын буцаалт гэж аж ахуйн нэгж нь худалдан авагч нартаа гологдол, гэмтэл илэрсэн бүтээгдэхүүн болон захиалгын шаардлагыг хангаагүй бараа, бүтээгдэхүүнийг буцаахыг зөвшөөрдөг. Ийм шалтгаанаар худалдан авагчийн буцаасан борлуулалтыг “Борлуулалтын буцаалт” дансанд бүртгэнэ.

Борлуулалтын үнийн бууралт нь худалдан авагчид борлуулсан бараа, бүтээгдэхүүнээс гологдол, гэмтэл илэрсэн болон захиалгын шаардлагыг хангаагүй бараа, бүтээгдэхүүн нийлүүлсэн гэх мэт тодорхой шалтгааны улмаас бараа, бүтээгдэхүүний борлуулалтын үнийг бууруулсан хэмжээ юм.

Цэвэр борлуулалт гэж борлуулалтын орлогоос борлуулалтын хөнгөлөлт ба буцаалт, борлуулалтын үнийн бууралтыг хассан дүнг хэлнэ.

Олз гэж аж ахуйн нэгжийн үйл ажиллагааны явцад үүссэн, орлогын тодорхойлолтонд нийцэх бусад зүйлсийг ойлгох ба холбогдох зардлыг хассан цэвэр дүнгээр тайлагнана.

Ашиг нь орлогоос зардлыг хассаны дараа үлдэх үлдэгдэл.

Франчайз гэдэг нь онцгой эрх өмчлөгчийн нэрийг ашиглан үйл ажиллагаа явуулахыг зөвшөөрч онцгой эрх өмчлөгчөөс онцгой эрх ашиглагчид олгосон давуу эрх юм.

Франчайз олгогч гэж бүтээгдэхүүн үйлчилгээнийхээ онцгой эрхийг төлбөртэйгээр ашиглуулагч этгээд юм.

Франчайз эзэмшигч гэж франчайз олгогчид төлбөр төлсний үндсэн дээр франчайз олгогчийн онцгой эрхийг ашиглан үйлдвэрлэл үйлчилгээ явуулах этгээд юм.

Барилгын гэрээ гэдэг нь тухайн нэг хөрөнгө, хоорондоо нягт уялдаа холбоотой, бие биенээсээ хамааралтай логц хөрөнгийг тус тусынх нь зураг төсөл, технологийн горим, үүрэг буюу эцсийн зорилт, ашиглалт зэрэгт нийцүүлэн бүтээн байгуулах талаар тусгайлан байгуулсан гэрээ юм.

Тогтмол үнэтэй гэрээ гэж гэрээлэгч нь гэрээний тогтмол үнэ, бүтээгдэхүүний нэгжид тогтмол үнэлгээ баримтлахыг зөвшөөрсөн гэрээг хэлэх бөгөөд энэ нь зарим тохиолдолд зардлын өсөлттэй уялдуулан өөрчлөх заалттай байна.

Өртөгт суурилсан гэрээ гэдэг нь зөвшөөрөх боломжтой зардал, бусад аргаар тодорхойлсон зардал дээр уг зардлын тодорхой хувь хэмжээ буюу тогтмол төлбөрийг нэмсэн дүнгээр гэрээлэгч талд нөхөн олгох нөхцөл бүхий барилгын гэрээ юм.

Тусдаа барилгын гэрээ гэж хэд хэдэн хөрөнгийг барьж байгуулах гэрээний үед хөрөнгө тус бүрийн барилгын ажлыг хэлнэ. Үүнээс гадна тухайн хөрөнгө нь зураг төсөл, технологийн горим, үйл ажиллагааны хувьд анхны гэрээнд тусгасан нэг буюу хэд хэдэн хөрөнгөнөөс эрс ялгаатай, тухайн хөрөнгийн үнийг анхны гэрээний үнэтэй хамааралгүйгээр хэлцэн тохирсон тохиолдолд хөрөнгө нэмж байгуулах гэрээг барилгын тусдаа гэрээ гэж мөн үзнэ.

Нэг барилгын гэрээ гэж нэг худалдан авагчтай эсвэл хэд хэдэн худалдан авагчтай бүлэг гэрээг нэг багц гэж үзсэн, ахуйц ашгийн хэмжээг нийтэд нь тодорхойлсон нэг төслийн хэсэг учраас гэрээнүүд нь хоорондоо нягт уялдаатай, гэрээг нэг зэрэг эсвэл үргэлжилсэн дэс дарааллаар гүйцэтгэдэг тохиолдлыг хэлнэ.

Орлогод хамаарагдах зүйлс. Аж ахуйн нэгжийн борлуулсан бараа, бүтээгдэхүүн, гадагш үзүүлсэн ажил, үйлчилгээ болон хүү, эрхийн шимтгэл, ногдол ашиг, түрээс, үндсэн хөрөнгө, биет бус хөрөнгө болон хөрөнгө оруулалт борлуулсны орлого, даатгалын нөхөн олговроос хүлээн авсан мөнгө, буцаан авсан албан татвар, улсаас авсан татаас, санхүүжилт, гэрээний орлого болон бусад орлогыг хамруулна.

Борлуулсан бараа, гадагш үзүүлсэн ажил, үйлчилгээний орлого. Аж ахуйн нэгжийн тогтмол үйл ажиллагааны борлуулалтаас орж буй орлого хамаарна. Ажил үйлчилгээний орлогод мэргэжлийн үйлчилгээний орлого болох техникийн, удирдлагын зөвлөх болон бусад үйлчилгээний орлого орно.

Түрээсийн орлого гэдэгт аж ахуйн нэгж хөдлөх болон үл хөдлөх хөрөнгөө бусдад ашиглуулах буюу түрээслүүлэн орлого олж буй орлогыг хамааруулах ба түрээсийн хөрөнгийн эрсдэл, өгөөжийг түрээсийн гэрээний аль тал хариуцахаас хамааран түрээсийн бүртгэл ялгаатай байдаг учир хөдлөх болон үл хөдлөх эд хөрөнгийн түрээсийн орлогыг тодорхойлохдоо түрээслэгч, түрээслүүлэгч талуудын хооронд байгуулсан гэрээний нөхцлийг нягтлан үзнэ.

Хүүний орлого нь тодорхой гэрээний үндсэн дээр зээлдэгчдэд олгосон зээл, бусад банк санхүүгийн байгууллагад байршуулсан мөнгөн хөрөнгийг ашиглуулсны төлөө авч буй төлбөр ба үүнд харилцах дансны үлдэгдэлд авч буй хүү, мөнгөн хадгаламжийн хүү, үүрэг гүйцэтгэгч өөрийн үүргийг гүйцэтгэж чадна гэдгийг үүрэг гүйцэтгэгчийн өмнө баталж,

батлан даалт гаргасны төлбөр, тодорхой хугацааны дараа мөнгөөр, тодорхой эд хөрөнгө, эд хөрөнгийн эрхийн хэлбэрээр төлөгдөх өрийн бичиг/бонд/ -ын хүү, мөнгө ашиглуулсан болон ашиглуулах зориулалтаар хийгдсэн гүйлгээнд албан татвар төлөгчид төлсөн төлбөр, үзүүлсэн хөнгөлөлт, урамшууллалаас олсон орлого хамаарна.

Ногдол ашигийн орлого гэдэгт хувь нийлүүлсэн аж ахуйн нэгжээс ашиг хуваах, хувь хүртэх хэлбэрээр авсан мөнгөн болон мөнгөн бус орлого, түүний хүү хамаарна.

Эрхийн шимтгэлийн орлого гэдэгт холбогдох хуулинд тодорхойлсон эрхийг өмчлөгч нь бүтээлийн шинж чанар, онцлог, ач холбогдол, бүтээлийг ашиглах хэлбэр, хэмжээ хугацаа зэргээс хамааран хоёр тал хэлэлцэн тогтоосон мөнгөн дүнгээр буюу бүтээлийг гэрээнд заасан аргаар ашигласнаас олсон ашгаас тодорхой хувиар авахаар тогтсон төлбөр, үйлдвэр, худалдаа буюу шинжлэх ухааны туршилт, туршлагатай холбогдсон мэдээллийг ашиглуулснаас авах төлбөр, албан үүргийн дагуу туурвисан бүтээлийг ашиглах онцгой эрхийг эдэлж байгаа ажил олгогчийн авч байгаа бүтээл ашиглуулсны төлбөр хамаарна. Тухайлбал: Франчайзын орлого орно.

Гэрээний орлого гэдэгт гэрээгээр зөвшөөрсөн орлогын анхны дүн болон орлого авчрах магадлалтай, дүнг нь найдвартай хэмжих боломжтой гэрээт ажил, нэхэмжлэл болон урамшууллын төлбөрийн өөрчлөлтийг хамруулна. Тухайлбал: барилгын гэрээ, концессийн үйлчилгээний хэлцэл хамрагдана.

Үндсэн хөрөнгө, биет бус хөрөнгө болон хөрөнгө оруулалт борлуулсны орлого гэдэгт тухайн аж ахуйн нэгж өөрийн өмчлөлд байгаа үндсэн хөрөнгө, биет бус хөрөнгө буюу эрх, хөрөнгө оруулалтыг бусдад борлуулснаас үүссэн орлого хамаарна.

Үнэт цаас борлуулсны орлого гэдэгт засгийн газар, бусад эрх бүхий этгээдээс гаргасан өрийн бичиг /бонд/ компанийн бүх төрлийн хувьцаа, компанийн бүх төрлийн хувьцаа, компанийн гаргасан, гаргахаар санал болгож буй хувьцааг худалдах, худалдах авах эрхийн опцион, хөрөнгө оруулалтын сангийн хувьцаа зэрэг богино хугацаатай хөрөнгө оруулалт, үнэт цаас борлуулснаас орсон орлого хамаарна.

Бусад орлого гэдэгт Орлогын шалгуурыг хангасан туслах нэгжүүд буюу бусад үйл ажиллагаанаас орох орлого хамаарна. Тухайлбал: ажилчдын цайны газар, амралт, туслах аж ахуй болох засварын, оёдлын цех зэрэг бусад үйл ажиллагаанаас олж буй орлого хамаарах ба энэ нь аж ахуйн нэгжийн эдийн засгийн үр ашгийг мөн нэмэгдүүлнэ. Үнэ төлбөргүйгээр бусдаас авсан бараа, ажил, үйлчилгээний орлогыг өөрөө хэрэглэх, бусдад дамжуулан борлуулах, шилжүүлэх, ашиг олох зорилготой байсан эсэхээс үл хамааруулан тухайн аж ахуйн нэгжийн үйл ажиллагааны орлогод хамааруулна.

Гадаад валютын ханшийн зөрүүгийн олз. Гадаад валютаар илэрхийлэгдсэн өр төлбөр, авлага, төлөгдөөгүй зээл, мөнгөн хөрөнгийн үлдэгдэлд хийсэн ханшийн тэгшитгэлийн зөрүүгийн олзыг хамруулна.

Үндсэн хөрөнгө данснаас хассаны олз. Үндсэн хөрөнгийг борлуулах, хандивлах, данснаас хасах үед данснаас хасах ба үндсэн хөрөнгийн дансны үнэ ба түүнийг данснаас хассаны орлогын зөрүүгээс үүссэн олз юм.

Биет бус хөрөнгө данснаас хассаны олз. Биет бус хөрөнгийн борлуулах, бусдад хандивлах зэргээр дансаас хасах үед данснаас хасах ба биет бус хөрөнгийн дансны үнэ ба түүнийг данснаас хассаны орлогын зөрүүгээс үүссэн олзыг хамруулна. Үүнд: Зохиогчийн эрх,

компьютерийн програм хангамж, мэдээллийн сан, патент, барааны тэмдэг, тусгай зөвшөөрөл, газар эзэмших эрх зэрэг хамаарна.

Хөрөнгө оруулалт борлуулснаас үүссэн олз. Бүх төрлийн хөрөнгө оруулалт борлуулснаас үүссэн олзыг хамруулна. Хөрөнгө оруулалтанд аж ахуйн нэгжийн хуримтлалыг шинээр бий болгох, түүний техникийн зэвсэглэмжийг дээшлүүлэн өргөтгөх, сайжруулахад зориулж тайлант хугацаанд зарцуулсан хөрөнгө, хайгуулын болон зураг төслийн ажилд мөнгөөр болон үнэт цаасаар оруулсан хөрөнгийг хамруулна.

Бусад ашиг. Дээр тусгайлан толилуулснаас бусад ашиг болох хөрөнгийн бодит үнэ цэнийн өөрчлөлтөөс аль эсвэл данснаас хасахад үүссэн олзыг хамруулна.

Зогсоосон үйл ажиллагааны татварын дараах ашиг. Аж ахуйн нэгжийн борлуулахаар төлөвлөсөн үйл ажиллагааны чиглэл, дахин борлуулах зорилгоор худалдан авч эзэмшсэн охин компанийн зогсоосон үйл ажиллагаанд хамаарна. Орлогын дэлгэрэнгүй тайланд зогсоосон үйл ажиллагааны татварын дараах ашиг, зогсоож буй үйл ажиллагааг илэрхийлэх хөрөнгийн борлуулалтаас хүлээн зөвшөөрсөн татварын дараах олзын нийлбэр дүнг харуулна.

Бусад дэлгэрэнгүй орлого. Бусад дэлгэрэнгүй орлогод ашиг, алдагдлаар хүлээн зөвшөөрөөгүй дараах олз, гарзыг хамруулна. Үүнд:

- Хөрөнгийн дахин үнэлгээний нэмэгдлийн зөрүү: үндсэн хөрөнгө болон биет бус хөрөнгийн ашиг, алдагдлаар хүлээн зөвшөөрөөгүй дахин үнэлгээний нэмэгдлийн зөрүү, дахин үнэлсэн үндсэн хөрөнгө болон биет бус хөрөнгийн ашиг, алдагдлаар хүлээн зөвшөөрөөгүй үнэ цэнийн бууралтын гарз, гарзын буцаалт;
- Гадаад валютын хөрвүүлэлтийн зөрүү: аж ахуйн нэгжийн гадаад үйл ажиллагааг болон аж ахуйн нэгжийн санхүүгийн тайланг толилуулгын валют руу хөрвүүлснээс үүссэн ханшийн зөрүү;
- Бусад олз, гарз: санхүүгийн хэрэглүүрийн бусад дэлгэрэнгүй орлогоор хүлээн зөвшөөрсөн бодит үнэ цэнийн олз, гарз, мөнгөн гүйлгээний хейдж дэх хейджийн хэрэглүүрээс үүссэн бодит үнэ цэнийн олз, гарз, ажилчдын тэтгэвэр тэтгэмжийн актуар, гарз, дахин ангиллын тохируулга үүнд хамаарна.

Б. ХҮЛЭЭН ЗӨВШӨӨРӨЛТ

Аж ахуйн нэгж нь ажил гүйлгээний эцсийн өгөөжийг хүртэх магадлалтай, орлогын дүнг бодитой тооцон гаргах боломжтой ба энэ нь хөрөнгийг нэмэгдүүлэх эсвэл өр төлбөрийг багасгаж байвал орлогыг хүлээн зөвшөөрнө. Орлогод үйл ажиллагааны орлого болон олзыг хамруулна.

Бараа, бүтээгдэхүүн борлуулалтын орлогыг:

- Худалдагч аж ахуй нэгж нь барааны өмчлөлтэй холбогдон үүсэх мэдэгдэхүйц эрсдэл, өгөөжийг худалдан авах талд шилжүүлсэн;
- Худалдагч аж ахуй нэгж нь борлуулсан барааныхаа өмчлөлд холбогдох удирдлагын болон хяналтын үүргийг өөртөө хадгалаагүй;
- Орлогын дүнг найдвартай хэмжих боломжтой байгаа;
- Тухайн ажил гүйлгээний эдийн засгийн өгөөжийг тухайн аж ахуйн нэгж хүртэх магадлалтай;

- Тухайн ажил гүйлгээтэй уялдаж гарсан ба гарах зардлыг найдвартай хэмжин тодорхойлж болохоор байгаа нөхцлүүдэд бараа борлуулалтын орлогыг хүлээн зөвшөөрнө.

Гадагш үзүүлсэн ажил, үйлчилгээний борлуулалтын орлогыг:

- Орлогын дүнг найдвартай тооцож болохоор байх;
- Тухайн ажил гүйлгээнд хамаарах эдийн засгийн өгөөжийг аж ахуйн нэгж хүртэх магадлалтай байх;
- Санхүүгийн тайлангийн өдрөөр тухайн ажил гүйлгээний иж бүрдэлтийн үе шатыг бодитойгоор тооцож болохоор байх;
- Тухайн ажил гүйлгээтэй холбогдон гарсан зардал болон уг ажил гүйлгээг гүйцээх өртгийг найдвартай тодорхойлж болохоор байх нөхцлүүдэд үйлчилгээний орлогыг хүлээн зөвшөөрнө.
- Үйлчилгээ үзүүлэхтэй холбогдсон ажил гүйлгээний үр дүнг найдвартай үнэлж болохооргүй байвал нөхөгдөх боломжтой зардлын хэмжээгээр орлогыг хүлээн зөвшөөрнө.

Хүү, эрхийн шимтгэл, ногдол ашгийн орлогыг:

- Тухайн ажил гүйлгээний эцсийн үр өгөөжийг аж ахуйн нэгж хүртэх магадлалтай;
- Орлогын дүнг найдвартай хэмжин тооцох боломжтой бол хүү, эрхийн төлбөр, ногдол ашгийн орлогыг хүлээн зөвшөөрнө.
- НББОУС 39-ын 9-д заасан үр ашигт хүүний аргыг ашиглан хүүг хүлээн зөвшөөрнө.
- Эрхийн төлбөрийн орлогыг холбогдох гэрээний дагуу аккрузл сууриар хүлээн зөвшөөрнө.
- Хувьцаа эзэмшигчдэд ногдол ашгийн төлбөр хийх эрх үүссэн үед ногдол ашгийн орлогыг хүлээн зөвшөөрнө.

Бараа бүтээгдэхүүний борлуулалтын ажил гүйлгээ нь:

- Борлуулалтын цэг дээр орлогыг хүлээн зөвшөөрөх
- Хүргэлтийн өмнөх орлого хүлээн зөвшөөрөх
- Тусгай борлуулалтын ажил гүйлгээний орлого хүлээн зөвшөөрөх - агент

1. Борлуулалтын цэг дээр орлого хүлээн зөвшөөрөлт.

Хэрэглэгчдэд бараа бүтээгдэхүүн хүргэсэн, үйлчилгээ үзүүлсэн үед орлогыг хүлээн зөвшөөрөхийн тулд хэрэгжсэн болон хэрэгжих боломжтой болсон ба иж бүрдсэн зэрэг хоёр нөхцөл хангагдсан байна. Үйлдвэрлэх ба борлуулах ажиллагаанаас бий болсон орлогыг ерөнхийдөө борлуулалтын цэг дээр хүлээн зөвшөөрнө.

2. Хүргэлтийн өмнөх орлого хүлээн зөвшөөрөлт.

Тухайн ажил гүйлгээний иж бүрдлийн үе шатанд хамаарах орлогыг гол төлөв гүйцэтгэлийн хувийн жингийн аргыг ашиглан тодорхойлдог ба үйлчилгээ үзүүлсэн тайлант үед орлогыг хүлээн зөвшөөрнө. Тухайлбал: Урт хугацаат барилгын гэрээт ажлын үед иж бүрдэл ба хүргэлтийн өмнө орлогыг хүлээн зөвшөөрдөг.

Аж ахуйн нэгж ажил гүйлгээний иж бүрдлийн үе шатыг төрөл бүрийн аргаар тодорхойлж болох ба үйлчилгээний хэрэгжилтийг найдвартай хэмжин тооцох аргыг ажил гүйлгээний мөн чанараас хамааруулан сонгож ашиглана.

$$\frac{\text{Тайлант хугацааны эцэс хүртэл гарсан зардал}}{\text{Нийт зардлын хамгийн сүүлийн үеийн тооцоолол}} = \frac{\text{Иж бүрдлийн хувь}}{\text{хувь}}$$

Нийт тооцоолсон өртөгт зарцуулсан өртгийн эзлэх хувийн жинг гэрээний нийт орлого буюу тооцоолсон нийт ашгаар үржүүлснээр тухайн хугацаанд хүлээн зөвшөөрөх орлого буюу нийт ашгийн дүнг гаргана. Жил бүр хүлээн зөвшөөрөх орлого ба нийт ашгийн дүнг дараах томъёо ашиглан тооцно:

$$\frac{\text{Тухайн хугацаа хүртэл Гарсан зардал}}{\text{Тооцоолсон нийт өртөг}} \times \frac{\text{Тооцоолсон нийт орлого (буюу ашиг)}}{\text{Тооцоолсон нийт өртөг}} - \frac{\text{Өмнөх тайлант үед хүлээн зөвшөөрсөн орлого (буюу ашиг)}}{\text{Тооцоолсон нийт өртөг}} = \frac{\text{Тайлант үеийн орлого (буюу ашиг)}}{\text{Тооцоолсон нийт өртөг}}$$

3. Тусгай борлуулалтын ажил гүйлгээний орлого хүлээн зөвшөөрөх

3.1. Агентын борлуулалтын орлого хүлээн зөвшөөрөлт.

3.1.1. Агентар дамжуулан борлуулсан борлуулалтын орлого хүлээн зөвшөөрөлт.
Агентын хэлцлийн дагуу өмчлөгч нь өөрийн бараа, бүтээгдэхүүнээ борлуулагч агент руу ачуулдаг. Энэ үед бараа материалын байршил өөрчлөгдөж байгаа тул агентад шилжүүлсэн бараа материалыг бараа материалаас тусад нь “Агентад байгаа бараа материал” гэсэн тусдаа дансанд бүртгэнэ.

Агент нь барааг хүлээн авч зохих ёсоор хадгалан борлуулах үүрэгтэй. Худалдан авагчаас хүлээн авсан мөнгөнөөс борлуулалтын шимтгэл ба бусад холбогдох зардлыг хассаны дараа агент нь өмчлөгчид мөнгөн дүнг шилжүүлдэг. Бараа бүтээгдэхүүн, борлуулалтын орлогыг агентаас хүлээн авсны дараа өмчлөгч нь орлогыг хүлээн зөвшөөрч бүртгэнэ.

3.1.2. Агентын борлуулалтын орлого хүлээн зөвшөөрөлт. Хэлцлийн дагуу гэрээнд тусгагдсан шимтгэлийн орлого нь агентын борлуулалтын орлого болно.

3.2. Франчайзын гэрээний орлого хүлээн зөвшөөрөлт.

Онцгой эрхийг эзэмших үйл ажиллагааны бүх ажлууд болон нөхцөлүүд нь “нилээд хэмжээгээр” иж бүрдсэн үед франчайз олгогч нь франчайзын орлогыг хүлээн зөвшөөрч бүртгэнэ. Нилээд хэмжээгээр иж бүрдэнэ гэдэг нь

- Франчайз эзэмшигчээс хүлээн авсан мөнгийг буцаан өгөх, төлөгдөөгүй үлдсэн мөнгийг хүчингүй болгох нөхцөл байхгүй байх
- Франчайзын гэрээтэй холбоотой анхны бүх үйлчилгээ нь “нилээд хэмжээгээр” иж бүрдсэн байх
- Анхны бүх үйлчилгээтэй холбоотой бусад материаллаг нөхцөл байхгүй байхыг хэлнэ.

Франчайзын гэрээний дагуу франчайз олгогч нь франчайз эзэмшигчид анхны үйлчилгээг “нилээд хэмжээгээр” үзүүлэх хүртэл ямар нэгэн орлогыг хүлээн зөвшөөрөхгүй. Анхны үйлчилгээг үзүүлэх хүртэл хүлээн авсан мөнгийг “урьдчилж орсон франчайзын орлого” дансны кредитэд бүртгэх бөгөөд орлого хүлээн зөвшөөрөх хүртэл түүнтэй холбоотой аливаа зардлыг хойшлуулна. Хэрвээ анхны үйлчилгээ нь “нилээд хэмжээгээр” иж бүрдсэн гэж үзвэл хойшлогдсон орлогыг орлого хүлээн зөвшөөрөх аккрузал суурийн хэсэгчилсэн

борлуулалтын болон өртөг нөхөлтийн аргуудын аль нэгийг ашиглан хүлээн зөвшөөрөх орлогыг тооцоолж “франчайзын орлого” дансны кредитэд бүртгэнэ.

3.3.Барилгын гэрээний орлого хүлээн зөвшөөрөлт.

Барилгын гэрээний үр дүнг найдвартай тооцож болохоор бол тухайн барилгын гэрээнд хамаарах орлого ба зардлыг тайлант үеийн эцсийн өдрөөрх барилгын үйл ажиллагааны иж бүрдлийн үе шаттай уялдуулан орлого, зардлаар тус тус хүлээн зөвшөөрнө. Гэрээний орлогыг хүлээн авсан болон авахаар тооцсон авлагын бодит үнэ цэнээр хэмжинэ. Барилгын гэрээний орлогод гэрээгээр хүлээн зөвшөөрсөн орлогын анхны дүн болон орлого авчрах магадлалтай, дүнг нь найдвартай хэмжих боломжтой гэрээт ажил, нэхэмжлэл болон урамшууллын төлбөрийн өөрчлөлтийг оруулж тооцно.

Барилгын гэрээ нь тогтмол үнэтэй гэрээ, өртөгт суурилсан гэрээ гэсэн 2 төрөлтэй байна.

3.3.1. Тогтмол үнэтэй гэрээний хувьд: дараах нөхцөлүүд хангагдсан байвал барилгын гэрээний үр дүнг найдвартай тооцоолж болно. Үүнд:

- Гэрээний нийт орлогыг найдвартай хэмжих боломжтой
- Гэрээтэй холбоотой эдийн засгийн өгөөжийг тухайн аж ахуйн нэгж хүртэх магадлалтай
- Гэрээт ажлыг дуусахад шаардагдах гэрээний зардал ба тайлант үеийн эцсээрх гэрээний иж бүрдлийн үе шатын аль алиныг найдвартай хэмжих боломжтой
- Гэрээнд хамааралтай гэрээний зардлыг тодорхойлж, мөн дүнг нь найдвартай хэмжих боломжтой бөгөөд ингэснээр бодитоор гарсан гэрээний зардлын дүнг өмнөх тооцоололтой харьцуулж болохуйц байвал

3.3.2 Өртөгт суурилсан гэрээний хувьд: дараах бүх нөхцөл хангагдсан байвал барилгын гэрээний үр дүнг найдвартай тооцоолж болно:

- гэрээтэй холбоотой эдийн засгийн өгөөжийг тухайн аж ахуйн нэгж хүртэх магадлалтай;
- гэрээнд хамааралтай гэрээний зардлыг тусгайлан нөхөн олгох эсэхээс үл хамааран илэрхий тодорхойлж, дүнг нь найдвартай хэмжиж болохуйц байвал.

Барилгын гэрээний үр дүнг найдвартай тооцоолж чадахгүй нөхцөлд:

- гарсан зардлаас зөвхөн нөхөгдөх магадлалтай хэсгийн дүнгээр орлогыг хүлээн зөвшөөрөх
- гэрээний зардлыг гарсан тайлант үед нь зардлаар хүлээн зөвшөөрөх

В. ХЭМЖИЛТ БА ҮНЭЛГЭЭ

Орлогыг хүлээн авсан эсвэл хүлээн авахаар хүлээгдэж буй төлбөрийн бодит үнэ цэнээр хэмжинэ. Талуудын харилцан тохиролцсон дүнгээр орлогын дүнг тодорхойлох ба энэ нь худалдааны хөнгөлөлт, буцаалт зэргийг хасч тооцсон дүн байх ба хүлээн авсан буюу авахаар хүлээгдэж байгаа төлбөрийн бодит үнэ цэнээр хэмжинэ. Мөнгөн төлбөр хойшлогдож байгаа бол төлбөрийн бодит үнэ цэн нь хүлээн авсан буюу авахаар хүлээгдэж байгаа мөнгөн хөрөнгийн нэрлэсэн өртгөөс бага байж болно. Төлбөрийн бодит үнэ цэн ба нэрлэсэн дүнгийн хоорондох зөрүүг НББОУС 18 болон 39-ын дагуу хүүний орлогоор хүлээн зөвшөөрнө.

Бараа, үйлчилгээг адил шинж чанартай, ижил өртөгтэй бараа үйлчилгээгээр соливол орлого бүрдүүлэх ажил гүйлгээ гэж үзэхгүй харин ижил бус бараа үйлчилгээгээр арилжсан бол зөрүүгээр орлого бүрдүүлэх ажил гүйлгээ гэж тооцно.

1. Борлуулалтын хөнгөлөлт. Борлуулсан бараа, ажил үйлчилгээний хөлсийг дараа тооцоогоор авахаар бол түүний төлбөрийг хэдий хугацаанд ямар хэлбэрээр төлөхийг аж ахуйн гэрээнд тодорхой тусгаж, хугацаанаасаа өмнө төлсөн үед үнийн тодорхой хувиар хөнгөлөлт үзүүлж, хугацаанд нь төлж чадахгүй бол хэтэрсэн хоног тутамд хүү ногдуулахаар гэрээнд зааж болно. Төлбөр төлөгдөх хугацаанаас өмнө төлснийг борлуулалтын хөнгөлөлт, хугацаа хоцроосон бол алданги, торгууль гэнэ. Борлуулалтын хөнгөлөлт үзүүлж буй үед дансны авлагыг нийт дүнгийн, цэвэр дүнгийн гэсэн хоёр аргаар бүртгэнэ.

1.1. Нийт дүнгийн арга: Борлуулалт хийх үед авлага ба борлуулалтын орлогыг худалдан авагчаас нэхэмжлэх нийт авлагын дүнгээр бүртгэх ба орлогын тайланд цэвэр борлуулалтыг тооцохдоо нийт борлуулалтаас борлуулалтын хөнгөлөлтийг хасч тооцно.

1.2. Цэвэр дүнгийн арга: Борлуулалт хийх үед авлага ба борлуулалтын орлогыг худалдан авагчаас нэхэмжлэх нийт авлагын дүнгээс хөнгөлөлтийг хассан цэвэр дүнгээр бүртгэх ба худалдан авагч хөнгөлөлтийн хугацаанд төлбөрөө барагдуулбал борлуулалтын хөнгөлөлт дансанд бичилт хийхгүй. Харин хөнгөлөлтийн хугацааны дараа төлөгдөх авлагад ногдох хөнгөлөлтийг “борлуулалтын хэрэгжээгүй хөнгөлөлт” гэсэн орлогын дансанд бичнэ.

2. Худалдааны хөнгөлөлт. Бараа материалын худалдан авсан тоо хэмжээнээс хамааруулан үзүүлж байгаа хөнгөлөлтийг худалдааны хөнгөлөлт гэх ба үүнийг ихэвчлэн хувийн жингээр илэрхийлж, худалдааны хөнгөлөлтийг хассан дүнгээр бүртгэлд тусгана.

Г. БҮРТГЭЛ

1. Борлуулалтын цэг дээрх орлого

Бараа, бүтээгдэхүүн борлуулсан эсвэл ажил, үйлчилгээ үзүүлсэн бол:

Дт	Дансны авлага/Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө
Кт	Борлуулалтын орлого- Бараа бүтээгдэхүүн
Кт	НӨАТ-ын өглөг

Хүүний орлого олсон бол:

Дт	Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө/ Дансны авлага
Кт	Хүүний орлого

Эрхийн шимтгэлийн орлого олсон бол:

Дт	Дансны авлага/Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө
Кт	Эрхийн шимтгэлийн орлого

Хөрөнгө аниглуулснаас орлого олсон бол:

Дт	Дансны авлага/Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө
Кт	Түрээсийн орлого

Үндсэн хөрөнгийг олзтой борлуулсан бол:

Дт	Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө/ Дансны авлага
Дт	Хуримтлагдсан элэгдэл
Кт	Үндсэн хөрөнгө борлуулсны олз
Кт	Үндсэн хөрөнгө

Ашигт малтмалын хайгуулын болон ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл, газар эзэмших эрх зэрэг биет бус хөрөнгө борлуулсан гэвэл:

Дт	Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө/ Дансны авлага
Кт	Эрх борлуулсны олз
Кт	Биет бус хөрөнгө

Үнэт цаас борлуулсан бол:

Дт	Дансны авлага/Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө
Кт	Үнэт цаас борлуулсны орлого
Кт	Үнэт цаас

Даатгалын нөхөн олговор, буцаан авсан албан татвар

Дт	Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө/ авлага
Кт	Даатгалын нөхөн олговор, татварын буцаалт

2. Хүргэлтийн өмнөх орлого

Гүйцэтгэлийн хувийн жингийн аргын дагуу. Жил бүрийн орлого ба нийт ашгийг хүлээн зөвшөөрч бүртгэхэд:

Хүлээн зөвшөөрсөн орлого ба нийт ашгийн дүнгээр:

Дт	Дуусаагүй барилга
Дт	Барилгын зардал
Кт	Урт хугацаат гэрээний орлого

Гэрээний эцсийн зөвшөөрлийг бүртгэхдээ:

Дт	Барилгын гүйцэтгэлийн нэхэмжлэл
Кт	Дуусаагүй барилга

3. Тусгай борлуулалтын ажил гүйлгээний орлого

Агентад борлуулсан борлуулалт. Агент нь өмчлөгчид борлуулалт, зардал ба шилжүүлэх мөнгөн дүнг мэдэгдсэнээр:

Дт	Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө
Дт	Сурталчилгааны зардал
Дт	Агентын шимтгэлийн зардал
Кт	Борлуулалтын орлого

Агентад байгаа барааны борлуулалтын өртгийг тооцсоноор:

Дт	Борлуулсан бүтээгдэхүүний өртөг
Кт	Агентад байгаа бараа

Франчайзын гэрээний борлуулалт. Франчайзын гэрээ байгуулан төлбөрийн тодорхой хэсгийг дараагийн 5 жилийн турш хүүтэй авахаар гэрээ байгуулсан бол урьдчилж орсон франчайзын орлого, авлагын бичгийг өнөөгийн үнэ цэнээр бүртгэнэ.

Дт	Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө
Дт	Авлагын бичиг
Кт	Урьдчилж орсон франчайзын орлого
Кт	Авлагын бичгийн хөнгөлөлт

Авлагын бичгийн цуглуулагдах байдал нь найдвартай гэж үзвэл:

Дт Франчайзын зардал
 Кт Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө
 Дт Урьдчилж орсон франчайзын орлого
 Кт Франчайзын орлого

Авлагын бичгийн хугацаанд жил бүрийн эцэст авлагын бичгийн хөнгөлөлтийг үр ашигт Хүүний аргаар Хүүний орлогод шингээнэ.

Дт Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө
 Кт Авлагын бичиг

Дт Авлагын бичгийн хөнгөлөлт
 Кт Хүүний орлого

Барилгын гэрээний борлуулалт. Тайлант хугацаанд гарсан зардлын хэмжээгээр:

Дт Дуусаагүй барилга
 Кт Шууд материал/Шууд хөдөлмөр/ ҮНЗ

Тайлант хугацааны нэхэмжлэлийн дүнгээр:

Дт Дансны авлага
 Кт Дуусаагүй барилгын нэхэмжлэл

Тайлант хугацааны авлагын цуглуулалтаар:

Дт Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө
 Кт Дансны авлага

Тайлант хугацаанд хүлээн зөвшөөрөх орлогын дүнгээр:

Дт Дуусаагүй барилга
 Дт Дуусаагүй барилгын зардал
 Кт Урт хугацаат гэрээний орлого

Барилгын гэрээний эцсийн зөвшөөрлийг бүртгэх:

Дт Барилгын гүйцэтгэлийн нэхэмжлэл
 Кт Дуусаагүй барилга

Барилгын гэрээний орлого хүлээн зөвшөөрөхөд хэрэглэх жишээ:

Гэрээний иж бүрдлийн үе шаттай уялдуулан орлого, зардлыг хүлээн зөвшөөрөхийг ихэвчлэн иж бүрдлийн хувийн жингийн арга гэнэ. Энэ аргын дагуу гэрээний орлого нь гэрээний иж бүрдлийн үе шатанд гарсан гэрээний зардалтай уялдах бөгөөд ингэснээр орлого, зардал ба ашгийг тайлагнахдаа иж бүрдэл болсон ажилтай хувь тэнцүүлэн хуваарилах боломжтой. Иж бүрдлийн хувийн жинг тодорхойлохдоо гэрээт ажлын өртөг зардлыг хэмжилтийн суурь болгон ашиглана.

Хуримтлагдсан зардал	x	Гэрээний үнэ	-	Өмнө хүлээн зөвшөөрсөн орлого	=	Тайлант үеийн орлого
Тооцоолсон зардал						

Хуримтлагдсан зардал	x	Хүлээгдэж буй нийт ашиг	-	Өмнө хүлээн зөвшөөрсөн нийт ашиг	=	Тайлант үеийн нийт ашиг
Тооцоолсон зардал						

Жишээ: Иж бүрдлийн хувийн жингийн арга-Өртөгт суурилсан

700,000 төгрөгийн үнэтэй 3 жилийн хугацаанд гүйцэтгэх 505,000 төгрөгийн өртөгтэй гэрээт ажил эхлүүлсэн. Барилгын ажилд хамааралтай дараах тоо мэдээ өгсөн:

	I жил	II жил	III жил
Тайлант үе хүртэлх гэрээний зардал	250,000	460,000	505,000
Иж бүрдэл болгох гэрээний зардал	300,000	40,000	-
Тайлант үеийн нэхэмжлэх	200,000	470,000	30,000
Орж ирсэн мөнгө	175,000	450,000	75,000

	I жил	II жил	III жил
Дт- Дуусаагүй барилга	250,000	210,000	45,000
Кт- Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө, өглөг	250,000	210,000	45,000
Дт- Гэрээний авлага	200,000	470,000	30,000
Кт- Гэрээний нэхэмжлэх	200,000	470,000	30,000
Дт- Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө	175,000	450,000	75,000
Кт-Гэрээний авлага	175,000	450,000	75,000
Дт-Дуусаагүй барилга	68,182	115,818	11,000
Дт-Гэрээт ажлын өртөг	250,000	210,000	45,000
Кт-Гэрээт ажлын орлого	318,182	325,818	56,000
Дт-Гэрээний нэхэмжлэх			700,000
Кт-Дуусаагүй барилга			700,000

Дэлгэрэнгүй орлогын тайлангийн толилуулга:

	I жил	II жил	III жил	Нийт
Гэрээний орлого	318,182*	325,818**	56,000***	00,000
Гэрээт ажлын өртөг	(250,000)	210,000	(45,000)	(405,000)
Нийт ашиг	68,182	115,818	11,000	195,000

* $(250,000/550,000) \times 700,000 = 318,182$

** $(460,000/500,000) \times 700,000 - 318,182 = 325,818$

*** $(505,000/505,000) \times 700,000 - 318,182 - 325,818 = 56,000$

Санхүүгийн байдлын тайлангийн толилуудга:

	I жил	II жил	III жил
Эргэлтийн хөрөнгө:			
Гэрээний авлага	25,000	45,000	0*
<i>Өртөг ба тооцоолсон ашигийн нэхэмжлэхээс давсан хэсэг</i>			
Дуусаагүй барилга	318,182**		
Хасах: Урт хугацаат гэрээний нэхэмжлэх	(200,000)	118,182	
Нэхэмжлэхийн өртөг ба тооцоолсон ашгаас давсан хэсэг.		26,000	
II жил (670,000***-644,000****)			

* Гэрээт ажил 3 дахь жилд дууссан учраас санхүүгийн байдлын тайлан дээр тайлагнах дүн байхгүй. Гэсэн хэдий ч төсөл дуусах үед төлбөр бүрэн хийгдээгүй бол 3 дахь жилийн эцэст Дуусаагүй барилга ба Гэрээний нэхэмжлэх данснуудыг хаах бичилт хийгдэхгүй учраас санхүүгийн байдлын тайлан дээр холбогдох дансдуудын үлдэгдлийг тайлагнана.

** 250,000 (өртөг)+68,182 (нийт ашиг)

*** 200,000 (I жилийн нэхэмжлэх)+470,000 (II жилийн нэхэмжлэх)

**** 460,000 (өртөг)+ 68,182 (нийт ашиг) + 115,818 (нийт ашиг)

4. Бусад орлого

Аж ахуйн нэгж нь үндсэн үйл ажиллагаанаас гадна ажилчдын цайны газар, амралт, засварын цех гэх мэт бусад нэгжүүдийг ажиллуулдаг бол олсон орлогыг нэгж тус бүрээр:

Дт Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө/Авлага
Кт Цайны газар/ Засварын цех/ Амралтын газар

Бусдаас үнэ төлбөргүй авсан бараа, бүтээгдэхүүн, ажил, үйлчилгээний орлого

Дт Бараа, материал, үйлчилгээний зардал/ холбогдох дансд
Кт Бусдаас үнэ төлбөргүй авсан бараа, үйлчилгээний орлого

Гадаад валютын ханшийн зөрүүгийн олз

Дт Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө-гадаад валют /Дансны авлага
Кт Гадаад валютын ханшийн зөрүүгийн олз

Үндсэн хөрөнгө, биет бус хөрөнгө, хөрөнгө оруулалт данснаас хассаны, борлуулсны олз:

Дт Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө/Дансны авлага
Кт Үндсэн хөрөнгө, биет бус хөрөнгө, хөрөнгө оруулалт
Кт Үндсэн хөрөнгө, биет бус хөрөнгө, хөрөнгө оруулалт данснаас хассаны олз

5. Борлуулалтын хөнгөлөлт

5.1. Нийт дүнгийн арга:

Борлуулалт хийсэн үед:

Дт Дансны авлага
Кт Борлуулалтын орлого

Худалдан авагч нь хөнгөлөлтийн хугацаанд төлбөрийн тодорхой хувийг барагдуулсан гэвэл:

Дт Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө
Дт Борлуулалтын хөнгөлөлт
Кт Дансны авлага

Худалдан авагч нь үлдэгдэл төлбөрийг хөнгөлөлтийн хугацааны дараа шилжүүлэхэд

Дт Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө

Кт Дансны авлага

5.2. Цэвэр дүнгийн арга:

Борлуулалт хийсэн үед:

Дт Дансны авлага

Кт Борлуулалтын орлого

Худалдан авагч нь хөнгөлөлтийн хугацаанд төлбөрийн тодорхой хувийг барагдуулсан гэвэл:

Дт Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө

Кт Дансны авлага

Худалдан авагч нь үлдэгдэл төлбөрийг хөнгөлөлтийн хугацааны дараа шилжүүлэхэд

Дт Дансны авлага

Кт Борлуулалтын хэрэгжээгүй хөнгөлөлт

Дт Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө

Кт Дансны авлага

6. Худалдааны хөнгөлөлт

Худалдан авалтыг тодорхой хөнгөлөлттэйгээр авсан гэвэл:

Худалдан авагч болон борлуулагч нь борлуулалтыг худалдааны хөнгөлөлтийг хассан дүнгээр бүртгэнэ.

Дт Дансны авлага

Кт Борлуулалтын орлого

ЗУРГААДУГААР БҮЛЭГ. ЗАРДАЛ БА ГАРЗ

6.1. ЗАРДАЛ

ШУУД ХОЛБОГДОХ СТАНДАРТУУД

НББОУС 1 Санхүүгийн тайлангийн тодруулга

НББОУС 12 Орлогын албан татвар

НББОУС 21 Гадаад валютын ханшийн өөрчлөлтийн үр нөлөө

А.ТОДОРХОЙЛОЛТ

Зардал гэдэг нь тухайн тайлангийн хугацааны туршид байгууллагын үндсэн болон бусад үйл ажиллагааг гүйцэтгэхтэй холбоотойгоор хөрөнгө буурах, өөр ямар нэг байдлаар ашиглагдах, эсвэл өр төлбөр нэмэгдэх байдлаар эдийн засгийн үр дүнг хорогдуулах ажил гүйлгээ үүсэх явдал юм.

Бусад зардал ба гарз гэдэг нь аж ахуйн нэгжийн байнгын бус ажил гүйлгээнээс түүнчлэн эздийн зардал буюу өгсөн хуваарилалтаас бусад тухайн тайлант хугацаанд уг аж ахуйн нэгжил нөлөөлөх бүх ажил гүйлгээ, үйл явдал нөхцөл байдлын үр дүнд цэвэр хөрөнгөнд гарсан бууралт юм.

Материалаг байх гэж санхүүгийн тайланд тусгагдах ажил гүйлгээг дангаар нь болон хамтад нь орхигдуулснаас, буруу тайлагнаснаас түүнд үндэслэж гаргасан хэрэглэгчдийн эдийн засгийн шийдвэрт нөлөөлөх байдлыг хэлнэ.

Зардлын ангилал. Тайлангийн хугацааны туршид бараа үйлдвэрлэх, хүргэх, үйлчилгээ үзүүлэх, үндсэн үйл ажиллагааг байнга явуулахын тулд гарсан зардлыг дараах байдлаар ангилна.

- Борлуулалтын өртөг
- Борлуулалт, маркетингийн зардал-үйл ажиллагааны зардал
- Ерөнхий ба Удирдлагын зардал-үйл ажиллагааны зардал
- Санхүүгийн зардал
- Бусад зардал
- Орлогын албан татварын зардал

Б. ХҮЛЭЭН ЗӨВШӨӨРӨЛТ

Зардлыг дараах нөхцөлд хүлээн зөвшөөрнө:

- Зардлын дүнг бодитой тооцох боломжтой;
- Ажил гүйлгээний үр дүнд эдийн засгийн өгөөж буурсан

Гарсан зардал болон олсон орлогын хоорондох шууд хамаарлыг үндэслэн орлогын тайланд зардлыг хүлээн зөвшөөрнө. Орлого, зардал уялдана гэдэг нэг ажил гүйлгээ эсвэл бусад үйл явдлын шууд ба хамтарсан үр дүн болж, орлого ба зардлыг нэгэн зэрэг буюу нэгтгэн хүлээн зөвшөөрөхийг хэлнэ. Гэхдээ хөрөнгө буюу өр төлбөрийн тодорхойлолтонд нийцээгүй зүйлсийг балансанд хүлээн зөвшөөрөхгүй.

В. ХЭМЖИЛТ БА ҮНЭЛГЭЭ

Зардлыг төлсөн, эсвэл төлөхөөр хүлээгдэж байгаа мөнгө ба түүнтэй адилтгах хөрөнгийн нэрлэсэн үнэ буюу жинхэнэ гарсан хэмжээгээр нь хэмжинэ. Гадаад валютаар гарсан зардлыг тухайн үеийн албан ханшаар төгрөгт шилжүүлэн бүртгэнэ.

Г. БҮРТГЭЛ

1. Бүтээгдэхүүний өртөг

Үйлдвэрлэсэн бүтээгдэхүүний өртгийг дараах байдлаар хуримтлуулан бүртгэнэ.

Дт	Дуусаагүй үйлдвэрлэл
Кт	Шууд тамерил-Түүхий эд материал
Кт	Шууд хөдөлмөр-Цалингийн зардал
Кт	Үйлдвэрлэлийн нэмэгдэл зардал

Үйлдвэрлэлээс бэлэн бүтээгдэхүүнийг агуулах руу шилжүүлэх үед үйлдвэрлэсэн бүтээгдэхүүний өртгийн хэмжээгээр:

Дт	Бэлэн бүтээгдэхүүн
Кт	Дуусаагүй үйлдвэрлэл

Бараа, бүтээгдэхүүнийг борлуулахад:

Дт	Борлуулсан бараа, бүтээгдэхүүний өртөг
Кт	Бараа, бэлэн бүтээгдэхүүн

Хэвийн бус хорогдол, гологдол нь Бүтээгдэхүүний өртөгт хамаарахгүй учир тусад нь дансанд бүртгэнэ:

Дт	Хэвийн бус хорогдол/гологдол
Кт	Дуусаагүй үйлдвэрлэл

2. Борлуулалт, маркетингийн болон ерөнхий ба удирдлагын зардал

Цалингийн зардал

Дт	Цалингийн тооцоо- Борлуулалт, маркетинг/ Ерөнхий ба удирдлага
Кт	Цалингийн өглөг
Кт	Нийгмийн даатгалын шимтгэлийн өглөг
Кт	Хүн амын орлогын албан татварын өглөг

НДШ-ийн зардал

(Аж ахуйн нэгжийн төлж буй нийгмийн даатгалын шимтгэлийн хэмжээгээр)

Дт	НДШ-ийн зардал- Борлуулалт, маркетинг/ Ерөнхий ба удирдлага
Кт	Нийгмийн даатгалын шимтгэлийн өглөг

Ажилчдын тэтгэмж, шагнал урамшууллын зардал

Дт	Ажилчдын тэтгэмж, шагнал урамшууллын зардал
Кт	Тэтгэмж, шагнал урамшууллын өглөг

Татварын зардал

Дт	Татварын зардал- Татварын төрлөөр
Кт	Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө/ Татварын өглөг

Томилолтын зардал

Дт	Томилолтын зардал
Кт	Ажиллагсадтай хийх тооцоо

Бичиг хэрэг, шуудан холбоо, сонин сэтгүүл захиалгын зардал

Дт Бичиг хэрэг/ шуудан холбоо/ сонин сэтгүүл

Кт Хангамжийн материал/Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө /Дансны өглөг

Мэргэжлийн үйлчилгээний зардал

Дт Мэргэжлийн зөвлөгөө, үйлчилгээний зардал

Кт Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө/ Дансны өглөг

Даатгалын болон түрээсийн зардал

Дт Даатгал/ түрээсийн зардал- Борлуулалт, маркетинг/ Ерөнхий ба удирдлага

Дт Урьдчилж төлсөн зардал/тооцоо

Кт Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө/Дансны өглөг

Ашиглалтын зардал

Дт Ашиглалтын зардал- цахилгаан/ дулаан/ уур, ус

Кт Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө/Дансны өглөг

Засварын зардал

(Барилга байгууламжид хийгдсэн урсгал засвар болон баталгаат засварын зардал)

Дт Урсгал засварын зардал/ Баталгаат засварын зардал

Кт Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө /Цалингийн өглөг/Бараа материал/Дансны өглөг

Баяр ёслол, хүлээн авалтын зардал

Дт Баяр ёслол, хүлээн авалтын зардал- Ерөнхий ба удирдлага

Кт Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө/Дансны өглөг/БМ-ын холбогдох данс

Зар, сурталчилгааны зардал

Дт Зар, сурталчилгааны зардал

Кт Дансны өглөг/Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө

3. Санхүүгийн зардал

Дт Зээлийн хүүгийн зардал/ хүүний зардал

Кт Мөнгөн хөрөнгө/ Дансны өглөг

4. Бусад зардал

Алданги, торгуулийн зардал

Холбогдох байгууллагын төлбөр тавьсан акт, албан бичиг, шүүхийн шийдвэр, банкны шийдвэрийг үндэслэн тухайн зардлыг бүртгэхэд:

Дт Алданги, торгуулийн зардал

Кт Мөнгөн хөрөнгө/ Дансны өглөг

Хандив, тусламжийн зардал

Дт Хандив, тусламжийн зардал

Кт Мөнгөн хөрөнгө/ Дансны өглөг

Найдваргүй авлагын зардал

Дт Найдваргүй авлагын зардал

Кт Найдваргүй авлагын хасагдуулга

5. Орлого, зарлагын нэгдсэн данс

Тайлангийн хугацааны эцэст орлого, зарлагын дансдын үлдэгдлийг орлого, зарлагын нэгдсэн дансанд хааж, үр дүнг тооцон хуримтлагдсан ашиг дансанд хаалтын бичилт хийнэ.

Орлогын дансдын хаалт:

Дт	Орлогын дансд
Кт	Орлого, зарлагын нэгдсэн данс

Зардлын дансдыг хааж:

Дт	Орлого, зарлагын нэгдсэн данс
Кт	Зардлын дансд

Орлого, зарлагын нэгдсэн дансны зөрүүгээр тайлангийн үеийн ашиг, алдагдлыг тодорхойлох бөгөөд:

Ашигтай бол:

Дт	Орлого, зарлагын нэгдсэн данс
Кт	Тайлант үеийн ашиг

Алдагдалтай бол:

Дт	Тайлант үеийн алдагдал
Кт	Орлого, зарлагын нэгдсэн данс гэж бүртгэнэ.

ДОЛООДУГААР БҮЛЭГ. БУСАД

7.1. ОРЛОГЫН АЛБАН ТАТВАР

ШУУД ХОЛБОГДОХ СТАНДАРТУУД

НББОУС 12 Орлогын албан татвар

НББОУС 21 Гадаад валютын ханшийн өөрчлөлтийн үр нөлөө

А. ТОДОРХОЙЛОЛТ

Нягтлан бодох бүртгэлийн ашиг, алдагдал (Татварын өмнөх ашиг, алдагдал) гэж СТОУС-ын дагуу тооцоолж гаргасан, тайлант үеийн татварын зардлыг хасахын өмнөх ашиг, алдагдлыг ойлгоно.

Татвар ногдуулах орлого (татварын алдагдал) гэж Монгол улсын татварын хуулийн дагуу тооцож, тухайн дүнгээс тайлант үед төлөх орлогын албан татварыг тооцох орлогыг хэлнэ.

Тайлант үеийн татвар гэдэг нь тайлант үеийн татвар ногдуулах ашиг, алдагдлаас орлогын албан татварт төлөх өглөгийн дүн юм.

Хойшлогдсон татварын өглөг гэдэг нь татвар ногдох түр зөрүүгээс шалтгаалан ирээдүйн тайлант хугацаанд төлөх орлогын албан татварын өглөгийн дүн юм.

Хойшлогдсон татварын хөрөнгө гэдэг нь хасагдах түр зөрүү, татварын алдагдлыг дараагийн тайлант үерүү шилжүүлэх, ашиглагдаагүй татварын хөнгөлөлтийг дараагийн үерүү шилжүүлэхтэй тус тус холбоотойгоор ирээдүйн тайлант үед нөхөгдөх орлогын татварын дүнг хэлнэ. Хойшлогдсон татварын хөрөнгө, өглөг нь аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын төлөгдөөгүй өглөг ба урьдчилж төлсөн дүнгээс ялгаатай ойлголт юм.

Татварын авлага гэж урьдчилж төлсөн татвар буюу тайлант хугацааны татварыг давуулан төлсөн буюу илүү төлсөн татварыг хэлнэ.

Татварын өглөг гэж тайлант хугацааны эсвэл өмнөх хугацааны төлөгдөөгүй татварыг ойлгоно.

Татварын түр зөрүү гэдэг нь татварын хөрөнгө, өр төлбөрийн дансны үлдэгдэл ба татварын суурийн хоорондох зөрүүг хэлнэ. Түр зөрүүний нөлөөг хойшлогдсон татварын хөрөнгө, өр төлбөрийн дансанд бүртгэнэ. Түр зөрүү нь татвар ногдох түр зөрүү ба хасагдах зөрүү гэсэн хоёр хэлбэртэй.

Татвар ногдох түр зөрүү гэдэг нь хөрөнгө, өр төлбөрийн дансны үнийг нөхөх эсвэл барагдуулах үед ирээдүйн тайлант үеийн татвар ногдуулах ашиг (татварын алдагдал)-ийг тодорхойлоход татвар ногдох орлогод үүсэх түр зөрүү юм.

Хасагдах түр зөрүү гэдэг нь хөрөнгө, өр төлбөрийн дансны үнийг нөхөх эсвэл барагдуулах үед ирээдүйн тайлант үеийн татвар ногдуулах ашиг (татварын алдагдал)-ийг тодорхойлоход татвар ногдох орлогоос хасагдах дүнгээс үүсэх түр зөрүү юм.

Хөрөнгө, өр төлбөрийн татварын суурь гэдэг нь татварын зорилгоор тухайн хөрөнгө, өр төлбөрийг үнэлсэн дүн юм.

Татварын зардал (Орлогын албан татварын орлого) гэж тайлант хугацааны татварын зардал (тайлант хугацааны татварын орлого) ба хойшлогдон татварын зардлын (хойшлогдсон татварын орлого) нийлбэрийг хэлнэ.

Б. ХҮЛЭЭН ЗӨВШӨӨРӨЛТ

Хойшлогдсон татварыг үүсч буй нөхцөл байдлаас шалтгаалан хөрөнгө эвсэл өр төлбөрийн аль тохирохоор хүлээн зөвшөөрнө.

Хойшлогдсон татварын хөрөнгө, өр төлбөрийг тэдгээр нь ирээдүйд бий болох буюу хэрэгжих магадлалтай тохиолдолд л зөвхөн хүлээн зөвшөөрнө. Өөрөөр хэлбэл тухайн аж ахуйн нэгж үр ашгийг хэрэгжүүлэх буюу өр төлбөрийг хаахын тулд ирээдүйд хангалттай татвар ногдох орлогыг олно гэж үзсэн үедээ татварын алдагдал болон хөнгөлөлттэй холбоотой хойшлогдсон татварын хөрөнгө, өглөгийг хүлээн зөвшөөрч бүртгэн, санхүүгийн тайландаа толилуулна.

Татварын алдагдлыг дараагийн жилд шилжүүлэх эсвэл ашиглагдаагүй татварын хөнгөлөлтийг дараагийн жилд шилжүүлэхтэй тус тус холбоотойгоор үүссэн хойшлогдсон татварын хөрөнгийг хүлээн зөвшөөрөх шалгуур нь хасагдах түр зөрүүг бүртгэх үед үүссэн хойшлогдсон татварын хөрөнгийг бүртгэхтэй ижилхэн. Гэхдээ ашиглаагүй татварын алдагдал байгаа нь ирээдүйд татвар ногдох орлого олохгүй байх баттай нотолгоо болох талтай.

Иймээс аж ахуйн нэгж алдагдалтай ажилласан бол татварын түр зөрүүг хаахад хүрэлцэх хэмжээгээр эсвэл татварын алдагдлыг дараагийн жилд эсвэл ашиглагдаагүй татварын хөнгөлөлтийг дараагийн жилд шилжүүлэн ашиглахад хүрэлцэх татвар ногдуулах ашиг бий болно гэсэн нотолгоо байгаа үед татварын алдагдлыг дараагийн жилрүү шилжүүлэх эсвэл ашиглагдаагүй татварын хөнгөлөлтийг дараагийн жилрүү шилжүүлэхтэй тус тус холбоотойгоор үүсэх хойшлогдсон татварын хөрөнгийг хүлээн зөвшөөрч, бүртгэнэ.

В. ХЭМЖИЛТ БА ҮНЭЛГЭЭ

Тайлант болон өмнөх хугацаанд хамаарах аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын өглөгийг тайлант хугацааны эцсээр хүчин төгөлдөр үйлчилж буй татварын хувь хэмжээгээр татварын эрх бүхий байгууллагад төлөх, хүлээн авах дүнгээр хэмжинэ.

1. Байнгын зөрүү

Татварын байгууллага санхүүгийн тайлагналд ашигладгаас ялгаатайгаар татвар ногдох орлого буюу ашгийг тодорхойлдог тул зарим орлого зардал нь орлогын тайланд орлого, зардал гэж бүртгэгдэх боловч татварын тайланд татвар ногдох орлого, татвар ногдох орлогоос хасагдах зардалд тооцогддоггүй. Мөн татварын тайланд татвар ногдох орлого, татвар ногдох орлогоос хасагдах зардалд ордог боловч орлогын тайлангийн орлого, зардалд тооцогддоггүй орлого, зардлууд байдаг. Үүнээс шалтгаалан татварын байнгын зөрүү бий болно.

Байнгын зөрүүг дараа үеүдэд буцаахгүй бөгөөд энэ нь тухайн тайлант үеийн татварын зардлыг тооцоолох үед залруулагдана. Иймд тайлант үеийн татварын зардал нь байнгын зөрүүг залруулж тодорхойлсон ашгийг татварын хувь хэмжээгээр үржүүлээд гарсан дүнтэй тэнцүү дүн байна. Байнгын зөрүү нь тохируулагдахгүй зөрүү тул үүнийг хойшлуулан бүртгэхгүй, тайлант үеийн татварын зардалд хамруулна. Татварын байнгын зөрүүг татварын хөрөнгө буюу өр төлбөрөөр бүртгэхгүй.

2. Түр зөрүү

Татварын түр зөрүү нь орлого, зардлыг орлогын тайлан ба татварын тайланд хүлээн зөвшөөрөх цаг хугацааны ялгаанаас үүсэх тул үүнийг хойшлуулан бүртгэнэ.

Татварын түр зөрүү нь татвар ногдуулах орлогоос ирээдүйд хасагдах зардал, ирээдүйд татвар ногдуулах орлого зэргээс шалтгаалан үүснэ. Татварын түр зөрүү нь тодорхой хугацааны дараа нөхөгдөж үлдэгдэлгүй болно.

* Түр зөрүү = Хөрөнгө, өглөгийн дансны үнэ – Хөрөнгө, өглөгийн татварын суурь

* Хойшлогдсон татварын хөрөнгө, өглөг = Түр зөрүү * Татварын хувь (%)

Хойшлогдсон татварын хөрөнгө, өглөгийг тооцохдоо хүчин төгөлдөр үйлчилж буй татварын хувь хэмжээг ашиглана. Тайлант хугацааны эцэст хойшлогдсон татварын өглөг ба хойшлогдсон татварын хөрөнгийн хэмжилт нь хөрөнгө, өр төлбөрийн дансны үнийг нөхөх буюу барагдуулах арга хэлбэрээс үүсэж байгаа татварын үр нөлөөг хойшлогдсон татварын хөрөнгийн дүнд тусгана. Хойшлогдсон татварын хөрөнгө, өглөгийг дискаунтчилж өнөөгийн үнэ цэнээр илэрхийлэхгүй.

Түр зөрүүг дараах байдлаар ангилна.

- Санхүүгийн тайланд хүлээн зөвшөөрсөн орлого нь дараагийн тайлант үеүдэд татвар ногдох орлогод тооцогдох үед үүсэх зөрүү
- Орлогыг санхүүгийн тайланд хүлээн зөвшөөрөхөөс өмнө татвар ногдох орлогоор тооцох үед үүсэх зөрүү
- Санхүүгийн тайланд хүлээн зөвшөөрсөн зардал нь дараагийн тайлант үеүдэд татвар ногдох орлогоос хасагдах үед үүсэх зөрүү
- Зардлыг санхүүгийн тайланд тусгахаас өмнө татвар ногдох орлогоос хасах үед үүсэх зөрүү

Г. БҮРТГЭЛ

Орлогын албан татварыг урьдчилж төлөхөд татварын авлага дансанд бүртгэнэ.

Дт	Татварын авлага
Кт	Мөнгөн хөрөнгийн холбогдох данс

Татварын хувь хэмжээгээр тооцоолсон тайлант хугацаанд хамаарах татварыг ААНОАТ-ын өглөгт бүртгэнэ.

Дт	Татварын зардал
Кт	Орлогын албан татварын өглөг

Татвар ногдох түр зөрүү үүссэн үед:

Дт	Татварын зардал
Кт	Хойшлогдсон татварын өглөг
Кт	Орлогын албан татварын өглөг

Хойшлогдсон татварын өглөгийг буцаах үед:

Дт	Хойшлогдсон татварын өглөг
Кт	Орлогын албан татварын өглөг

Хасагдах түр зөрүү үүссэн үед:

Дт	Орлогын албан татварын зардал
Дт	Хойшлогдсон татварын хөрөнгө

Кт Орлогын албан татварын өглөг
Хойшлогдсон татварын хөрөнгийг буцаах үед:
Дт Орлогын албан татварын зардал
Кт Хойшлогдсон татварын хөрөнгө

7.2. ТҮРЭЭС

ШУУД ХОЛБОГДОХ СТАНДАРТУУД

НББОУС 12 Орлогын албан татвар
НББОУС 17 Түрээс
НББОУС 21 Гадаад валютын ханшийн өөрчлөлтийн үр нөлөө

А. ТОДОРХОЙЛОЛТ

Түрээс гэдэг нь түрээслүүлэгч зөвшөөрсөн хугацаанд хөрөнгө ашиглах хугацаа эрхээ тодорхой төлбөртэйгээр түрээслэгчид шилжүүлэх хэлцэл юм.

Санхүүгийн түрээс гэдэг нь хөрөнгийн өмчлөлтэй холбогдсон бараг бүх эрсдэл болон урамшууллыг шилжүүлэх нөхцөл бүхий түрээс юм. Энд өмчлөх эрх шилжих юмуу эсвэл үл шилжиж болно.

Үйл ажиллагааны түрээс гэдэг нь санхүүгийн түрээсээс бусад түрээс юм.

Ашиглагдах хугацаа гэдэг нь нэг буюу түүнээс дээш хэрэглэгч тухайн хөрөнгийн эдийн засгийн хувьд үр өгөөжтэй ашиглах хугацаа эсвэл нэг ба түүнээс олон хэрэглэгчид тухайн хөрөнгийг ашиглах үйлдвэрлэх бүтээгдэхүүн эсвэл түүнтэй төсөөтэй нэгжийн хүлээгдэж буй тоо хэмжээ юм.

Ашиглахаар тооцсон хугацаа гэдэг нь түрээсийн хугацаагаар хязгаарлалгүйгээр уг хөрөнгөнд агуулагдаж буй эдийн засгийн үр өгөөжийг тухайн аж ахуйн нэгж хүртэхээр хүлээгдэж буй түрээсийн хугацааны эхэн үеэс тооцсон үлдэж байгаа хугацаа юм.

Түрээсийн нийт хөрөнгө оруулалт гэдэг нь түрээслүүлэгчийн хувьд санхүүгийн түрээсийн дагуу олгогдох түрээсийн хамгийн бага төлбөрүүдийн нийлбэр ба түрээслүүлэгчид хуримтлагдсан баталгаагүй үлдэх үнэ цэн юм.

Түрээсийн цэвэр хөрөнгө оруулалт гэж түрээсийн нийт хөрөнгө оруулалтыг түрээсийн нуугдмал Хүүний түвшингээр дискаунтчилсан дүн юм.

Санхүүгийн хэрэгжээгүй орлого гэж түрээсийн нийт хөрөнгө оруулалт болон түрээсийн цэвэр хөрөнгө оруулалтын зөрүү байна.

Анхдагч шууд зардал гэж үйлдвэрлэгч, дамжуулан түрээслүүлэгчийн хувьд гарсныг үл тооцон түрээсийг тохиролцох болон хэлэлцээр хийхтэй шууд холбогдон гарсан нэмэлт зардал юм.

Б. ХҮЛЭЭН ЗӨВШӨӨРӨЛТ

1. Санхүүгийн түрээс

1.1 Түрээслүүлэгч. Түрээслүүлэгч нь санхүүгийн түрээсийн дагуу эзэмшиж буй хөрөнгийг өөрийн санхүүгийн байдлын тайланд түрээст оруулсан цэвэр хөрөнгө оруулалтын дүнтэй тэнцүү дүнгээр авлага гэж бүртгэнэ.

1.2 Түрээслэгч. Түрээсийн хамгийн бага төлбөрүүдийн өнөөгийн үнэ цэнийг тооцоход хэрэглэсэн дискаунтын түвшин нь хэрэв тодорхойлох боломжтой бол түрээсийн нуугдмал хүүний түвшин байх ба боломжгүй тохиолдолд түрээслэгчийн зээлийн тооцоолсон түвшин байна. Түрээслэгчийн аливаа анхдагч шууд зардлуудыг хөрөнгөөр хүлээн зөвшөөрсон дүнд нэмнэ. Түрээслэгч нь санхүүгийн түрээсийг санхүүгийн байдлын тайлангийн хөрөнгө ба өр төлбөрийн хэсэгт түрээсийн үүслийн үеэрх түрээсийн хөрөнгийн бодит үнэ цэн болон түрээсийн хамгийн бага төлбөрүүдийн өнөөгийн үнэ цэнийн аль багаар бүртгэж тусгана.

2. Үйл ажиллагааны түрээс

2.1 Түрээслүүлэгч. Үйл ажиллагааны түрээсийн орлогыг системтэй өөр суурь байхгүй бол түрээсийн хугацаанд шулуун шугамын аргаар орлогоор хүлээн зөвшөөрнө.

2.2 Түрээслэгч. Үйл ажиллагааны түрээсийн дагуу төлөх түрээсийн төлбөрийг системтэй өөр суурь байхгүй бол түрээсийн хугацаанд шулуун шугамын аргаар зардал болгон хүлээн зөвшөөрнө.

В. ХЭМЖИЛТ БА ҮНЭЛГЭЭ

1. Санхүүгийн түрээс

Хөрөнгийн өмчлөлтэй холбоотой бүх эрсдэл, өгөөжийг түрээсээр шилжүүлсэн бол энэ нь санхүүгийн түрээс болно. Дараах шалгууруудын аль нэгийг хангаж байвал тухайн түрээсийн гэрээг санхүүгийн түрээс гэж үзнэ. Үүнд:

- Түрээс гэрээгээр хөрөнгийн өмчлөх эрхийг түрээслэгчид шилжүүлэхээр бол;
- Түрээс нь тохиролцон худалдан авах сонголтыг агуулсан байх;
- Түрээсийн хугацаа нь уг түрээслэсэн хөрөнгийн тооцоолсон үр ашигт хугацааны 75 хувь буюу түүнээс дээш хэсэгтэй тэнцүү байх;
- Түрээсийн хамгийн бага төлбөрүүдийн өнөөгийн үнэ цэн нь уг түрээслэсэн хөрөнгийн бодит үнэ цэнийн 90%, түүнээс дээш хувьтай тэнцүү байх;
- Түрээсийн хөрөнгийг зөвхөн түрээслэгч ямар нэгэн томоохон өөрчлөлт хийлгүйгээр ашиглаж болох онцгой шинжтэй байх.

Түрээслүүлэгч нь түрээсийн төлбөрийн авлагыг санхүүгийн орлого гэж үзнэ. Түрээслүүлэгч нь санхүүгийн орлогыг түрээсийн хугацаанд системчилсэн, зохих сууриар хуваарилна.

2. Үйл ажиллагааны түрээс

Түрээслүүлэгч нь түрээслэсэн хөрөнгөө бүртгэлээс хасдаггүй тул уг хөрөнгийг үргэлжлүүлэн элэгдүүлнэ. Үйл ажиллагааны түрээсийн үед түрээслэгч нь анхдагч шууд зардлыг түрээсийн хугацааны эхэнд нийт дүнгээр нь “Урьдчилж төлсөн зардал” дансанд бүртгэж түрээсийн хугацаанд шулуун шугамын аргаар хуваарилан тайлант хугацааны зардалд шингээнэ.

3. Түрээсийн хөрөнгийг борлуулаад буцаан түрээслэх ажил гүйлгээ

Хөрөнгийг эзэмшиж байсан этгээд түрээслэгчид хөрөнгөө худалдаад, эргүүлэн түрээслэн авч түрээслэгч болно. Түрээсийн хөрөнгийг борлуулаад эргүүлэн түрээслэх ажил гүйлгээний бүртгэл нь түрээсийн төрөл болох санхүүгийн түрээс, үйл ажиллагааны түрээс гэдгээс хамаарна.

Хэрэв борлуулаад буцаан түрээслэх ажил гүйлгээ нь санхүүгийн түрээс үүсгэж байгаа бол дансны үнээс хэтэрсэн борлуулалтын үнийн зөрүүг борлуулагч-түрээслэгч нь тайлант үеийн орлогод бүртгэхгүйгээр хойшлуулан бүртгэж, түрээсийн хугацаанд хорогдуулна.

Хэрэв борлуулаад эргүүлэн түрээслэх арилжаа нь үйл ажиллагааны түрээс үүсгэж байгаа бол уг арилжааг бодит үнэ цэнээр гүйцэтгэх бөгөөд хөрөнгийг данснаас хасахад үүссэн олз, гарзыг тайлант хугацааны орлого, зардалд шууд бүртгэнэ. Дээр дурдсаны дагуу борлуулаад эргүүлэн түрээслэх үйл ажиллагааны түрээсийн хөрөнгийн бодит үнэ цэн нь тухайн хөрөнгийн дансны үнээс доогуур байгаа тохиолдолд эдгээрийн зөрүүг шууд гарзад бүртгэнэ.

Г. БҮРТГЭЛ

1. Санхүүгийн түрээс

а) Түрээслүүлэгч.

Түрээслүүлэгч нь түрээслүүлж байгаа хөрөнгийг түрээслэгч талд санхүүгийн түрээсийн гэрээгээр шилжүүлсэн бол:

Дт	Санхүүгийн түрээсийн авлага / ТТӨҮЦ-аар/
Дт	Хуримтлагдсан элэгдэл
Кт	Үндсэн хөрөнгө /Тоног төхөөрөмж гэх мэт нэр төрлөөр/
Кт	Түрээсийн олз

Түрээсийн төлбөрийг хүлээн авах үед:

Дт	Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө
Кт	Санхүүгийн түрээсийн авлага

Үндсэн үйл ажиллагаа нь түрээсийн үйл ажиллагаа байдаг компанийн хувьд:

Дт	Түрээсийн авлага / ТТӨҮЦ-аар/
Кт	Борлуулалтын орлого
Кт	Хойшлогдсон Хүүний орлого

Дт	Борлуулсан бүтээгдэхүүний өртөг
Кт	Бараа материал

Санхүүгийн түрээсийн орлогыг хүлээн зөвшөөрөх үед:

Дт	Санхүүгийн хэрэгжээгүй орлого
Кт	Санхүүгийн түрээсийн орлого

Санхүүгийн түрээс нь шууд санхүүжилт хэлбэртэй байвал:

Дт	Түрээсийн авлага / ТТӨҮЦ ⁴ -ээр/
Дт	Хуримтлагдсан элэгдэл
Кт	Түрээсийн хөрөнгө

⁴ ТТӨҮЦ-Түрээсийн төлбөрийн өнөөгийн үнэ цэн. Бизнесийн хэвийн үйл ажиллагааны явцад тухайн хөрөнгөөс ирээдүйд бий болохоор хүлээгдэж байгаа ирээдүйн цэвэр мөнгөн орлогын (МО-МЗ) > 0 өнөөгийн үнэ цэн юм.

Түрээсийн төлбөрөө хүлээн авах үед:

Дт Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө
Кт Түрээсийн авлага

Дт Хойшлогдсон хүүний орлого
Кт Хүүний орлого

Түрээсийн хугацааны эцэст уг төхөөрөмжөө түрээслэгч талд худалдсан бол:

Дт Мөнгөн хөрөнө
Кт Түрээсийн хөрөнгө борлуулсны олз

б) Түрээслэгч.

Санхүүгийн түрээсийн гэрээгээр хөрөнгийг авах үед:

Дт Үндсэн хөрөнгө/ Тоног төхөөрөмж гэх мэт нэр төрлөөр/
Кт Санхүүгийн түрээсийн өглөг

Санхүүгийн түрээсийн хүүний зардлыг хуримтлуулах бол:

Дт Хүүний зардал
Кт Хуримтлуулж тооцсон хүүний өглөг

Санхүүгийн түрээсийн төлбөрийг төлөх үед:

Дт Санхүүгийн түрээсийн өглөг
Дт Хуримтлуулж тооцсон хүүний өглөг
Кт Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө

Түрээслэн авсан хөрөнгөнд элэгдэл байгуулах үед:

Дт Элэгдлийн зардал
Кт Хуримтлагдсан элэгдэл

2. Үйл ажиллагааны түрээс

а) Түрээслүүлэгч.

Түрээсийн төлбөрийг орлогоор хүлээн зөвшөөрөх үед:

Дт Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө
Кт Санхүүгийн орлого/Түрээсийн орлого

Түрээслүүлсэн хөрөнгийн элэгдэл:

Дт Элэгдлийн зардал
Кт Хуримтлагдсан элэгдэл

б) Түрээслэгч.

Үйл ажиллагааны түрээсээр хөрөнгө түрээслэн авсан бол:

Дт Түрээсийн зардал
Кт Түрээсийн өглөг

Үйл ажиллагааны түрээсийн төлбөрийг төлөх үед:

Дт Түрээсийн өглөг
Кт Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө

3. Түрээсийн хөрөнгийг борлуулаад буцаан түрээслэх ажил гүйлгээ

а) Санхүүгийн түрээс байвал:

Борлуулагч-түрээслэгч нь санхүүгийн түрээсийн дагуу үндсэн хөрөнгөө борлуулаад буцаан түрээслэхэд дараах бичилтийг хийнэ:

Дт	Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө
Дт	Хуримтлагдсан элэгдэл
Кт	Үндсэн хөрөнгө
Кт	Хойшлогдсон орлого
Дт	Үндсэн хөрөнгө
Кт	Санхүүгийн түрээсийн өглөг

Борлуулагч-түрээслэгч нь хүлээн зөвшөөрсөн хойшлогдсон орлогыг түрээсийн хугацаанд хорогдуулахдаа дараах бичилтийг хийнэ:

Дт	Хойшлогдсон орлого
Кт	Түрээсийн орлого

б) Үйл ажиллагааны түрээс байвал:

Дт	Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө
Дт	Хуримтлагдсан элэгдэл
Кт	Үндсэн хөрөнгө
Кт	Үндсэн хөрөнгийг данснаас хассаны олз
Дт	Түрээсийн зардал
Кт	Түрээсийн өглөг

Сангийн сайдын 2014 оны 12 дүгээр
сарын 23 ны өдрийн 2.1.9 тоот
тушаалын хоёрдугаар хавсралт

НЯГТЛАН БОДОХ БҮРТГЭЛИЙН ДАНСНЫ ЖИШИГ ЖАГСААЛТ

1. Дансны жагсаалт

Нягтлан бодох бүртгэлийн дансны жагсаалтын зохион байгуулалт нь тухайн аж ахуйн нэгжийн үйл ажиллагааны онцлогийг бүрэн тусгасан, нягтлан бодох бүртгэлээр дамжуулан хүлээн авах мэдээллийн хэрэгцээг бүрэн хангахад чиглэгдсэн байна.

Дансны жагсаалт нь хичнээн тооны, ямар агуулгатай данснаас бүрдэх, дансны дугаар хэдэн оронтой байх нь тухайн аж ахуйн нэгжийн үйл ажиллагааны онцлог, удирдлагын мэдээллийн системийн хэрэгцээнээс хамаарна.

2. Дансдыг кодчилох нэгдсэн аргачлал

1. Аж ахуйн нэгжийн дансдыг кодчилох аргачлал нь улсын хэмжээнд нягтлан бодох бүртгэлийн мэдээллийн нэгдсэн систем бүрдүүлэх зорилгод нийцсэн байна.
2. Улсын хэмжээнд дансны жагсаалтын эхний хоёр орон нэг ижил кодтой байна.
3. Дансны жагсаалт нь санхүүгийн байдлын болон орлого, зардлын дансдуудаас бүрдэнэ.
4. Хөрөнгө, өр төлбөр, өмчийн дансдууд нь санхүүгийн байдлын дансдад хамаарагдан тайлангийн үеийн эцэст үлдэгдэлтэй байна.
5. Орлого, зардлын дансдууд нь тайлангийн үеийн эцэст орлого, зарлагын нэгдсэн дансанд хаагдана.
6. Санхүүгийн тайланд хөрөнгө, өр төлбөрийг эргэлтийн ба эргэлтийн бус хөрөнгө, богино ба урт хугацаат өр төлбөр гэж ангилж толилуулна.

1.1 САНХҮҮГИЙН БАЙДЛЫН ТАЙЛАНГИЙН ДАНСД

ДАНСНЫ КОД	ДАНСНЫ НЭР
ЭРГЭЛТИЙН ХӨРӨНГӨ	
МӨНГӨ, ТҮҮНТЭЙ АДИЛТГАХ ХӨРӨНГӨ	
10	Бэлэн мөнгө
	Кассет байгаа төгрөг
	Кассет байгаа валют
	Жижиг мөнгөн сан
11	Банкинд байгаа мөнгө
	Банкинд байгаа төгрөг
	Банкинд байгаа валют
	Хугацаагүй хадгаламж
	Замд яваа мөнгө
	Мөнгөтэй адилтгах хөрөнгө
АВЛАГА	
12	Дансны авлага
	Авлагын бичиг
	Найдваргүй авлагын хасагдуулга
	Татварын авлага
	ААНОАТ-ын авлага
	НӨАТ-ын авлага
	Хүн амын орлогын албан татварын авлага
	Онцгой албан татварын авлага
	Автобензин, дизелийн түлшний албан татварын авлага
	Үл хөдлөх эд хөрөнгийн албан татварын авлага
	АТБӨЯХ-ийн албан татварын авлага
	Бууны албан татварын авлага
	Зарим бүтээгдэхүүний үнийн өсөлтийн албан татварын авлага
	Газрын төлбөрийн авлага
	Байгалийн нөөц ашигласны төлбөрийн авлага
	Ус, рашааны нөөц ашигласны төлбөрийн авлага
	Агнуурын нөөц ашигласны төлбөрийн авлага
	Ус бохирдуусны төлбөрийн авлага
	Агаарын бохирдлын төлбөрийн авлага
	Нийгмийн даатгалын шимтгэлийн авлага
	Тэтгэврийн даатгалын авлага
	Тэтгэмжийн даатгалын авлага
	ЭМД-ын авлага

	ҮОМШӨ-ийн даатгалын авлага
	Ажилгүйдлийн даатгалын авлага
	Бусад богино хугацаат авлага
	Ажилчдаас авах авлага
	Хүүний авлага
	Санхүүгийн түрээсийн тайлант хугацааны авлага
	Холбоотой талаас авах авлага
	Ногдол ашгийн авлага
	Хувь хүнээс авах авлага
	Барьцаалсан авлага
	Факторингийн авлага
13	Бусад санхүүгийн хөрөнгө
	Ашиг алдагдлаарх бодит үнэ цэнээр илэрхийлэх санхүүгийн хөрөнгө
	Бусад дэлгэрэнгүй орлого болох бодит үнэ цэнээр илэрхийлэх санхүүгийн хөрөнгө
	Хорогдуулсан өртгөөр илэрхийлэгдэх санхүүгийн хөрөнгө
14	Бараа материал
	Бараа
	Бэлэн бүтээгдэхүүн
	Түүхий эд, хангамжийн материал
	<i>Үндсэн түүхий эд материал</i>
	<i>Туслах материал</i>
	<i>Хангамжийн материал</i>
	<i>Бичиг хэргийн материал</i>
	<i>Хөдөлмөр хамгааллын хувцас</i>
	<i>Багаж хэрэгсэл</i>
	<i>Цэвэрлэгээний материал</i>
	Дуусаагүй үйлдвэрлэл
	Хагас боловсруулсан бүтээгдэхүүн
	Агентад байгаа бараа
	Замд яваа бараа, бэлэн бүтээгдэхүүн
15	Урьдчилж төлсөн зардал/тооцоо
	Урьдчилж төлсөн зардал
	Урьдчилж төлсөн тооцоо
16	Бусад эргэлтийн хөрөнгө
	Санхүүгийн бус хөрөнгүүд
17	Борлуулах зорилгоор эзэмшиж буй эргэлтийн бус хөрөнгө

ЭРГЭЛТИЙН БУС ХӨРӨНГӨ	
ҮНДСЭН ХӨРӨНГӨ	
20	Газрын сайжруулалт
	Явган хүний зам
	Хуримтлагдсан элэгдэл
	Хуримтлагдсан үнэ цэнийн бууралт
	Ногоон байгууламж
	Хуримтлагдсан элэгдэл
	Хуримтлагдсан үнэ цэнийн бууралт
	Бусад газрын сайжруулалт
	Хуримтлагдсан элэгдэл
	Хуримтлагдсан үнэ цэнийн бууралт
	Барилга, байгууламж
	Барилга
	Хуримтлагдсан элэгдэл
	Хуримтлагдсан үнэ цэнийн бууралт
	Байгууламж
	Хуримтлагдсан элэгдэл
	Хуримтлагдсан үнэ цэнийн бууралт
	Автозам
	Хуримтлагдсан элэгдэл
	Хуримтлагдсан үнэ цэнийн бууралт
	Тусгай зориулалттай талбай
	Хуримтлагдсан элэгдэл
	Хуримтлагдсан үнэ цэнийн бууралт
	Гүүр
	Хуримтлагдсан элэгдэл
	Хуримтлагдсан үнэ цэнийн бууралт
	Машин, тоног төхөөрөмж
	Машин механизм
	Хуримтлагдсан элэгдэл
	Хуримтлагдсан үнэ цэнийн бууралт
	Тоног төхөөрөмж
	Хуримтлагдсан элэгдэл
	Хуримтлагдсан үнэ цэнийн бууралт
	Хэвлэх, хувилах төхөөрөмж
	Хуримтлагдсан элэгдэл
	Хуримтлагдсан үнэ цэнийн бууралт
	Тээврийн хэрэгсэл
	Тээврийн хэрэгсэл
	Хуримтлагдсан элэгдэл

	Хуримтлагдсан үнэ цэнийн бууралт
	Тавилга, эд хогшил
	Тавилга, эд хогшил
	Хуримтлагдсан элэгдэл
	Хуримтлагдсан үнэ цэнийн бууралт
	Компьютер, дагалдах хэрэгсэл
	Компьютер
	Хуримтлагдсан элэгдэл
	Хуримтлагдсан үнэ цэнийн бууралт
	Дуусаагүй барилга
21	Биет бус хөрөнгө
	Зохиогчийн эрх
	Хуримтлагдсан хорогдол
	Хуримтлагдсан үнэ цэнийн бууралт
	Компьютерийн програм хангамж
	Хуримтлагдсан хорогдол
	Хуримтлагдсан үнэ цэнийн бууралт
	Мэдээллийн сан
	Хуримтлагдсан хорогдол
	Хуримтлагдсан үнэ цэнийн бууралт
	Патент
	Хуримтлагдсан хорогдол
	Хуримтлагдсан үнэ цэнийн бууралт
	Барааны тэмдэг
	Хуримтлагдсан хорогдол
	Хуримтлагдсан үнэ цэнийн бууралт
	Эрх
	Хуримтлагдсан хорогдол
	Хуримтлагдсан үнэ цэнийн бууралт
	Техник эдийн засгийн үндэслэл
	Хуримтлагдсан хорогдол
	Хуримтлагдсан үнэ цэнийн бууралт
	Хөгжүүлэлтийн явцад бий болсон биет бус хөрөнгө
	Хуримтлагдсан хорогдол
	Хуримтлагдсан үнэ цэнийн бууралт
22	Урт хугацаат хөрөнгө оруулалт
	Ашиг алдагдлаарх бодит үнэ цэнээр илэрхийлэх санхүүгийн хөрөнгө
	Бусад дэлгэрэнгүй орлого болох бодит үнэ цэнээр илэрхийлэх санхүүгийн хөрөнгө
	Хорогдуулсан өртгөөр илэрхийлэх санхүүгийн хөрөнгө
	Хараат компани, хамтарсан үйлдвэрт оруулсан хөрөнгө оруулалт

	Охин компанид оруулсан хөрөнгө оруулалт
23	Хайгуул ба үнэлгээний хөрөнгө
	Хайгуул ба үнэлгээний хөрөнгө
	Хуримтлагдсан хорогдол
	Хуримтлагдсан үнэ цэнийн бууралт
24	Биологийн хөрөнгө
	Үндсэн сүргийн мал амьтад
	Ургамал
25	Хойшлогдсон татварын хөрөнгө
26	Хөрөнгө оруулалтын зориулалттай үл хөдлөх хөрөнгө
	Хуримтлагдсан элэгдэл
	Хуримтлагдсан үнэ цэнийн бууралт
27	Бусад эргэлтийн бус хөрөнгө
ӨР ТӨЛБӨР	
БОГИНО ХУГАЦААТ ӨР ТӨЛБӨР	
31	Дансны өглөг
32	Урьдчилж орсон орлого
	Түрээсийн орлого
	Зээлийн хүүгийн орлого
	Зээлийн хөнгөлөлт
	Урьдчилж орсон франчайзын орлого
33	Цалингийн өглөг
34	Татварын өглөг
	ААНОАТ-ын өглөг
	НӨАТ-ын өглөг
	Хэрэгжээгүй НӨАТ-ын өглөг
	Хун амын орлогын албан татварын өглөг
	Онцгой албан татварын өглөг
	Автобензин, дизелийн түлшний албан татварын өглөг
	Үл хөдлөх эд хөрөнгийн албан татварын өглөг
	АТБОЯХ-ийн албан татварын өглөг
	Бууны албан татварын өглөг
	Зарим бүтээгдэхүүний үнийн осолтийн албан татварын өглөг
	Газрын төлбөрийн өглөг
	Байгалийн нөөц ашигласны төлбөрийн өглөг
	Ус, рашааны нөөц ашигласны төлбөрийн өглөг
	Агнуурын нөөц ашигласны төлбөрийн өглөг

	Ус бохирдуусны төлбөрийн өглөг
	Агаарын бохирдлын төлбөрийн өглөг
	НДШ-ийн өглөг
	Тэтгэврийн даатгалын өглөг
	Тэтгэмжийн даатгалын өглөг
	ЭМД-ын өглөг
	ҮОМШӨ-ийн даатгалын өглөг
	Ажилгүйдлийн даатгалын өглөг
35	Богино хугацаат зээлийн өглөг
	Банкны богино хугацаат зээл
	Бусад
	Хүүний өглөг
	Богино хугацаатай зээлийн хүүний өглөг
	Урт хугацаатай зээлийн хүүний өглөг
	Өрийн бичгийн хүүний өглөг
	Бондын хүүний өглөг
36	Ногдол ашгийн өглөг
37	Нөөц (өр төлбөр)
	Баталгаат засварын нөөц
	Нөхөн сэргээлтийн нөөц
	Нөхөн олговрын нөөц
38	Бусад богино хугацаат өр төлбөр
	Санхүүгийн түрээсийн өглөг
	Даатгалын өглөг
	Гишүүн байгууллагын татварын өглөг
	Ажилчдад өгөх өглөг
	Хувь хүмүүст өгөх өглөг
	Компани хоорондын өглөг
	Баталгаа, барьцааны өглөг
	Факторингийн өглөг
39	Борлуулах зорилгоор эзэмшиж буй эргэлтийн бус хөрөнгөнд хамаарах өр
УРТ ХУГАЦААТ ӨР ТӨЛБӨР	
40	Урт хугацаат өр төлбөр
	Урт хугацаат зээл
	Банкны урт хугацаат зээл
	Бусад урт хугацаат зээл

	Урт хугацаат нөөц (өр төлбөр)
	Баталгаат засварын нөөц
	Нөхөн сэргээлтийн нөөц
	Ажилчдын тэтгэврийн нөөц
	Тэтгэмжийн нөөц
	Хойшлогдсон татварын өр төлбөр
	Бусад урт хугацаат өр төлбөр
	Бондын өглөг
	<i>Бондын хорогдуулаагүй хөнгөлөлт, урамшуулал</i>
	Өрийн бичиг
	Холбоотой талд төлөх төлбөр
	Санхүүгийн түрээсийн өглөг
ЭЗДИЙН ӨМЧ	
41	Өмч
	Төрийн
	Хувийн
	Давуу эрхийн хувьцаа
	<i>Давуу эрхийн хувьцаа</i>
	<i>Халаасны давуу эрхийн хувьцаа</i>
	Энгийн хувьцаа
	<i>Энгийн хувьцаа</i>
	<i>Халаасны энгийн хувьцаа</i>
	Саналын эрхгүй хувь оролцоо
42	Нэмж төлөгдсөн капитал
43	Хөрөнгийн дахин үнэлгээний нэмэгдэл
	Үндсэн хөрөнгийн дахин үнэлгээний нэмэгдэл
	Биет бус хөрөнгийн дахин үнэлгээний нэмэгдэл
	Бусад дэлгэрэнгүй орлого болох бодит үнэ цэнээр бүртгэсэн санхүүгийн хөрөнгийн дахин үнэлгээний нэмэгдэл
	Борлуулах зорилгоор эзэмшиж буй эргэлтийн бус хөрөнгийн дахин үнэлгээний нэмэгдэл
	Санхүүгийн хөрөнгийн дахин үнэлгээний нэмэгдэл
44	Гадаад валютын хөрвүүлэлтийн нөөц
	Гадаад үйл ажиллагааны хөрвүүлэлтээс үүссэн зөрүү
	Бүртгэлийн валютыг толилуулгын валют руу хөрвүүлснээс үүссэн зөрүү
45	Тусгай зориулалтын нөөцийн сангууд

	Боловсрол, сургалтын нөөцийн сан
	Судалгааны нөөцийн сан
	Үндсэн хөрөнгийн эрсдэлийн нөөцийн сан
	Болзошгүй алдагдлын нөөцийн сан
	Үйлдвэрлэлийг өргөжүүлэх нөөцийн сан
	Нийгмийн хөгжлийн нөөцийн сан
	Хувьцааг хүчингүй болгох нөөцийн сан
	Үнэт цаасны эрсдэлийн нөөцийн сан
46	Хуримтлагдсан ашиг, алдагдал
	Тайлант үеийн ашиг, алдагдал
	Өмнөх үеийн хуримтлагдсан ашиг, алдагдал

1.2 ОРЛОГО, ЗАРДЛЫН ДАНСД

Дансны код	Дансны нэр
ОРЛОГО	
51	Борлуулалтын орлого
	Бараа, бүтээгдэхүүн борлуулсны орлого
	жил, үйлчилгээ үзүүлсэний орлого
	Барилгын гэрээний орлого
	Хэсэгчилсэн борлуулалтын орлого
	Концессийн үйлчилгээний хэлцлийн орлого
	Түрээсийн орлого
	Үйл ажиллагааны түрээсийн орлого
	Санхүүгийн түрээсийн орлого
	Хүүний орлого
	Зээлийн хүүний орлого
	Авлагын бичгийн хүүний орлого
	Өрийн бичгийн хүүний орлого
	Бондын хүүний орлого
	Үнэт цаасны хүүний орлого
	Ногдол ашгийн орлого
	Охин компаниас авсан ногдол ашиг
	Хараат компаниас авсан ногдол ашиг
	Бусад хөрөнгө оруулалтаас авсан ногдол ашиг
	Эрхийн шимтгэлийн орлого
	Франчайзын орлого
52	Бусад орлого
	Татаас, санхүүжилтын орлого

	Алданги, торгуулийн орлого
	Хандив, тусламжийн орлого
	Туслах үйлвэрлэл, үйлчилгээний орлого
	Даатгалын нөхөн олговор
	Татварын буцаалт
	Найдваргүй авлагын эргэн төлөлт
53	Гадаад валютын ханшийн зөрүүний олз, гарз
54	Үндсэн хөрөнгө данснаас хассаны олз, гарз
55	Биет бус хөрөнгө данснаас хассаны олз, гарз
56	Хөрөнгө оруулалт борлуулсны олз, гарз
57	Бусад ашиг, алдагдал
	ХОЗҮХХ-ийн бодит үнэ цэнийн өөрчлөлтийн олз, гарз
	ХОЗҮХХ хөрөнгө борлуулсны олз, гарз
	Хөрөнгийн дахин үнэлгээний олз, гарз
	Үндсэн хөрөнгийн үнэ цэнийн бууралтын гарзын буцаалт
	Биет бус хөрөнгийн үнэ цэнийн бууралтын гарзын буцаалт
60	Борлуулалтын хөнгөлөлт, буцаалт
	Борлуулалтын хөнгөлөлт
	Борлуулалтын буцаалт
	Борлуулалтын урамшуулал
	Борлуулалтын үнийн бууралт
ЗАРДАЛ	
БОРЛУУЛАЛТЫН ӨРТӨГ	
61	Борлуулсан бараа, бүтээгдэхүүний өртөг
	Үзүүлсэн ажил, үйлчилгээний өртөг
70	Ерөнхий ба удирдлагын зардал
	Ажиллагчдын цалингийн зардал
	Аж ахуйн нэгжээс төлсөн НДШ-ийн зардал
	Албан татвар, төлбөр, хураамжийн зардал
	Томилолтын зардал
	Бичиг хэргийн зардал
	Шуудан холбооны зардал
	Мэргэжлийн үйлчилгээний зардал
	Сургалтын зардал
	Сонин сэтгүүл захиалгын зардал

	Даатгалын зардал
	Ашиглалтын зардал
	Засварын зардал
	Элэгдэл, хорогдлын зардал
	Түрээсийн зардал
	Харуул, хамгааллын зардал
	Цэвэрлэгээ, үйлчилгээний зардал
	Тээврийн зардал
	Шатахууны зардал
	Хүлээн авалтын зардал
	Зар сурталчилгааны зардал
71	Борлуулалт, маркетингийн зардал
	Ажиллагчдын цалингийн зардал
	Аж ахуйн нэгжээс төлсөн НДШ-ийн зардал
	Албан татвар, төлбөр, хураамжийн зардал
	Томилолтын зардал
	Бичиг хэргийн зардал
	Шуудан холбооны зардал
	Мэргэжлийн үйлчилгээний зардал
	Сургалтын зардал
	Сонин сэтгүүл захиалгын зардал
	Даатгалын зардал
	Ашиглалтын зардал
	Засварын зардал
	Элэгдэл, хорогдлын зардал
	Түрээсийн зардал
	Харуул, хамгааллын зардал
	Цэвэрлэгээ, үйлчилгээний зардал
	Тээврийн зардал
	Шатахууны зардал
	Хүлээн авалтын зардал
	Зар сурталчилгааны зардал
72	Санхүүгийн зардал
73	Хайгуул үнэлгээний зардал
74	Бусад зардлууд
	Алданги, торгуулийн зардал
	Хандив, тусламжийн зардал
	Найдваргүй авлагын зардал
	Болзошгүй алдагдлын санд төвлөрүүлсэн хөрөнгийн зардал
	Франчайзын зардал
	Банкны үйлчилгээний шимтгэлийн зардал

	Хөрөнгө акталж устгасны зардал
	Үйлдвэрийн ослын зардал
	Туслах үйлдвэрлэл, үйлчилгээний зардал
	Үндсэн хөрөнгийн үнэ цэнийн бууралтын зардал
	Болзошгүй өр төлбөрөөс үүссэн гарз
	Бондыг эргэлтээс гаргалтын гарз
	Үнэ цэнийн бууралтын гарз
	Үндсэн хөрөнгө солилцооны гарз
91	Орлогын татварын зардал
	Тайлант үеийн орлогын албан татварын зардал
	Хойшлогдсон татварын зардал
92	Орлого, зарлагын нэгдсэн данс